

Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 5/2012

Maahanmuuttajana suomalaisessa vankilassa
Etnografinen tutkimus vankila-arjesta

Helena Huhta

14.6.2012

Sisällysluettelo:

1 Johdanto.....	2
1.1 Vankilakulttuuri tutkimuksen kontekstina.....	4
1.2 Maahanmuuttajat vankitutkimuksissa	6
1.3 Ulkomaalaisten ja maahanmuuttajien rikollisuus.....	10
1.4 Maahanmuuttajavangit tilastoissa	11
1.5 Mitä on jäänyt selvittämättä: tutkimuskysymykset	12
2 Rituaalinen vuorovaikutus ja minuuden rasistinen riisto teoreettisena taustana	13
2.1 Rituaalinen vuorovaikutus.....	15
2.2 Totaaliset laitokset ja vankien selviytymiskeinot.....	16
2.3 Rasistinen minuuden riisto	20
3 Vankilaetnografia ja aineisto	22
3.1 Kentälle pääsy	22
3.2 Osallistuva havainnointi	24
3.3 Haastattelut	26
3.4 Aineiston luennasta	27
3.5 Tietämisestä ja etiikasta.....	28
4 Vankilaolosuhteet maahanmuuttajavangin näkökulmasta	31
4.1 Vankilan virallisen tason minuuden riisto.....	32
4.1.1 Miten maahanmuuttajat huomioidaan vankilan virallisella tasolla?	33
4.1.2 Erityishuomioinnin jälkeen jäljelle jäävät ongelmat	34
4.2 Vankilan epävirallinen minuuden riisto	38
4.2.1 Maahanmuuttajavangit ja vartijat.....	40
4.2.2 Maahanmuuttajat ja muut vangit	48
4.3 Maahanmuuttajavankien keinot selviytyä vankilassa	54
5 Tutkielman johtopäätökset ja toimenpide-ehdotukset.....	70
6 Pohdinta	76
Lähdeluettelo:	80

1 Johdanto

Suomen vankeuslain viides pykälä määrää, ettei vankeja saa asettaa keskenään eriarvoiseen asemaan rodun, kansallisen tai etnisen alkuperän, ihonvärin, kielen tai uskonnon perusteella (Vankeuslaki 767/2005, 5§). Pykälä on useista muista laeista tuttu itsestäänselvyys, jonka toteutumista vankiloissa on kuitenkin tutkittu yllättävän vähän. Aihe muuttuu kaiken aikaa ajankohtaisemmaksi maahanmuuttajien ja samalla maahanmuuttajavankien määrän lisääntyessä.

Pro gradu -tutkielmani tarkastelee sitä, minkälaista on suorittaa rangaistusta maahanmuuttajana suomalaisessa vankilassa. Päädyn jakamaan tutkimusaiheeni vankilan viralliseen ja epäviralliseen vankilaan, jotka eri tavoin vaikuttavat vankilassa vietettyyn aikaan. Vastaan kysymykseen siitä, miten vankila on pyrkinyt ottamaan huomioon maahanmuuttajien erityiset tarpeet ja missä kohdin tässä on epäonnistuttu. Vankilan virallisen tason järjestelyjen lisäksi tarkastelen vuorovaikutusta maahanmuuttajataustaisten vankien, vartijoiden ja kantasuomalaisten vankien välillä. Lopuksi kysyn, miten maahanmuuttajat ovat reagoineet vankilaolosuhteisiin ja minkälaisia keinoja ja tapoja he ovat löytäneet vankilassa selviytymiseen.

Erving Goffmania (1961a, 1963, 1967) esimerkkiä seuraten huomioni kohdistuu siihen, miten vangit esittävät itseään sekä niihin rajoitteisiin, joihin tuo esitys törmää. Vuorovaikutustilanteisiin liittyvän esityksen päämääränä on luoda myönteinen vaikutelma itsestä toisten ihmisten silmissä. Tätä vaikutelmaa Goffman kutsuu *kasvoiksi*. Kasvot ovat yhteistulosta henkilön esityksestä sekä muiden vuorovaikutuksen osapuolten arviosta esittäjän kyvyistä, avuista ja asemasta. Kasvot kuvaavat siis henkilön sosiaalista arvoa muiden läsnäolijoiden silmissä. Kasvokkaisissa kohtaamisissa osapuolten kasvoja tuetaan ja suojellaan niin sanotulla *rituaalisella vuorovaikutuksella*, joka koostuu erilaisista puhuttelutavoista, äänensävyistä, ilmeistä ja eleistä. Olen erityisen kiinnostunut niistä tilanteista, joissa kasvot vaarantuvat rituaalisen vuorovaikutuksen keskeydyttyä. Goffman (1961a) tarkasteli totaalaisia laitoksia, kuten mielisairaaloita, vankiloita, armeijaa ja luostaria ja esitti, että niiden periaatteena on kohdella kaikkia asukkejaan samalla tavoin. Tämä antaa ymmärtää, että myös erilaiset nöyryyttämisen, loukkaamisen ja rajoittamisen käytännöt, jota instituutioon suljetut kohtaavat, ovat kaikille asukkaille samanlaisia. Kysyn, pitääkö tämä väite paikkansa suomalaisessa vankilassa.

Tutkielmani kytkeytyy laajemmin rasismintutkimukseen. Käsitän rasismia Philomena Essedin (1991) tavoin arkipäiväisenä vuorovaikutuksena, tekoina ja institutionaalisina rakenteina, jotka tuottavat ja uusintavat ihmisten eriarvoisuutta. Ei riitä, että rasismiksi tulkitaan vain sen äärimmäiset ja väkivaltaiset muodot (Perho & Godoy 2009, 133). Rasismia voivat olla myös hienovaraisemmat tilanteet, joissa ihmisen ylläpitämät kasvot riisutaan eväämällä rituaalisen vuorovaikutuksen tuoma turva ja hyväksyntä. Rasismi ei myöskään ole aina tarkoitettua, mikä hankaloittaa sen havaitsemista ja siihen puuttumista (Essed 1991, 50–52). Tutkielmassani pyrin olemaan mahdollisimman avoin huomaamaan ja tunnistamaan ra-

sismin erilaisia ilmenemismuotoja aina rakenteellisista seikoista kasvokkaiseen vuorovaikutukseen, unohtamatta syrjiviä toimenpiteitä tai fyysistä väkivaltaa.

Olen kerännyt aineiston osallistuvalla havainnoinnilla ja haastatteluilla. Havainnointipäiviä kertyi yhteensä 15, alustavia haastatteluja kahdeksan ja lopuksi nauhurin kanssa toteutettuja haastatteluja yhdeksän. Vankilatodellisuus on suljetun luonteensa vuoksi osittain arkiymmärryksen ulkopuolella. Mikäli haluamme tutkia tällaista ympäristöä muutenkin kuin sen virallisten sääntöjen ja periaatteiden näkökulmasta, on päästävä tutkimuskohteen sisälle näkemään, kuulemaan ja havainnoimaan. Rasismi on myös vaikea puheenaihe (esim. Rastas 2007, 87–92), josta ei ehkä kerrota satunnaiselle kävijälle, vaan aihe vaatii luottamuksellista suhdetta kysyjän ja kertojan välille. Valitsin menetelmäkseni etnografisen tutkimusotteen ymmärtääkseni vankila-arjen rajoitteita ja mahdollisuuksia, havainnoidakseni vankilan sisäistä vuorovaikutusta sekä saavuttaakseni luottamukselliset suhteet tutkittaviin.

Tutkimus on rajattu koskemaan maahanmuuttajataustaisia miehiä, jotka suorittavat rangaistustaan suljetussa vankilassa. Kiinnostus kohdistuu siis sellaisiin vankeihin, jotka ovat syntyneet jossakin Suomen ulkopuolella mutta asuneet Suomessa jo jonkin aikaa ennen pidätystään. Tutkittavien ulkopuolelle jäävät ulkomaalaiset, joilla ei ole asuinhistoriaa Suomessa. Myös niin sanotut toisen polven maahanmuuttajat olisivat olleet kiinnostava tutkittavien ryhmä, mutta heitä ei sattunut olemaan tutkimusvankilassa aineiston keräämisen aikana. Tutkimusvankila on yksi Etelä-Suomen suljetuista miesten vankiloista.

Tutkielma rakentuu viidestä pääluvusta. Tässä ensimmäisessä luvussa kartoitan aiempaa vankiloista ja maahanmuuttajavangeista tehtyä tutkimusta sekä avaan aiheita hiukan tilastojen näkökulmasta. Aiempien tutkimusten pohjalta osoitan vielä kartoittamattoman alueen, jota lähden selvittämään. Ensimmäisen luvun lopuksi esittelen tarkemmin tutkimuskysymykseni. Toisessa luvussa tarkastelen Erving Goffmanin käsityksiä rituaalisesta vuorovaikutuksesta ja totaalisista laitoksista sekä hahmottelen ne teoreettiset välineet, jotka ovat olleet havainnoinnin apuna ja joiden kautta tulkitseen aineistoani. Lisäksi tarkennan, mitä tarkoitan rasismilla tämän tutkielman tutkimuskohtena. Kolmannessa luvussa esittelen aineiston ja aineistonhankintaprosessin. Olen jakanut analyysiluvun kolmeen alalukuun, jotka vastaavat kukin yhteen tutkimuskysymykseen. Ensimmäiseksi tarkastelen sitä, *miten maahanmuuttajien erityisiin tarpeisiin on pyritty vastaamaan vankilan virallisella tasolla ja jääkö joitain erityistarpeita huomioimatta*. Tämän jälkeen siirryn vankilan epäviralliselle tasolle ja kysyn, *kokevatko maahanmuuttajat vankilan vuorovaikutustilanteissa etniseen taustaansa liittyviä nöyryyksen, alistamisen tai rajoittamisen muotoja ja jos kokevat, niin mitä nämä muodot ovat?* Kolmannessa alaluvussa katse kohdistuu siihen, *minkälaisia keinoja maahanmuuttajataustaiset vangit ovat omaksuneet selvittääkseen vankilassa?* Johtopäätöksissä kerään yhteen tärkeimmät tutkimustulokset ja esitän niiden pohjalta toimenpideehdotuksia. Päätän tutkielman pohdintalukuun, jossa arvioin tutkielman onnistumista ja suhdetta rasismiin ja instituutioiden tutkimukseen.

1.1 Vankilakulttuuri tutkimuksen kontekstina

Suomessa ei ole tehty tutkimuksia, jotka olisivat käsitelleet yksinomaan maahanmuuttajavankeja. Muutamassa maahanmuuttajarikollisuutta käsittelevässä tutkimuksessa osa tutkittavista on ollut vankeja (Iivari 2007; Honkatukia & Suurpää 2007). Lisäksi joissakin uudemmissa vankilatutkimuksissa huomioidaan maahanmuuttajat omana erityisenä ryhmänä, vaikka tutkimusten keskiössä on jokin muu teema (Ruckenstein & Teppo 2005; Koski & Miettinen 2007). Vankila on tutkittavien ilmiöiden näyttämönä erityinen ja useimmille tuntematon. Suomalainen vankilatutkimus täydennettynä kansainvälisillä tutkimuksilla tarjoaa kuitenkin monipuolisen johdannon vankilakulttuuriin, jonka kontekstiin maahanmuuttajavankien kokemukset asettuvat.

Totaalisen laitoksen sisäinen kulttuuri syntyy Erving Goffmanin (1961a, 13) mukaan vastauksena rajatun ympäristön aiheuttamaan deprivatioon. Goffman tarkkaili 1950–1960-luvuilla amerikkalaista mielisairaalaa ja esitti vangin, potilaan tai muun totaalisen laitoksen asukkaan kulttuurissa tapahtuvien muutosten johtuvan siitä, että tältä viedään tiettyjä siviiliin kuuluvia käyttäytymismahdollisuuksia. Stanley Cohen ja Laurie Taylor (1986, 148) puolestaan tutkivat 1970-luvun Isossa-Britanniassa pitkäaikaisvankeja ja kirjoittivat äärioloihin joutuneiden miesvankien välille syntyneistä epävirallisista normeista ja käyttäytymismalleista. Tutkijat esittävät, että osa tästä kulttuurista on tuotu siviilimaailmasta vankien elämänhistorioiden ja rikolliskulttuurin muodossa. Toinen puoli kulttuurista kehittyy kuitenkin vankilaolosuhteiden pakottamana. Eri maissa, eri aikoina ja eri vankiloissa tehtyjen tutkimusten yhteneväisyydet antavat olettaa, että vankiloiden kulttuureissa on joitakin universaaleja piirteitä, jotka kumpuavat itse suljetulle laitokselle ominaisista olosuhteista.

Vankilan sisäpuolisen näkökulman vankilan kulttuuriin tarjoaa muun muassa norjalainen sosiologi Johan Galtung (1959). Hänen tutkimuksensa *Fengsels samfunnet* perustuu kirjoittajan omiin kokemuksiin vankilasta, johon hänet oli suljettu totaalkieltäytyjänä. Galtung kirjasi ylös vankilanormeja, jotka vastaavat yllättävän hyvin esimerkiksi Saija Järvisen (1988) havaintoja tutkimuksessa *Pilveä, puntteja ja päiväunia* sekä Minna Ruckensteinin ja Annika Tepon (2005) huomioita Helsingin vankilasta. Selviytyäkseen vankilassa vangin on hyväksyttävä tietyt sosiaalista kanssakäymistä ohjaavat säännöt, joista ilmeisimpiä ovat viileä suhde vartijoihin sekä vasikoimisen välttäminen ja tuomitseminen. Vankien keskinäinen hierarkia ja solidaarisuus säätelevät toimintaa ja vuorovaikutusta. Toisten asioihin ei puututa, eikä omista asioista valiteta toisille vangeille. Heikkoutta ei kannata näyttää, ja velkojen maksamisesta on parempi huolehtia, ennen kuin tulee ikävyöksiä. (Galtung 1959, 135–136; Ruckenstein & Teppo 2005; myös Clemmer 1940.) Miesten vankiloissa vallitsee erityinen miehisyysnormi, joka korostaa fyysistä ja henkistä kovuutta, periksi antamattomuutta ja omilla pärjäämisellä (esim. Järvinen 1988, 58, 76, 89–94; Kääriäinen 1994, 167; Lipsonen 1997, 155–156). Vankilakulttuuri normeineen mahdollistaa joitakin esityksistä itsestä ja sulkee pois toisia.

Vankila tarjoaa rajatun määrän erilaisia sosiaalisia suhteita. Vanki on alisteisessa suhteessa vartijaan ja muuhun vankilan henkilökuntaan nähden. Anssi Peräkylä (1986) esittää tekemiensä haastattelujen perusteella vartijoiden työkultuurin olevan vastaus vankilainstituution asettamiin rakenteellisiin haasteisiin. Vartijan on huolehdittava vankien säilytysvarmuudesta, päiväjärjestyksen toteutumisesta ja yleisestä kurinpidollisesta järjestyksestä. Nämä tavoitteet muodostavat rakenteet, joiden puitteissa vartija tulkitsee työtään ja sen merkityksiä. Haastatellut vartijat omaksuivat työssään niin sanotun *käytännöllisen perusasenteen*, joka tarkoittaa periksi antamattomuuden, joustavuuden ja rentouden yhdistämistä tilanteen vaatimalla tavalla. Vartijat painottivat myös asiallisuuden ja positiivisuuden merkitystä vuorovaikutuksessa vankien kanssa. Vankeihin liitetty ihmiskuva oli kuitenkin ristiriidassa käytännöllisen perusasenteen kanssa. Vartijat pitivät vankeja poikkeavina, kärsimyksen ansaitsevina ja epäluotettavina yksilöinä. (Mt., 81–121.)

Entä miltä näyttää vankien ja vartijoiden välinen suhde vangin näkökulmasta? Näyttää siltä, että vankien ja vartijoiden käsitykset hyvästä vartijasta osuvat pitkälti yksiin. Saija Järvinen (1988, 18, 66–71) haastatteli pro gradu -tutkielmassaan nuoria vankeja muun muassa heidän asenteistaan vartijoita kohtaan. Haastatellut pyrkivät esittämään suhteensa vartijoihin etäisenä ja kylmänä. Vartijoiden sanottiin vaikeuttavan tarpeettomasti vankien elämää. Siksi vartijoissa arvostettiin asiallisuutta, jota pidettiin tällaisen käytöksen vastakohtana. Vankikulttuurin normittama vangin rooli edellytti tympeää ja kapinallista suhtautumista vartijoihin. Juha Kääriäisen (1994) haastateltavat olivat vanhempia rikoksenuusijoita. Hän huomauttaa, että vartijoiden pitkälle yksityisyyden alueella tunkeutuva valvonta on omiaan herättämään vangeissa katkeruutta ja vastustusta. Vangit ja vartijat olivat lisäksi jatkuvasti eräänlaisessa kilpailutilanteessa, jossa vartijoita pyrittiin huijaamaan ja johtamaan harhaan. Näin vangit pyrkivät todistamaan omaa ylemmyyttään vartijoihin nähden ja rikkomaan jäykkää hierarkkista asetelmaa. Järvisen tutkimien vankien tavoin Kääriäisen haastateltavat pitivät hyvää vartijaa asiallisena. Tällä tarkoitettiin, ettei vartijan tulisi näyttää työssä tunteitaan. Lisäksi pidetyt vartijat olivat joustavia ja pyrkivät mahdollisuuksiensa mukaan auttamaan vankia. Joissain tapauksissa vangin ja vartijan pidempiaikainen tuttavuus oli koettu molempien osapuolten kannalta miellyttäväksi. (Mt., 156, 160–161.)

Vankien ja vartijoiden välisiä suhteita intensiivisempiä ovat vankien keskinäiset suhteet. Niitä määrittävää vankilan sosiaalista hierarkkia on käsitelty useissa suomalaisissa ja ulkomaisissa vankilatutkimuksissa (esim. Lipsonen 1997, 146–148; Cohen & Tylor 1986, 69–79; Richmond & Johnson 2009). Minna Ruckensteinin ja Annika Tepon (2005) tekemä tutkimus Helsingin vankilasta on tuorein suomalainen esitys vankien välisistä valtasuhteista. Tutkimuksen mukaan hierarkian yläpäähän kavunneet vangit ovat tyypillisesti sosiaalisesti lahjakkaita, vankien silmissä luotettavia ja varakkaita. He ovat yleensä saaneet pitkän tuomion väkivalta- tai huumerikoksista, ja heillä on sekä rikosuran että vankilassa elämisen kannalta hyödyllisiä taitoja. Nämä miehet eivät kaihda väkivaltaa välienselvitelyissä. He eivät yleensä itse käytä huumeita, mutta saattavat käydä niillä kauppaa. Vastaavasti tyypillinen hierarkian alapäähän sijoittuva vanki on seksuaalirikoksesta tuomittu, varaton huumeidenkäyttäjä, joka on määritelty epätasapainoiseksi

ja epäluotettavaksi. Hierarkian alapäähän sijoittuvat myös seksuaalisiin ja etnisiin vähemmistöihin kuuluvat vangit.

Eri maahanmuuttajaryhmien välillä on suuria eroja. Parhaimmassa asemassa ovat virolaiset ja pohjimmaisina afrikkalaistaustaiset vangit. Joillakin ominaisuuksilla voidaan kuitenkin korvata toisia. Esimerkiksi sosiaaliset verkostot saattavat nostaa maahanmuuttajataustaista vankia hierarkiassa ylöspäin. Vankihierarkialla on merkitystä osastoille sijoittumisen kannalta. Paremmilla selliosastoilla ovet ovat auki enemmän kuin muilla osastoilla, ja niillä on suositut vartijat. Venäläiset ja virolaiset vangit asuvat yleensä melko hyvillä osastoilla. Osa hierarkian alimmaisiksi joutuneista vangeista joutuu oman turvallisuutensa vuoksi hakeutumaan suljetuille osastoille, erillisille päihdekuntoutusosastoille tai niin sanotuille pelkkääjäsosastoille¹. Tutkimuksen mukaan Afrikasta peräisin olevat vangit – arabeja lukuun ottamatta – joutuvat muuttamaan pois Helsingin vankilan tavallisilta osastoilta muiden vankien painostuksen vuoksi. He vaihtavat usein myös vankilaa. (Ruckenstein & Teppo 2005, 35–39.)

1.2 Maahanmuuttajat vankitutkimuksissa

Maahanmuuttajataustaisia vankeja on tutkittu Suomessa vain vähän. Edellä esitelty Ruckensteinin ja Tepon (2005) tutkimus vankien keskinäisestä hierarkiasta on yksi aihepiirin tärkeimmistä tutkimuksista, vaikka maahanmuuttajia käsitellään siinä vain lyhyesti. Samaan tutkimukseen perustuen, seminaaria varten kirjoitetussa esityksessä, Teppo (2004) mainitsee vielä yhden kiinnostavan seikan. Hierarkian yläpäähän asettuvan rasistisen ryhmän ja maahanmuuttajien väliin on syntynyt uudenlainen joukko vankeja. Nämä vangit ovat nuoria ja tyylikkäitä kantasuomalaisia. Heillä on hyvät sosiaaliset taidot, he osaavat kieliä ja mikä tärkeintä: heillä on pääsy useampiin etnisiin ryhmiin, joissa he luovat laajoja verkostoja. Vaikka etnisten rajojen ylittäminen sisältää riskejä, on verkostoituminen ja liittoutuminen toisaalta keino kavuta ylöspäin vankilahierarkiassa. (Mt., 262–263.)

Toinen tutkimus, joka koskettaa maahanmuuttajien vankilaoiloja, on Juhani Iivarin (2006) *Tuomittu maahanmuuttaja*. Sitä varten Iivari haastatteli 42 vangittua tai ehdollisen vankeusrangaistuksen saanutta maahanmuuttajaa. Haastateltavilla oli kielteisiä kokemuksia oikeusviranomaisten kohtaamisesta, ja erityisen negatiivisia olivat näkemykset poliisien toiminnasta. Tutkimus käsitteli vankilakokemuksia vain pintapuolisesti, mutta kiinnostavaa oli, että jotkut haastateltavat olivat pitäneet vankilaa kuntouttavana. Vankilaan positiivisesti suhtautuneet vangit olivat pääasiassa Virosta tai entisestä Neuvostoliitosta. (Mt., 47, 136–137.)

Kolmas tärkeä suomalainen maahanmuuttajavankeja koskeva tutkimus on Päivi Honkatukian ja Leena Suurpään (2007) tutkimus *Nuorten miesten monikulttuurinen elämänkulku ja rikollisuus*, jossa on pyritty ymmärtämään nuorten rikoksiin

---

¹ Vankiloiden pelkkääjäsastot on tarkoitettu vangeille, jotka omasta tahdostaan haluavat eristäytyä muista vangeista. Syynä halulle eristäytyä on yleensä väkivallan pelko vangin etnisen taustan, rikoksen laadun tai velkojen vuoksi. (Ruckenstein & Teppo 2005, 60–67)

syyllystyneiden maahanmuuttajien elämänkulkuja. Osa haastatelluista rikoksente-kijöistä oli saanut vankeustuomion. Miehiä haastateltiin heidän arjestaan Suomes-sa ja kokemuksistaan suomalaisista instituutioista. Kiinnostuksen kohteena olivat myös miesten omat määritelmät itsestään ja kuvaukset elämästään. Nuorten elä-mäntarinoista nousivat esiin muun muassa rasistiset kokemukset ja yhteiskunnal-lisen jäsenyyden hauraus. Heillä oli muita haastateltavia enemmän kokemuksia rikkonaisista perheistä, laitossijoituksista ja perheenjäsenten rikollisuudesta. Kiinnostava huomio oli nuorten haluttomuus määritellä itseään tai elämäänsä maahanmuuttajuuden tai kulttuurien välissä elämisen ristiriidan kautta.

Ivarin tavoin Honkatukia ja Suurpää olivat kiinnostuneita siitä, minkälaisia ko-kemuksia nuorilla oli suomalaisista viranomaisista. Toisin kuin Ivarin tutkimuk-sessa, haastateltavien suhtautuminen viranomaisiin ei ollut erityisen kriittistä. Vaikka osalla oli huonojakin kokemuksia, viranomaisten toimintaa kuvattiin usein neutraalisti ja heidän todettiin ”*tekevän vain työtään*”. Vankilakokemuksista puhuttiin ylimalkaan ja välttelevästi. Vastauksissa korostui asenne, jonka mukaan on itsestä kiinni, miten pärjää. Rasismista tai konflikteista ei mielellään puhuttu. Haastatteluissa tuli kuitenkin tukea Ruckensteinin ja Tepon (2005) huomioille sii-tä, että vankien välisessä hierarkiassa etniset vähemmistöt ovat heikommassa asemassa. Sosiaaliset taidot ja verkostot voivat auttaa hyvän maineen ylläpitämi-sessä, mutta maineen menetys voi johtaa pelkääjäosastolle hakeutumiseen. Osa haastateltavista sanoi, ettei vartijoita kiinnosta puuttua siihen, että vankien sijoit-telu selleihin ja osastoille on pitkälti hierarkiassa ylempänä olevien vankien käsis-sä. (Mt., 119, 134–136.)

Vankiloissa on selliosastoja, jotka poikkeavat toisistaan viihtyvyydeltään ja va-rustelultaan. Vaikka vankien sijoittelu on vartijoiden tehtävä ja vaikka heidän hal-lussaan ovat avaimet, joilla osastolta toiselle siirrytään, näyttää vankien painos-tuksella olevan suuri vaikutus asumisjärjestelyihin. Vangit uhkailevat sellaisia vankeja, joita eivät halua omalle osastolleen, jolloin peloteltu vanki pyytää varti-joita siirtoa toiselle osastolle oman turvallisuutensa vuoksi. Asumisjärjestelyt ovat havainnollinen esimerkki siitä, miten vankilan virallisen tason järjestelyt mukau-tuvat vankilan epäviralliseen kulttuuriin ja hierarkiaan.

Honkatukian ja Suurpään (2007) tutkimuksessa vain yksi nuori mies, joka oli va-pautunut vankilasta, puhui vankien välillä tapahtuvasta jatkuvasta nimittelystä, väkivallasta, rasismista ja koston pelosta (mt., 136). Tämän yhden maahanmuut-tajanuoren tarina lupaa epämiellyttävällä tavalla, että pinnan alla olisi vielä pal-jastettavaa. Vaikka vankilaa kuvattiin yleisesti kärsimykseksi, sai se toisinaan po-sitiivisen merkityksen mahdollisuutena järjestellä henkilökohtaisia asioita kun-toon. (Mt., 135) Tämä tuli ilmi myös Ivarin (2006) haastatteluissa. Honkatukian ja Suurpään (2007, 136–137) haastattelemat vankilatyöntekijät kannattivat vanki-en universalistista kohtelua ja kokivat olevansa työssään puolueettomia. He kiis-tivät voimakkaasti mahdollisuuden, että vankilassa olisi institutionaalista rasismia.

Selvitys etnisestä yhdenvertaisuudesta vankiloissa 2010, jonka tein korkeakoulu-harjoittelijana Rikosseuraamuslaitoksessa (Huhta 2010), täydentää osaltaan kuvaa maahanmuuttajien vankilaoloista. Selvitys toteutettiin viranomaiskyselynä, johon

vastasi vankiloiden johtohenkilökunta kaikista Suomen vankiloista. Selvityksen tekeminen ajoittui tilanteeseen, jossa olin ehtinyt hankkia aineiston käsillä olevaa tutkielmaa varten. Kenttäkokemukset ja -muistiinpanot sekä haastattelut auttoivat muotoilemaan kysymyslomakkeen sisältöä. Vankiloiden johtoa pyydettiin arvioimaan maahanmuuttajia ja Suomen romaneja koskevia järjestelyjä ja olosuhteita omassa vankilassaan. Selvitys käsittelee samoja kysymyksiä, jotka ovat pro gradu -tutkielmani keskiössä, mutta aineisto on hyvin erilainen. Tämä mahdollistaa kiinnostavan vertailuasetelman, jota hyödynnän erityisesti ensimmäisessä, maahanmuuttajien erityistarpeiden huomioimista vankilan virallisella tasolla käsittelevässä analyysiluvussa.

Selvityksessä (Huhta 2010) kävi muun muassa ilmi, että maahanmuuttajavankeja oli vuoden 2010 keväällä sijoitettu avovankiloihin määräänsä suhteutettuna puolet harvemmin kuin kantasuomalaisia tai romanivankeja. Suljetuilla osastoilla maahanmuuttajista asui 14,6 prosenttia. Rikosseuraamusalan yhdenvertaisuussuunnitelmassa vuodelta 2006 toivotaan, että vankeinhoidon työntekijöitä rekrytoitaessa otettaisiin huomioon tarve eri kielten ja kulttuurien tuntemukselle. Kyselyhetkellä maahanmuuttajahenkilökuntaa oli kymmenessä eli joka kolmannessa vankilassa. Työntekijät olivat pääasiassa virolaisia ja venäläisiä. Afrikkalais- tai arabitaustaisia ei ollut lainkaan. Vankiloiden johtoa pyydettiin arvioimaan, esiintyykö henkilökunnan puheissa rasistisia asenteita. Seitsemän vankilaa 29:stä vastasi myöntävästi. Kukaan vastaajista ei kuitenkaan arvioinut asenteiden siirtyvän toimintaan.

Maahanmuuttajavankien tutkimus lyhyine historioineen on sukua vanhemmalle etnisten vähemmistöjen vankilatutkimukselle, joka on käsitellyt Suomen romaneja. Juhani Kemppaisen (1985) ja Paavo Lounelan (2001) tutkimukset ovat kuvauksia poikkeavan tapakulttuurin aiheuttamista haasteista vankilakontekstissa. Erityisesti Kemppaisen tutkimus osoittaa, miten kulttuuria voidaan käyttää syrjivään tarkoitukseen vankilassa. Lounelan tutkimuksen osoittamista ongelmista monet ovat samoja kuin ne, joita maahanmuuttajavangit ovat kohdanneet. Muiden vankien vihamielisen käytöksen vuoksi romanit ovat usein joutuneet asumaan suljetuilla osastoilla, joilta mahdollisuudet osallistua työ- ja vapaa-ajan toimintaan ovat rajoitettuja. Lounelan mukaan romanien olot vaihtelevat paljon vankiloittain. Myös vartijoiden suhtautuminen vähemmistöön oli kahtiajakautunutta. Osa tunsu romanikulttuurin hyvin ja puhui siitä kunnioittavasti, kun taas toisten mielestä romanien pitäisi luopua kulttuuristaan tai muuttaa pois Suomesta. (Lounela 2001, 21–33.)

Ulkomaisia tutkimuksia maahanmuuttajien vankilaoloista ja etnisistä suhteista vankiloissa löytyy erityisesti Yhdysvalloista ja Isosta-Britanniasta. Yhdysvaltojen tilanteesta tekee hyvin erilaisen maan vankiluvun sekä suhteellinen että absoluuttinen suuruus (esim. Garland 2001). Jopa kolmannes maan nuorista afroamerikkalaisista miehistä on joko vankilassa tai rikosseuraamusalan valvonnassa (Wacquant 1999, 215). Lisäksi kysymystä ei voi Suomen tavoin palauttaa maahanmuuttajiin, vaan on puhuttava maan etnisten ryhmien välisestä tasa-arvosta. Vankiloiden sisällä etnisten ryhmien erottelu on näkyvää. Kalifornian osavaltion vankilassa tehdyn tutkimuksen mukaan vankilan hierarkia jakaantuu kolmeen kerrokseen etnisen taustan mukaan. Vankien väliset säännöt kieltävät ehdottomasti hierarkian

ylimpänä olevien valkoisten, keskivaiheille sijoittuvien latinalaisamerikkalaisten ja pohjimmaisiksi jäävien afroamerikkalaisten välisen kommunikoinnin. Valkoiset vangit saavat vankilan halutuimmat työt ja heille kohdallaan vankilan säännöt joustavat enemmän kuin muille. Etnistä erottelua pidetään yllä vankien välisellä väkivallalla ja vankilan henkilökunnan tuella. (Richmond & Johnson 2009.)

Isossa-Britanniassa vankien etnisestä tasavertaisuudesta on oltu huolissaan jo useita vuosikymmeniä, mutta tutkimuksia on tehty vain muutamia. Leonidas Cheliotis ja Alison Liebling (2005) summaavat tutkimusten tärkeimmät tulokset artikkelissaan *Race matters in British Prisons*. Yleisin rasismien muoto vankiloissa ovat suulliset loukkaukset, jotka kohdistuvat ihonväriin tai uskontoon. Muita muotoja ovat pelottelu, varastaminen, ahdistelu, pahoinpitelyt ja rasiset graffitit. Vankilan henkilökunnan rasismi on pääasiassa verbaalista mutta myös kiusantekoa. Lisäksi henkilökunta antaa etnisen taustan vaikuttaa vankien etuuksiin liittyviin päätöksiin. Vartijoilla on taipumus sulkea silmänsä rasisilta konflikteilta, minkä vuoksi uhrin ovat haluttomia tekemään asiasta valituksia. Isossa-Britanniassa on tiedossa myös muutama tapaus, joissa toinen vanki on pahoinpidellyt kuoliaaksi etniseen vähemmistöön kuuluvan vangin. Vaikka Isossa-Britanniassa etnisten vähemmistöjen vankilaoihin on pyritty vaikuttamaan yhteisellä vankeinhoitopolitiikalla jo vuodesta 1986, ei ongelmista ole päästy. (Mt., 286–295.) Tom Ellisin kollegoineen (2004) tekemästä toimintatutkimuksesta on kuitenkin saatu rohkaisevia tuloksia. Pilottihankkeessa kartoitettiin ensin vankiloiden ongelmat, minkä jälkeen ongelmiin kehitettiin ja sovellettiin parannuskeinoja. Tutkimuksessa huomattiin, että vankilan johtohenkilökunnan tuki hankkeelle oli edellytys parannusten toteutumiselle.

Yhdysvallat ja Iso-Britannia tarjoavat esimerkkejä tilanteesta, jossa vankiloiden olosuhteilla on syvät juuret maiden etnisessä historiassa. Ongelmat ovat kuitenkin samansuuntaisia lähempänäkin. Islanti edustaa Yhdysvaltoihin ja Iso-Britanniaan nähden toista ääripäätä maahanmuuton ja maahanmuuttajavankilukujen suhteen. Vuonna 2003 maan vankiloissa oli noin 30 ulkomaan kansalaista, joka on hiukan yli yhdeksän prosenttia kaikista vangeista. Vuonna 2004 tehdyssä haastattelututkimuksessa vartijat kertoivat huomanneensa, etteivät he kyenneet tarjoamaan palveluja ulkomaalaisvangeille samoilla standardeilla kuin islantilaisille. Kielivaikeuksien vuoksi vartijat kokivat, etteivät he voineet kommunikoida ulkomaalaisten kanssa niin aktiivisesti kuin olisivat halunneet. Samoin vankilan esitteiden saatavuus eri kielillä oli puutteellista. Vankien välisissä suhteissa rasismia huomattiin käytettävän valtakamppailun ja kiusaamisen välineenä. Raportissa nähtiin tarpeelliseksi huolehtia ulkomaalaisten mahdollisuuksista hyötyä ulkopuolisten toimijoiden kuten Punaisen Ristin toiminnasta ja vankien suhteesta perheisiinsä. Myös vieraiden uskontojen harjoittamismahdollisuuksissa koettiin olevan parantamisen varaa. (Newton 2004.)

Vankilatutkimuksen ulkopuolella aihetta läheisimmin koskettava rasimitutkimus on Anne-Mari Soudon (2011) tutkimus joensuulaisen koulun rasisista ryhmäsuhteista. Koulu ei ole suljettu instituutio samassa mielessä kuin vankila, mutta koulussa vietetyn ajan määrä, ulkoa asetetut säännöt ja koulun merkitys nuorten sosiaalisiin suhteisiin ovat jossain määrin analogisia vankilalojen kanssa. Li-

säksi mikäli oletetaan osan vankilan kulttuurista olevan tuontitavaraa siviiliyh-teiskunnasta (Cohen & Taylor 1986; Clemmer 1940, 139; Kääriäinen 1995), on koulututkimus relevanttia myös vankilan näkökulmasta. Esimerkiksi Soudon ha-vainnot maahanmuuttajaoppilaiden käytettävissä olevan fyysisen tilan kaventumi-sesta pätevät todennäköisesti myös vankilassa.

1.3 Ulkomaalaisten ja maahanmuuttajien rikollisuus

Suomessa asuvia ulkomaan kansalaisia epäillään rikoksista väestöosuuteensa suhteutettuna useammin kuin Suomen kansalaisia. Vuosittain heitä on epäilty noin 1,3–1,5 kertaa useammin kuin suomalaisia. (Niemi ym. 2010, 288.) Eniten rikoksesta epäiltyjä oli vuonna 2010 venäläisissä, virolaisissa, romanialaisissa ja somalialaisissa. Väestöosuuteensa suhteutettuna eniten rikoksista epäiltyjä oli kuitenkin iranilaisissa, somalialaisissa, turkkilaisissa ja irakilaisissa. Yleisimpiä rikosnimikkeitä ovat olleet liikenne rikokset ja varkaudet. Ulkomaalaisia on epäilty suomalaisia useammin erityisesti raiskauksista ja muista seksuaalirikoksista, varkauksista ja ryöstöistä. (Niemi ym. 2011, 261–253, 275.) On huomattava, että näissä tilastoissa kyse on ulkomaan kansalaisista, joka ei ole sama ryhmä kuin maahanmuuttajat. Ulkomaalaiset saattavat olla turisteja, vaihto-opiskelijoita tai Suomessa vain läpikulkumatalla. Toisaalta ulkomaalaisiin ei lasketa henkilöitä, jotka ovat syntyneet muualla kuin Suomessa, mutta jotka ovat myöhemmin saaneet Suomen kansalaisuuden.

Maahanmuuttajarikollisuutta tutkinut Juhani Iivari (2006) valjastaa tilastot ilmiön tarkempaan kuvaamiseen. Iivari käyttää Tilastokeskuksen erityisesti tutkimusta varten ajamia tilastoja sellaisista rikoksesta epäillyistä henkilöistä, jotka oleskelevat Suomessa, mutta jotka ovat syntyneet jossakin toisessa maassa. Näin tilastoista rajautuvat pois turistit ja muut vierailijat, mutta valitettavasti myös toisen polven maahanmuuttajat. Useammista rikoksista epäillyt henkilöt on laskettu vain kerran kullekin vuodelle vakavimman rikoksen mukaan. Tällaisia tilastoja vertailemalla nähdään, että vuonna 2001 maahanmuuttajia epäiltiin jonkin verran suomalaisia useammin omaisuus- ja huumerikoksissa sekä selvästi useammin väkivaltarikoksissa. Eroja suomalaisten ja maahanmuuttajien välillä voi yrittää selittää usealla tavalla. Kyse voi olla siitä, että maahanmuuttajat tekevät rikoksensa useammin julkisella paikalla tai siitä, että heidän tekemänsä rikokset ovat sellaisia, joissa näyttö on selkeämpää tai joihin poliisit kiinnittävät helpommin huomiota. Poliisi saattaa myös pidättää maahanmuuttajataustaisia helpommin kuin kantasuomalaisia epäiltyjä. Näihin kysymyksiin ei Iivarin tutkimuksella kuitenkaan kyetty vastaamaan. (Mt., 40–41, 66–67.)

Tilastot antavat harhaanjohtavan kuvan rikosalttiuden eroista, mikäli niissä ei ote-ta huomioon muita rikollisuuteen vaikuttavia tekijöitä, kuten ikää ja sukupuolta (Iivari 2006, 46). Maahanmuuttajissa on enemmän miehiä kuin naisia kantasuo-malaisiin nähden. Lisäksi maahanmuuttajissa painottuvat nuoret ikäluokat. (Tilas-

tokeskus/Väestö 2011.) Päär rikostuomioita² tarkastelemalla Iivari (2006) osoittaa, että ikä- ja sukupuolivakioinnilla on selvä vaikutus. Vuosina 1997–2001 maahanmuuttajien saamat päärikostuomiot olivat väestöosuuteen suhteutettuna 1,8–1,9 kertaa suuremmat kuin kantasuomalaisilla. Iän ja sukupuolen vakiointi vaikuttaa eri maissa syntyneiden ja eri rikosryhmien kohdalla tilastoihin eri tavoin, mutta keskimäärin luku putoaa 1,5:een. Maahanmuuttajarikollisuuden todellinen määrä olisi suhteutettava myös sosioekonomisiin tekijöihin, kuten työllisyyteen, ammattiin, koulutukseen, varallisuuteen ja asuinseutuun. Nämä vakioinnit olisivat voineet vaikuttaa eroihin tai jopa poistaa ne maahanmuuttajien ja kantasuomalaisien rikollisuuden välillä. Iivari jatkaa tilastollista tarkasteluaan rikoksiin syyllistyneiden maahanmuuttajien haastatteluilla. Kertomuksissa tulevat esiin epäonnistuneet kotoutumispyrkimykset: vaikeudet työllistymisessä, taloudelliset ongelmat, syrjäytyminen, syrjintä ja rasismin uhriksi joutuminen. Iivari pitää näitä primääreinä rikollisuuden selittäjinä. (Iivari 2006, 46–47, 70, 77, 134, 139.) Iivari (1996) on aiemmin tutkinut nuoria kantasuomalaisia rikoksentekejiä ja osoittanut tutkittavien olevan useimmiten alemmista sosiaaliluokista ja rikkonaisista perheistä. Vankien lapsuuteen ja nuoruuteen kuului useimmiten useita laitossijoituksia, minkä lisäksi työnsaanti oli koettu vaikeaksi.

1.4 Maahanmuuttajavangit tilastoissa

Maahanmuuttajat ovat yliedustettuna suurimmassa osassa Euroopan maiden vankipopulaatioita, ja heidän osuutensa on edelleen kasvussa. Useimmissa maissa suurimman yliedustuksen muodostavat toisen polven maahanmuuttajat, jotka eivät sanan varsinaisessa merkityksessä ole edes maahanmuuttajia. He ovat heikoimmassa yhteiskunnallisessa asemassa työllisyyden ja toimeentulon suhteen, ja heihin kohdistuu monenlaista syrjintää. (Wacquant 1999, 216–217.) Suomessa maahanmuutossa koettiin käänne 1990-luvun alussa. Vuonna 1991 Suomi alkoi vastaanottaa inkeriläisiä paluumuuttajina, ja samalla vuosikymmenellä Somalian, Jugoslavian, Irakin ja Iranin kriisit toivat ensimmäistä kertaa merkittäviä määriä pakolaisia. (Iivari 2006, 15–16.) Tämä tarkoittaa, että Suomessa alkaa nyt olla ensimmäistä kertaa myös suurempia määriä sellaisia toisen polven maahanmuuttajia, jotka ovat saavuttaneet 15 ikävuoden rikosoikeudellisen vastuun.

Kun lasketaan yhteen ulkomaalaisten vankien vankilassaolopäivät ja jaetaan ne vuoden päivillä, saadaan luku, joka kertoo ulkomaalaisten vankien keskiarvon kyseisen vuoden päiville. Tilastokeskuksen mukaan ulkomaalaisia vankeja oli vuosina 1975–1991 keskimäärin 8–28 päivässä. Tilastokeskus laskee ulkomaalaisiksi henkilöt, joilla ei ole Suomen kansalaisuutta. Vuoden 1991 jälkeen tällaisten vankien määrä on kasvanut nopeasti. Vuonna 1997 luku ylitti sadan ja vuonna 2001 kahden sadan rajan. Vuonna 2010 ulkomaalaisten vankien keskiluku oli 394. Tämä tarkoittaa noin 12 prosenttia vankiluvusta. (Tilastokeskus/Vangit 2011;

---

² Päär rikostuomio tarkoittaa kunkin rikoksesta tuomitun henkilön vakavinta rikosta vuoden aikana. Näin henkilö, joka on tuomittu useammista rikoksista, tulee lasketuksi tilastoon vain kerran. (Iivari 2006, 24.)

Niemi ym. 2011, 164.) Vuonna 2010 noin viidennes vankilaan tuomituista ulkomaalaisista oli virolaisia. Toiseksi suurin ryhmä olivat romanialaiset, joita oli ulkomaalaisvangeista joka seitsemäs. Venäläisiä oli kymmenen prosenttia, ruotsalaisia ja liettualaisia oli molempia viisi prosenttia ja somalialaisia neljä prosenttia. (Niemi ym. 2011, 268.)

Rikosseuraamuslaitos kerää tietoja muun muassa vankien kansalaisuudesta, kotipaikasta ja äidinkielestä. Tiedot vankien syntymämaasta ja äidinkielestä on kirjattu osin puutteellisesti ja lisäksi tavalla, joka estää niiden tilastoinnin. Ulkomaisten vankien erottaminen maahanmuuttajista tapahtuu kotipaikkatietojen avulla. Sellaisia vankeja, joilla on jonkun muun maan kuin Suomen kansalaisuus mutta joiden kotipaikka on Suomi, oli 1.9.2011 vankiloissamme 197. Rekisteristä puuttui tietoa vangin kotipaikasta 129 ulkomaan kansalaisen kohdalla. (Muiluvuori 2011.) Vaikka tiedot olisi kirjattu järjestelmällisesti, ei luku kattaisi kaikkia maahanmuuttajia, sillä osalla heistä on Suomen kansalaisuus. Nykyisten rekisteritietojen avulla Suomessa on mahdotonta laskea maahanmuuttajavankien määrää.

1.5 Mitä on jäänyt selvittämättä: tutkimuskysymykset

Maahanmuuttajat ovat alkaneet kiinnostaa suomalaista vankilatutkimusta vasta 2000-luvulla. Aihetta on sivuttu useammassa tutkimuksessa, mutta kokonaiskuva maahanmuuttajien vankilaoiloista ei ole vielä selvitetty laadullisin keinoin, ja erityisesti maahanmuuttajien omia vankilakokemuksia on käsitelty vain pintapuolisesti. Kohdistan omat tutkimuskysymykseni tähän puutteeseen. Keräämäni aineisto ja huomiot voi jakaa sen mukaan, koskevatko ne vankilan virallista vai epävirallista tasoa. Tämän huomio on ohjannut lopullisten tutkimuskysymysten muotoilua. Ensimmäiseksi kysyn, *miten maahanmuuttajien erityisiin tarpeisiin on pyritty vastaamaan vankilan virallisella tasolla ja jääkö joitain erityistarpeita huomioimatta?* Vankilan virallisella tasolla tarkoitan lakeja ja erilaisia virallisia periaatteita, järjestelyjä ja käytäntöjä, jotka määrittävät vankien oloja. Toiseksi kysyn, *minkälaisiksi määrittyvät maahanmuuttajavankien olot vankilan epävirallisella tasolla? Kokevatko maahanmuuttajat vankilan vuorovaikutustilanteissa etniseen taustaansa kytkeytyviä nöyryyksen, alistamisen tai rajoittamisen muotoja ja jos kokevat, niin mitä nämä muodot ovat?* Epävirallisella tasolla tarkastelen vankilan henkilökunnan asenteita, toimintaa ja käytöstä sekä toisaalta kantasuomalaisien ja maahanmuuttajavankien välistä vuorovaikutusta. Vankilan epävirallinen taso käsittää sosiaalisen todellisuuden, jota vankilan muurit ja vankeinhoiton viralliset tavoitteet eivät määrittele. Epävirallinen taso pitää sisällään erilaisia normeja, vankien välistä ryhmäytymistä, erilaisia vastustus- ja sopeutumiskeinoja, vuorovaikutustapoja ja hierarkioita. Kolmanneksi selvitän sitä, *minkälaisia keinoja maahanmuuttajavangit ovat omaksuneet selvittääkseen vankilassa?*

2 Rituaalinen vuorovaikutus ja minuuden rasistinen riisto teoreettisena taustana

Tutkielmani kiinnittyy symbolisen interaktionismin teoriaperinteeseen, jossa ihminen nähdään aktiivisena, jatkuvasti ympäristöään tulkitsevana ja merkityksellistävänä toimijana. Symbolinen interaktionismi asettui alun perin kritisoimaan Tallcot Parsonsin toiminnan teoriaa, jossa ihmisen toiminnan katsotaan olevan normien ja arvojen ohjaamaa. Symbolinen interaktionismi kehittyi niin kutsutun Chicagon koulukunnan piirissä, jolla oli johtoasema amerikkalaisessa sosiologiassa 1900-luvun alkuvuosikymmeninä. Vaikka parsonsilaisen sosiologian suosio vähensi Chicagon koulukunnan vaikutusvaltaa jo 1940-luvulla, eli symbolinen interaktionismi kukoistuksensa vasta 1950–1970-luvuilla. Symbolisen interaktionismin edustajat eivät kiellä normien ja arvojen merkitystä ihmisen toiminnan ohjaajina, mutta he pitivät teoriaa riittämättömänä. Heidän mielestään parsonsilaisessa toiminnan mallintamisessa ei oteta huomioon, että normien noudattaminen on aina riippuvaista tiettyyn tilanteeseen kytkeytyvästä tulkinnasta. Lisäksi tulkinta ja merkityksellistäminen tapahtuvat vuorovaikutuksessa muiden ihmisten kanssa. Tämä kaikki tekee toiminnasta jossain määrin ennustamatonta. Myös arvot, sosiaaliset roolit ja muut yhteiskunnalliset instituutiot ovat jatkuvan neuvottelun kohteita, muuttuvia ja eläviä. Symbolinen interaktionismi ei siis ole niinkään kiinnostunut toiminnasta mekanistisena normien noudattamisena tai ärsykeisiin reagoimisena kuin ihmisestä vapaana toimijana, joka valitsee ja vaikuttaa toiminnallaan itseensä ja ympäristöönsä vuorovaikutuksessa muiden kanssa. Samalla tavoin ihmisen minuus nähdään aktiiviseksi ja jatkuvaksi prosessiksi, eikä pysyväksi olemukseksi. (Joas & Knöbl 2009, 123–136.)

Symboliselle interaktionismille tyypillisiä ovat olleet tutkimusaiheet, joissa ihmisen ja toiminnan kontingentti ja ennustamaton luonne tulevat esille. Tällaisia aiheita ovat yhteiskunnan järjestäytymättömät puolet sekä normaalista poikkeava toiminta, kuten poikkeaviksi määritellyt alakulttuurit. Yksi paljon käsitellyistä aiheista on ollut myös minuus ja sen prosessimaisuus, jotka palautuvat Georg Herbert Meadin käsitykseen siitä, että minuus muodostuu vuorovaikutuksessa. (Joas & Knöbl 2009, 139–140, 143.)

Erving Goffman kirjoitti väitöskirjansa Chicagon koulukuntaan ja hänen kirjoituksistaan voi löytää koulukunnan vaikutteita (Peräkylä 2001, 347). Goffman oli kuitenkin teoreettisesti oman tiensä kulkija ja hänet voidaan siksi ajatella sijoittuvan symbolisen interaktionismin reunamille (Joas & Knöbl 2009, 141). Goffman tutki ihmisen sosiaalista minuutta (*self*), joka on minän esitys itsestään. Goffmanin mukaan tämä minuus muodostuu rooleista, joita ihminen esittää, mutta myös soveltaa erilaisissa sosiaalisissa tilanteissa. Goffman hyödyntää teatterisanastoa toiminnan ja vuorovaikutuksen analysoimisessa, minkä takia hänen sosiologiaansa on kutsuttu dramaturgiseksi toiminnan malliksi (esim. Joas & Knöbl 2009, 141). Tällaista tapaa käsitellä minuutta voi myös kritisoida. On esimerkiksi katsottu, että Goffman pelkistää minuuden vain pinnaksi. Postmodernin tulkintatavan mukaan Goffman kuitenkin tarkoitti, ettei ihmisellä ole varsinaista sisä- ja ul-

kopuolta, vaan itsenä oleminen on itsen esittämistä, eikä ole olemassa mitään näistä esityksistä irrallaan olevaa minuutta. (Mäkelä 1999, 253.)

Goffmanin heikkoutena on pidetty myös käsitteiden käytön epäsystemaattisuutta. Käsitteiden merkitykset saattavat muuttua paitsi siirryttäessä teoksesta toiseen, myös toisinaan teosten sisälläkin (Mäkelä 1999, 247; Peräkylä 2001, 348, Williams 1988, 71). Goffman (1974, 11) itse toteaa, että käsitteiden määrittelemineen tekee niiden käytöstä kömpelöä ja teorianmuodostus päättyy lopulta umpikujaan, jos käsitteet joutuvat kantamaan mukanaan kaiken, mitä niistä on aiemmin kirjoitettu.

Ratkaisevaa kuitenkin on, että ihmisen esitys itsestään, minus tai kasvot, ovat moraalien kohde ja jopa pyhä. Goffman viittaa Emile Durkheimiin ja tämän pyhän käsitteeseen puhuessaan kunnioituksen tunteesta (1971, 80; myös Goffman 1961b, 152). Randall Collins (1988) esittää, että Goffmanin rituaalinen vuorovaikutus on laajennus Durkheimin pyhyiden kuvauksesta. Modernissa yhteiskunnassa pyhä ei enää asetu niinkään yliluonnollisiin olentoihin, vaan se on redusoitunut yksilöihin ja heidän väliseensä rituaaliseen vuorovaikutukseen. Toisin sanoen pyhyys, joka Durkheimin (1980) mukaan on noussut ihmisten yhteisöllisyyden tunteesta ja ulkoistettu uskontoon, on modernissa yhteiskunnassa palannut ihmisten väliseen rituaaliseen vuorovaikutukseen. Tämä johtuu siitä, että modernista yhteiskunnasta puuttuu suuri rituaali, johon jokainen ihminen osallistuisi ja jossa piilisi yhteisöä yhdistävä konsensus. Yksinkertaisimmillaan pyhyys viittaa tunteisiin ja moraalisuuteen, jota omia ja toisten kasvoja kohtaan tunnetaan. Tunteet ja moraalisuus sekä rituaalit, joilla niitä esitetään, ovat yhteiskuntaa ylläpitävä voima. (Collins 1988; 46, 48–50; Heiskala 2000, 161–162.) Tämäkin tulkinta on silti yksinkertaistus. Pyhyiden, yhteisöllisten ilmausten ja moraalisen vuorovaikutuksen toinen ääripää on pelkkä strateginen vuorovaikutus, joka mahdollistaa yhdessä toimimisen (Heiskala 2000, 162).

Teoksessaan *Assylum; Essays on the Social Situations of Mental Patients and Other Inmates* Goffmanin avainkäsite on *self*. Vuoden 1969 suomennoksessa *self* on käännetty *minuudeksi*. Sana kääntyy paitsi minuudeksi myös sanoiksi *minä* ja *itse*. Lisäksi yksi mahdollinen tulkinta olisi ollut *identiteetti*, jolle täsmällisempi englanninkielinen sana tosin olisi ollut *identity*. Kuten on todettu, jää Goffmanin käsitys ihmisen minuudesta jossain määrin kiistellyksi. Omassa työssäni käytän vuoden 1969 käännöksen tavoin käsitettä *minus*, jonka ymmärrän ihmisen sosiaaliseksi ulottuvuudeksi (myös Collins 1988, 46). Näin ymmärrettynä *minus* viittaa rooleihin ja esityksiin, joiden kautta ihminen on sosiaalisessa vuorovaikutuksessa muiden kanssa. Sosiaalinen *minus* on kuitenkin paljon enemmän kuin tyhjä kuori. Ihminen on olemukseltaan sosiaalinen ja toteuttaa itseään sosiaalisessa kanssakäymisessä kaltaistensa seurassa. Samoin ihmisen käsitys itsestään muotoutuu vuorovaikutuksessa toisten ihmisten kanssa. Kun puhun *minuuden* riistosta, tarkoitan sitä, miten erilaisilla institutionaalisilla käytännöillä ja vuorovaikutustavoilla rajoitetaan ihmisen kykyä esittää itseään haluamallaan tavalla. Sosiaalisen *minuuden* riistäminen ei itsestään selvästi tarkoita psykologisen *minuuden* kärsimystä, vaikka se on usein todennäköistä ja tulee esille esimerkiksi käyttämässäni haastattelulainauksissa.

Marraskuun liikkeen tilaama vuoden 1969 käännös *Asylums*:ista on nimetty *Minuuden riistäjiksi*. Sanaa riisto ei löydy Goffmanin alkuperäisestä teoksesta vaan se palautune 1960-luvun lopun vasemmistolaiseen retoriikkaan. Riisto toimii kuitenkin eräänlaisena kattokäsitteenä erilaisille minuuden nöyryyttämisen, alistamisen, typistämisen, rajoittamisen ja saastuttamisen tavoille. Käytän itse sanaa riisto tällaisessa merkityksessä.

2.1 Rituaalinen vuorovaikutus

Goffmanin vuorovaikutustutkimuksen käsitteitä ovat *kasvot* ja niihin kytkeytyvät *toimintalinjat*. Kasvot³ tarkoittavat sitä positiivista arvoa, jonka ihminen vaatii itselleen tietyllä toimintalinjalla. Toimintalinja taas kuvaa suhtautumista, jonka yksilö valitsee erikseen jokaista tilannetta ja muita vuorovaikutukseen osallistuvia kohtaan. Kasvot ovat kuva itsestä, jota ihminen esittää muiden läsnä ollessa. Niitä määrittelee ja rajoittaa vuorovaikutustilanteiden luonne, muut vuorovaikutuksen osapuolet ja heidän toimintalinjansa, tilanteen ulkopuoliset sosiaaliset suhteet ja hierarkiat sekä yksilön tosiasialliset ominaisuudet ja kompetenssit. Jotta kasvot voisivat olla uskottavat, niiden tulee olla sisäisesti ja historiallisesti koherentit. Kasvoihin suhtaudutaan usein emotionaalisesti, sillä ne määrittelevät itseen kohdistuvaa arvostusta ja sosiaalista vuorovaikutusta. Kaikki sujuu hyvin ja kasvot säilyvät silloin, kun vuorovaikutuksen osapuolet hyväksyvät toistensa ylläpitämät kasvot ja sovittavat omat toimintalinjansa niihin. Ihmisen täytyy jossain määrin voida luottaa siihen, että omat kasvot tunnustetaan. Samalla hänellä on velvollisuus hyväksyä toisten kasvot silloin, kun ne ovat menneisyyden ja tosiasioiden valossa perusteltuja. Tämä selventää kasvojen moraalista ulottuvuutta. Jotta muut osapuolet voisivat olla varmoja omasta käytöksestään ja sen asianmukaisuudesta, yksilön on huolehdittava siitä, ettei hän yhtäkkiä muuta käytöstään niin, että hänen omat kasvonsa vaarantuisivat. Muiden on voitava myös luottaa siihen, että jokainen antaa toisen pitää kasvonsa, jos hän huolehtii niistä asianmukaisesti. Mikäli jonkun vuorovaikutuksen osapuolen kasvot jostain syystä vaarantuvat, tämä kokee häpeää ja alemmuudentunnetta. Myös muut läsnäolijat yleensä nolostuvat joko itsensä, kasvonsa menettäneen tai muiden läsnäolijoiden vuoksi ja pyrkivät palauttamaan kasvot korjaavilla toimilla, kuten huumorilla, anteeksipyyntöillä tai näyttelemällä, ettei mitään olisi tapahtunutkaan. (Goffman 1967, 5–13.)

Kasvoihin liittyy *seremoniallisia sääntöjä*, joilla niitä ylläpidetään. Seremoniallisia tekoja eli rituaaleja ovat kaikki sellaiset sanat, äännähdykset, eleet ja ilmeet, joiden funktio ei ole niiden ilmentämässä asiassa, vaan tilanteen hallinnan ja ihmisten välisten suhteiden ylläpidossa. Esimerkiksi hatunnosto ei välttämättä johdu pään hikoamisesta, vaan nostamalla hattua tietyllä tavalla voidaan osoittaa, että toinen on huomattu ja huomioitu. Seremonialliset säännöt rakentuvat kahdesta komponentista, kunnioituksesta (*deference*) ja käytöksestä (*demeanor*). Kunnioitusta osoitetaan henkilölle, jonka katsotaan ansaitsevan arvostuksemme. Kunnioi-

---

³ Sanalle kasvot Goffman tunnistaa kaksi alkuperää, kiinalaisen ja Amerikan intiaanien kulttuurin. (Goffman 1967, 5-7)

tuksen osoittaminen on jossain määrin tilannekohtaista ja muuttuvaa; se riippuu paikalla olevista henkilöistä mutta myös samat ihmiset saattavat edustaa toisilleen eri tilanteissa erilaista sosiaalista asemaa sekä eri kykyjä ja ominaisuuksia. Muiden kunnioitusta ei voi vain ottaa itselleen, vaan sitä pitää etsiä muilta. Se on muiden eleillä ja toimintatavoilla välittämä arvio vastaanottajan arvosta, asemasta ja ominaisuuksista. Kunnioitus voi olla symmetristä tai epäsymmetristä sen mukaan oletetaanko osapuolilta toisilleen yhtäläisiä vai erisuuruisia kunnioituksen osoituksia. (Goffman 1967, 53, 58–61.)

Kunnioittamisen vastaparina kasvokkaisessa vuorovaikutuksessa on kunnioituksen vastaanottajan käytös. Rituaalinen käytös tarkoittaa positiivisten, haluttujen ja arvostettavien ominaisuuksien esittämistä. Tietyissä kulttuureissa hyvin käyttäytyvä ihminen pyrkii esimerkiksi antamaan itsestään kuvan hallittuna, hillittynä, luotettavana ja vaatimattomana henkilönä. Ennen kaikkea tärkeää on ylläpitää käsitystä itsestä sellaisena, joka vuorovaikutuksessa säilyttää kasvonsa ja tasapainottelee sosiaalisissa tilanteissa turvaten siten myös toisten kasvot. Kunnioituksen osoittamisen tavoin myös käytös voi olla symmetristä tai epäsymmetristä. Kunnioitus ja käytös ovat monilta osin päällekkäisiä käsitteitä. Kunnioittaessaan toisia ihminen luo samalla kuvaa itsestään hyvin käyttäytyvänä ja luotettavana. (Goffman 1967, 77–78, 82.)

Kasvojen voidaan ajatella merkitsevän henkilön ihmisarvoa (Mäkelä 1999, 255). Goffman oli kiinnostunut stigmatisoiduista ja totaalisiin laitoksiin suljetuista, joiden sosiaalinen minuus oli vahingoittunut (Joas & Knöbl 2009, 141). Kirjassaan *Asylums* Goffman (1961a) tutkii institutionaalisia rakenteita ja vuorovaikutusta, joilla minuuden esittämisen keinoja rajoitetaan. Goffman esittää, että kasvokkaiset vuorovaikutustilanteet vaikuttavat myös yhteiskuntarakenteisiin, ja erilaisten organisaatioiden toiminnasta merkittävä osa välittyy kasvokkaisen vuorovaikutuksen kautta. Hän kuitenkin varoittaa redusoidusta instituutioista vuorovaikutukseksi, sillä rakenteilla on oma vuorovaikutuksesta riippumaton logiikkansa. Samoin vuorovaikutus on suhteellisen autonomista rakenteellisten seikkojen suhteen. Vuorovaikutuksen ja yhteiskuntarakenteiden välillä ei siis ole suoraa suhdetta, eivätkä ne suoraan palaudu toisiinsa. Sen sijaan niillä on jonkinlaisia löyhiä ja joustavia sidoksia. (Peräkylä 2001, 351.) Esimerkki sidoksesta löytyy roolien ja interaktion väliltä. Roolit ovat useimmiten institutionalisoituneita ja ne vaikuttavat siihen, mitä kasvokkaisessa vuorovaikutuksessa tapahtuu (Goffman 1967, 7). Vankila instituutiona tarjoaa jähmeät rooliasetelmat, jotka ohjaavat sekä vankien ja vartijoiden välistä, että vankien keskinäistä vuorovaikutusta. Toisaalta roolit ovat olemassa vain vuorovaikutuksen kautta, ja ne ovat siksi alttiita muutoksille.

2.2 Totaaliset laitokset ja vankien selviytymiskeinot

Goffmanin mukaan totaalaisia laitoksia on viidenlaisia sen mukaan, ovatko ihmiset siellä vapaaehtoisesti, kykenisivätkö he huolehtimaan itsestään ilman laitoksen apua ja ovatko he vaaraksi ympäröivälle maailmalle. Vankila on totaalinen laitos, jonka asukkaat pystyisivät huolehtimaan itsestään sen ulkopuolella, mutta heitä pidetään uhkana muille ihmisille, minkä takia heidät suljetaan laitokseen ilman

heidän suostumustaan.⁴ Totaalisille laitoksille on erityistä kaikkien toimintojen rajaaminen samaan paikkaan. Kaikki elämänalueet, työ, vapaa-aika ja nukkuminen, tapahtuvat laitoksen sisällä saman valvovan auktoriteetin ohjailemana. Asukkaita kohdellaan keskenään yhdenvertaisina (tai ainakin laitosten säännöt näin ohjeistavat), ja kaikille samat päivärutiinit suoritetaan muun asukasjoukon välittömässä seurassa. Toiminnot perustellaan laitoksen virallisilla tavoitteilla ja niitä noudatetaan tiukan aikataulun mukaisesti. (Goffman 1961a, 6–7.) Goffmanin tutkimat amerikkalaiset laitokset 1950- ja 1960-luvuilla olivat epäilemättä monessa suhteessa erilaisia kuin nykyiset suomalaiset vankilat. Siitä huolimatta näyttää siltä, että useimmat totaalisten laitosten tunnusmerkit ovat löydettävissä vankiloistamme. Goffmanin määritelmä totaalisesta laitoksesta on edelleen se kehys, jonka rajoissa vangin elämä, vankilakulttuuri ja instituution toimintatavat muotoutuvat.

Goffmanin (1961, 13–14) mukaan totaaliset laitokset loukkaavat, saastuttavat, rajoittavat, tyypistävät ja nöyryyttävät ihmisen sosiaalista minuutta. Siviilielämässään yksilö kytkeytyy erilaisiin sosiaalisiin rakenteisiin, joihin hänen käsityksensä itsestään tukeutuvat. Ihmiset vaihtelevat esittämiään rooleja usein monta kertaa päivässä. Tällöin epäonnistuminen yhdessä sosiaalisessa tilanteessa ei välttämättä häiritse suoriutumista toisessa tilanteessa tai siinä solmittuja siteitä. Vaihtaessamme roolia voimme asennoitua aina uudestaan ja eri tavoilla. Näin voimme tasapainotella eri rooleissa ja esittää niiden kautta minuuden eri puolia. Vankilassa minuuden sosiaaliset järjestelyt mitätöidään. Vanki joutuu luopumaan monista sosiaalisista suhteista, kuten normaalista perhe- ja työelämästä, mikä tarkoittaa asukkaiden roolien vähentämistä ja tyypistämistä, sekä sen liikkumatilan rajoittamista, jota roolien vaihtelu mahdollistaa.

Rooleja ei tule tässä käsittää määräävinä tai ennalta käsikirjoitettuina tapoina esittää jotakin yhteiskunnallista tai sosiaalista tehtävää ja asemaa. Goffman (1961b) esittää, että roolit jättävät paljon liikkumatilaa yksilöille, jotka näitä rooleja tulkitsevat. Vaikka ihminen siirtyy roolista toiseen, hän pitää mukanaan ominaisuuksia muista rooleista. Tapahtumien erityinen konteksti ja siihen liittyvät sosiaaliset suhteet vaikuttavat omalta osaltaan siihen, millä tavalla rooli omaksutaan. Goffman puhuu myös siitä, että ihmisillä on usein syytä pitää rooliinsa etäisyyttä rikkomalla tietoisesti niitä odotuksia, joita rooli pitää sisällään. Etäisyys on tarpeen muun muassa silloin, kun rooli on ristiriidassa sen käsityksen kanssa, joka ihmisellä on itsestään. Goffman esittää, että ihmisen minuus syntyy suhteessa yhteisöön tai instituutioon, mutta ei pelkästään sopeutumisena, vaan erontekona ja etäisyyden ylläpitämisenä tuohon instanssiin. Tällöin ihminen voi kokea olevansa yksilö, joka määrää itsestään. Roolit ovat vankilassa kiinnostavia paitsi siksi, että ne on rajoitettu

---

⁴ Luostari on esimerkki totaalisesta laitoksesta, jonka asukkaat ovat antautuneet laitoksen hoiviin vapaaehtoisesti, he pystyisivät huolehtimaan itsestään laitoksen ulkopuolella, eikä heitä koeta vaaraksi ympäröivälle yhteiskunnalle. Mielisairaala taas sulkee sisäänsä henkilöitä, joiden ei uskota voivan huolehtia itsestään muiden itsenäisten ihmisten tavoin, ja jotka saattavat olla ympäristölleen vaaraksi.

minimiinsä, mutta myös siksi, että kaikessa vähäisyydessään ne tarjoavat erilaisia kehyksiä itsen esittämiselle.

Goffman puhuu minuuden fyysisestä ja sosiaalisesta saastuttamisesta. Saastuttaminen viittaa jälleen käsitykseen yksilön pyhydestä ja sen loukkaamisesta. Vanki ei voi suojella ruumistaan tai omaisuuttaan vierailta ihmisiltä, heidän katseeltaan ja kosketukseltaan. Ruumista ei välttämättä kyetä peittämään tarkkailulta intiimeissä tai häpeällisissä tilanteissa. Kollektiiviset nukkumisjärjestelyt, erilaiset tarkastukset ja ovien tirkistelyaukot takaavat yksityisyyden puutteen. Sosiaalista saastumista tapahtuu silloin, kun ihminen ei voi itse päättää, kenen kanssa hän viettää aikaansa tai kenen kanssa jakaa esimerkiksi sellin. Jatkuva saastuminen kyseenalaistaa Goffmanin mukaan yksilön itsestään muodostaman minuuskäsityksen. Minuuden loukkaaminen käsittää siis itsemääräämisen ja toiminnan vapauden rajoittamisen. Aikuinen ihminen voi kokea tulleen alennetuksi alaikäiseksi lapseksi, jolla ei ole päätäntävaltaa itseensä tai ympäröiviin tapahtumiin. (Goffman 1969, 22, 35, 47.)

Minuuden tyypistämiseksi voidaan nähdä myös se, miten kollektiiviset järjestelyt korvaavat yksilöllisyyttä tai se, miten henkilökohtaisen omaisuuden hallussapidon ja käytön säännöstelyllä vaikeutetaan ulkonäköön liittyvää minuuden esitystä (Goffman 1961a, 6, 18). Goffmanin kuvailemat rajoittamisen muodot ovat kaikki tavalla tai toisella yksilön kasvojen väkivaltaista riisumista. Erilaiset järjestelyt rampauttavat yksilön esityksen itsestään, ja vuorovaikutuksessa voidaan kieltäytyä noudattamasta seremoniallisia sääntöjä, joiden tarkoitus on säilyttää kaikkien osapuolten kasvot.

Minuuden nöyryyttämisen käänköpuolena ovat erilaiset selviytymisstrategiat, joilla vangit pyrkivät ehkäisemään minuuden riiston vaikutuksia ja sopeutumaan laitoksen elämän aiheuttamiin paineisiin. Goffman (1961, 61–63) mainitsee neljä tällaista sopeutumiskeinoa. Vanki voi irtaantua vankilatodellisuudesta vetäytymällä omaan todellisuuteensa, jossa hän reagoi ainoastaan fyysisiin tapahtumiin välittömässä läheisyydessään. Toinen vaihtoehto on laitoksen ja sen henkilökunnan uhmaaminen. Kolmanneksi vanki voi hyväksyä laitoksen säännöt ja palkkiojärjestelmän sekä käyttää näitä mahdollisimman hyvien olosuhteiden hankkimiseen. Neljäs muoto on omaksua henkilökunnan tarjoama käsitys itsestään ja esittää mallivankia. Goffmanin mukaan nämä sopeutumiskeinot eivät useinkaan ilmene sellaisenaan vaan yleensä sekoituksena niiden eri elementeistä. Selviytymisstrategiat myös vaihtelevat usein vankeuden eri vaiheissa.

Viimeistään selviytymiskeinojen tutkiminen osoittaa, että teoksessaan *Asylums* Goffman käsittelee ihmistä luovana, tulkitsevana ja valintoja tekevänä yksilönä (vrt. Mäkelä 1999, 246). Stanley Cohen ja Laurie Taylor (1986) kuitenkin kritisoivat Goffmania siitä, että tämän mielestä selviytymiskeinot ovat lähinnä yksilöllisiä ja laitoksen asukas mieluummin sopeutuu kuin ryhtyy vastarintaan. Cohen ja Taylor väittävät pitkäaikaisvankeja koskevan tutkimuksensa pohjalta, että aktiivinen ja kollektiivinen vastustaminen ovat yleisempiä selviytymisstrategioita. He erottelevat viisi strategiaa tai vastarinnan muotoa, jotka voi nähdä myös päällekkäisinä mahdollisuuksina: suojautuminen, kampanjointi, pakovalmistelut, lak-

koilu ja joukkotottelemattomuus. Suojautuminen voi olla tapa kuluttaa aikaa tai vastaus rappeutumisen ja vieraantumisen pelkoon sekä ulkopuolelta annettuihin epämiellyttäviin määritelmiin. Tärkein suojautumiskeino on itsetietoisuus ja -tarkkailu, eli pyrkimys ymmärtää, mitä itselle vankeudessa tapahtuu. Toinen keino on niin sanottu ”mielenrakennus” (vrt. kehonrakennus), eli lukeminen ja opiskelu, jotka tarjoavat mahdollisuuden asettua älylliseen vastarintaan ympäristöään kohtaan, hankkia sosiaalista arvostusta sekä kyseenalaistaa oma alistettu ja nöyrytetty asema. Kampanjointi viittaa erilaisten vetoamusten ja valitusten tehtailemiseen sekä vankeinhoidon ristiriitaisuuksien osoittamiseen. Pakovalmistelut selviytymisstrategiana sisältää myös paon ajattelemisen, vaikkei vanki olisikaan sitä tosissaan yrittämässä. Lakkoilulla Cohen ja Taylor tarkoittivat lähinnä nälkälakkoilua. Viimeinen selviytymisstrategia, eli joukkotottelemattomuus, voi olla yhtä hyvin seurausta kollektiivisesta poliittisesta ajattelusta kuin epämääräisestä halusta vastustaa auktoriteetteja. Joukkotottelemattomuus aktivoituu keskinäistä solidaarisuutta vaativiksi mellakoiksi ja kapinoiksi. (Mt., 133–146.)

Suomessa vankilassa selviytymisen strategioita on tutkittu Juha Kääriäisen (1994) kirjassa *Seikkailijasta pummiksi* sekä Saija Järvisen (1988) ja Kati Lahden (2004) pro gradu -tutkimuksissa. Kääriäinen puhuu lusimisen keinoista, joita ovat johonkin vankilan toimintoon keskittyminen, suuntautuminen ajattelemaan vankilan ulkopuolisia asioita sekä näiden molempien vältteleminen pakenemalla huumeisiin tai muihin päihteisiin. Lusimisen keinot ovat lähinnä vastauksia ajan kulumisen ongelmaan. (Mt., 140.)

Minuuden rajoittamisen ja nöyryyttämisen muotoihin on kiinnitetty huomiota suomalaisen vankeinhoidon säännöissä. Vankeuslain kolmas pykälä vaatii, että vapausrangaistuksesta aiheutuvia haittoja on pyrittävä ehkäisemään. Lisäksi niin sanotun normaalisuusperiaatteen mukaan vangin olot olisi pyrittävä järjestämään mahdollisimman hyvin vastaamaan yhteiskunnassa vallitsevia olosuhteita. (Vankeuslaki 767/2005, 3§.) Työtoiminnassa, kuntoutusryhmissä ja koululuokassa vangilla on mahdollisuus esiintyä useammassa rooleissa ja esittää eri tavoin ominaisuuksiaan ja kykyjään. Henkisen taantumisen estämiseksi vanki voi myös hakeutua koulutukseen sekä käyttää vankilan kirjastoa. Ruumiillista rappeutumista voi estää fyysisellä työllä, punttisalilla sekä käymällä päivittäisissä ulkoiluissa. Epävirallinen toiminta, kuten pelailu, ruoanlaitto, musisointi ja muu yhteinen puuhailu osastoilla tai selleissä, ylläpitää sosiaalisia taitoja. Mielekäs toiminta vie hetkellisesti myös ajatukset toisaalle ajan kulumisen hitaudesta.

Vankilan eri toiminnoilla on pyritty kuntouttamaan vankeja ja vähentämään vankeuden epäsuosiollisia vaikutuksia. Toimintojen vaikutuksesta uusintarikollisuuden ollaan kuitenkin oltu erimielisiä. (Laine 1994.) Tutkielmassani olen kiinnostunut uusintarikollisuudesta vain epäsuorasti. Päähuomioni on vankien oloissa vapausrangaistuksen suorittamisen aikana. Tarkoitus on selvittää, onko maahanmuuttajavankeihin kohdistuva minuuden loukkaaminen ja rajoittaminen erilaista kuin mitä se on kantasuomalaisille. Kysymyksenasettelu keskittyy olosuhteisiin, jotka syntyvät sekä erilaisista käytännön järjestelyistä että kasvokkaisesta vuorovaikutuksesta. Osallistuvalla havainnoinnilla kerätyn aineiston vähäisyyden vuoksi vuorovaikutuksen analysointi tukeutuu suurelta osin maahanmuuttajavan-

kien haastatteluihin. Paikantaessani erilaisia vastastrategioita olen kiinnostunut niistä keinoista, joilla maahanmuuttajavangit vastaavat heihin kohdistuvaan minuuden riistoon. Keinot ovat sekä diskursiivisia että toiminnallisia, ja ne palautuvat tavalla tai toisella kasvokkaiseen vuorovaikutukseen.

2.3 Rasistinen minuuden riisto

Maahanmuuttajien minuuden rajoittaminen ja selviytymiskeinojen käsittely kytkeytyy väistämättä rasismiin tutkimukseen. Sanana rasismi on voimakas ja sitä on pitkään vältelty suomalaisessa yhteiskunnallisessa keskustelussa (Rastas 2005, 69). Olisi kuitenkin harhaanjohtavaa puhua jostakin muusta kuin rasismista siellä, missä se on ilmeistä. Jotta ilmiötä voidaan tutkia, se on voitava nimetä (Rastas 2005, 101).

Arkipäivän rasismia tutkinut Philomena Essed (1991) määrittelee tutkimuskohteekseen ne arkipäiväiset tilanteet, joihin rasismi tunkeutuu sellaisten toimintojen tai rakenteiden kautta, jotka aktivoivat piileviä valtasuhteita. Rasismi kietoutuu jokapäiväisiin rutiineihin ja arjen kokemuksiin. Essed esittää, että rasismiin määritelmän ei tarvitse sisältää oletusta intentiosta, eli rasismiin tarkoituksellisuudesta. Ennakkoluulot ja ideologiat kietoutuvat toimintaan siten, että niistä tulee valtaapitävälle ryhmälle normaaliksi koettuja ja samalla alistettujen kannalta ennalta odotettuja ja kyseenalaistamattomia. Tästä syystä arkipäivän rasismia on vaikea osoittaa toteen ja se helposti kielletään. Essed on asettanut tehtäväkseen hyvin hienovaraisten rasististen rutiinien paljastamisen.

Oman tutkielmani kannalta kiinnostavaa on Essedin käsitys arkipäivän rasismista rutiininomaisina, joskus jopa tarkoittamattomina tekoina tai olosuhteina. Goffmanin osoittamat seremonialliset säännöt, joilla ihmisarvoa ylläpidetään, auttavat näkemään arkipäivän rasismia siellä, missä nämä hienovaraiset säännöt eivät toteudu. Tutkimuksessani olen kiinnostunut maahanmuuttajavankien rasismikokemuksista, ovat ne sitten seurausta tarkoitetuista tai tarkoittamattomista teoista. On kuitenkin huomattava, ettei kaikki syrjintä ole rasismia, vaan syrjinnällä ja syrjivillä käytännöillä voi olla muitakin perusteita kuin rotu tai etnisyys (esim. Miles 1994, 115). Kun analysoin omia huomioitani puhe- tai toimintatavoista, jotka ovat Goffmanin käsittein profanoivia tai minuutta loukkaavia, olen pyrkinyt avaamaan sitä, millä tavoin ne edustavat ja uusintavat rasistisia erontekoja. Haastattelulainauksia esittäessäni jätän tulkinnan ja niiden perustelemisen enimmäkseen haastateltaville itselleen.

Rasismi on negatiivisesti arvottavaa sosiaalista erontekoa, jossa välineenä käytetään ihmisen syntyperää, tarkoitetaan sillä sitten tämän biologista tai kulttuurista taustaa. Rasismintutkimuksessa on usein vaikeaa ja tarpeetontakin erottaa näitä kahta toisistaan (Rastas 2005, 77). Käytän analyysissä tarpeen tullen käsitettä etnisyys, jonka näen sisältävän syntyperän sekä biologisen että kulttuurisen ulottuvuuden (esim. Liebkind 1988, 37–38).

Robert Miles (1994, 121) puhuu rasismeista monikossa. Hänen mukaansa rasismi on ideologia, joka saa spesifit muotonsa ajassa ja paikassa, mutta yhteistä rasismeille on, että ihmisten syntyperäisiä tai kulttuuriin liittyviä ominaisuuksia pidetään pysyvinä, ”luonnollisina” ja muuttumattomina. Tällainen essentialismi jähmettää tulkinnan ”toisiksi” määritellyistä ja kaventaa heidän esitystään itsestään. Vankila on eräänlainen mikrokosmos, jota on tutkittava mahdollisuuksien mukaan kokonaisuutena. Vankilan niin sanottua virallista tasoa analysoidessani käytän ajatteluapuna Milesin määritelmää institutionaalista rasismista. Miles muistuttaa, että syrjivien käytäntöjen taustalta on voitava löytää rasistinen ideologia, jotta voidaan puhua institutionaalista rasismista (Miles 1994, 124–125). Myös Essed (1991, 288) huomauttaa, että arkipäivän kokemukset rasismista koostuvat niin rakenteellisesta kuin vuorovaikutuksellisestakin rasismista. Essed korostaa myös, ettei ole niinkään kiinnostavaa, ovatko yksilöt rasisteja vai eivät, vaan se, minkälaisia rasistisia tekoja he tekevät. Essedin tavoin oma tarkoitukseni on osoittaa rasistisia olosuhteita ja tekoja, eikä pohtia vankien, vartijoiden tai vankilainstituution rasistisuutta sinänsä.

Käytän tutkittavistani nimitystä *maahanmuuttaja*. Nimitys viittaa paitsi siihen, että tutkittavat ovat syntyneet ulkomailla, myös siihen, että he ovat ennen vangitsemistaan asettuneet Suomeen asumaan. He eivät toisin sanoen ole enää ulkomaalaisia. Erilaisuus saa merkityksensä vain suhteessa ”samanlaiseen”. Valtaetnisyyttä kuvatessa sanan *suomalainen* käyttö tuntuu virheelliseltä, koska osa erilaisiksi määrittyvistä tutkittavista on asunut Suomessa suurimman osan elämästään, puhuu suomea sujuvasti ja on Suomen kansalaisia. Valitsen käsitteen *kantasuomalainen* merkitsemään valtaväestösuomalaisuutta. Kantasuomalaisuus viittaa pitkään asuinhistoriaan, yhteiseen geeniperimään sekä kulttuuri- ja kielitaustaan (Martikainen & Tiilikainen 2007, 18). Mitä sanoja kantasuomalaisista ja maahanmuuttajista käytetäänkin, puhe on aina väistämättä eronteon määrittelemistä ja uusintamista. Valitsemillani sanoilla maahanmuuttaja ja kantasuomalainen olen halunnut jättää suomalaisuuden avoimeksi ja liikkuvaksi määritelmäksi.

Erving Goffmanin käsitteellistämä kasvokkainen vuorovaikutus seremoniallisine sääntöineen sekä rasismintutkimuksen osoittamat nöyryyttämisen ja alistamisen mekanismit muodostavat yhdessä kehyksen, jossa tarkastelen maahanmuuttajavankien oloja vankilassa.

3 Vankilaetnografia ja aineisto

Vankilat ovat suljettuja laitoksia paitsi sisältä ulospäin, myös ulkoa sisäänpäin. Kansalaisella, jolla ei ole rikostaustaa, on vain harvoin mahdollisuuksia tai syytäkään kurkistaa muurien sisäpuolelle. Arkitietomme ovat siten toisen tai kolmannen käden tietoa. Vankila on toisaalta joukko fyysisiä rakennuksia, tiloja ja esteitä, toisaalta arkea sääteleviä sääntöjä ja toimintatapoja. Näiden kahden ulottuvuuden sekaan lomittuu sosiaalinen vuorovaikutus omine ehtoineen ja rajoitteineen. Kokonaisuutta olisi mahdotonta ymmärtää kokonaan sen ulkopuolelta. Chicagon koulukunnan esimerkkiä seuraten valitsin menetelmäksi osallistuvan havainnoinnin, jossa tutkimuskohdetta pyritään ymmärtämään sisältä käsin.

Chicagon koulukuntaa saadaan kiittää antropologisen kenttätöiden laajentamisesta muihin sosiaalitieteisiin (Eskola & Suoranta 1998, 105). Koulukunnan etnografisesti suuntautuneet tutkijat⁵ olivat kiinnostuneita urbaanien marginaaliryhmien ja valtavirrasta poikkeavien elämäntapojen tutkimisesta. Marginaalien tutkimus asettui yleensä johonkin erityiseen paikkaan, kuten poikkeaviin kaupunginosiin, tanssipaikoihin tai vankiloihin. Tutkimuksia haluttiin tehdä tutkittavien ”luonnollisessa ympäristössä”. (Hobbs 2001, 4.) Etnografinen tutkimus voi käsittää hyvin monenlaista osallistuvaa havainnointia. Yhteistä erilaisille etnografioille on kuitenkin se, että niissä pyritään ymmärtämään ja välittämään tutkittavien näkemys maailmasta ja heidän arjestaan. Tämä vaatii pitkäällistä läsnäoloa tutkittavassa ympäristössä. (Rock 2001, 10.)

Chicagon koulukunnan etnografisille tutkimuksille oli tyypillistä, että aineistoa kerättiin yhtä tutkimusta varten monilla eri tavoilla, mikä mahdollisti tutkittavan ilmiön tarkastelun useista näkökulmista. Tutkimuksissa yhdisteltiin muun muassa osallistuvaa havainnointia, haastatteluja, asiakirjatietoja, tilastollisia analyysejä ja uutisia. (Deegan 2001.) Omassa tutkimuksessani tärkeimmän aineiston muodostavat kenttämuistiinpanot ja haastattelut. Tuodakseni esiin vankeinhoidon tavoitteiden ja todellisuuden välisen jännitteen, olen hyödyntänyt vankeuslakia ja vankeinhoidolle asetettuja periaatepäätöksiä.

3.1 Kentälle pääsy

On sanottu, että mitä suljetumpi tutkimuskohde on ympäristönä ja mitä intiimimpi on tutkimuksen aihe, sitä vaikeampi kentälle on päästä (Grönfors 1982, 57). Suljetun laitoksen tutkiminen vaatii järjestelyjä, jotka voivat sinänsä olla kiinnostavia. Helppous tai vaikeus päästä tutkimaan vankilaa kertoo siitä, kuinka mielellään toiminta altistetaan arvioivalle katseelle ja siitä, kuinka vakavasti tutkittavien vankien ja vankilahenkilökunnan oikeuksiin ja tietoturvakysymyksiin suhtaudutaan.

---

⁵ Kaikki Chicagon koulukunnan edustajat eivät kuuluneet etnografeihin, vaan joukossa oli myös tilastollisia menetelmiä käyttäneitä tutkijoita (Harvey 1989, 18).

Tutkimusluvan saamiseksi tarvitsin tutkimussuunnitelman, tutkimuslupahakemuksen, ohjaajan ja yhteyshenkilön tutkimusvankilasta. Ensimmäinen vankila, jonka johtajaan otin yhteyttä, ei osoittautunut tutkielmani kannalta sopivaksi. En ollut ymmärtänyt, että kyseessä oli tutkintavankila, jossa ei järjestetty työ- tai harrastetoimintaa. Vankilanjohtaja suhtautui kuitenkin tutkimukseen myönteisesti ja ohjasi minut toisen johtajan puheille. Keskustelin asiasta puhelimitse tulevan tutkimusvankilan johtajan kanssa, joka kehotti ottamaan yhteyttä apulaisjohtajaan. Hänen kauttaan sain yhteyden rikosseuraamusesimieheen, joka oli lupautunut esittelemään minulle vankilaa ja sen toimintaa. Rikosseuraamusesimiehen kanssa sovin myös turvallisuusasioista. Tavattuamme hän ehdotti, että tulisin henkilökunnan viikkokokoukseen esittelemään itseni ja tutkielmani aiheen, minkä teinkin heti seuraavana päivänä. Tämä helpotti suuresti työtäni jatkossa, sillä nyt suurin osa vartijoista ja kuntouttavasta henkilökunnasta tiesi, kuka olin ja mitä olin tekemässä.

Sain tutkimusluvan Rikosseuraamuslaitoksesta (RISE) välittömästi hakemuksen lähettämisen jälkeen. RISE lähetti luvan postitse myös vankilaan. Tutkimuslupa edellyttää, että yksittäiset henkilöt eivät ole tunnistettavissa valmiista raportista ja että tutkimusaineistoa on käsiteltävä niin, ettei se joudu ulkopuolisten käsiin. Kerätyn aineiston saa säilyttää kirjoitetussa muodossa, kun siitä on ensin poistettu henkilötiedot. Valmiista työstä on lähetettävä kopio Rikosseuraamuslaitokseen. Viimeinen ehto kentälle pääsystä täyttyi, kun rikostaustani oli tarkastettu turvallisuus selvityksellä.

Tutkimusluvan saamisen helppous ja nopeus oli minulle yllätys. Esitellessäni tutkimussuunnitelmani graduseminaarissa kehotti myös seminaarin vetäjä harkitsemaan aihetta uudelleen, koska ei uskonut minun saavan tutkimuslupaa. Onnekseni lupa oli tuossa vaiheessa jo myönnetty.

Tutkimusvankila on yksi Etelä-Suomen suljetuista miesvankiloista. Rakennus on jaettu osastoihin, jotka eroavat monin tavoin toisistaan. Avoimimmilla osastoilla sellien ovet ovat auki suurimman osan päivästä, sellit on tarkoitettu yhdelle tai kahdelle hengelle ja yhteisissä tiloissa on mukavia nojatuoleja. Viihtyisimpiä ovat yhteisöllistä päihdeohjelmaa toteuttavat osastot. Suljetuimmilla osastoilla sellien ovet ovat auki vain muutaman tunnin päivässä. Osa vangeista asuu jopa kuuden hengen selleissä. Kaikissa selleissä ei ole vessaa. Osastoilla on pieni keittiö ja pirttikalusto. Päivän rutiinit alkavat herätyksellä ja aamiaisella, jonka jälkeen osa lähtee työhön tai koulutukseen ja loput palaavat selleihinsä tai osastoilleen. Lounaan yhteydessä vangeilla on mahdollisuus tavata vankilan hoitohenkilökuntaa tai esittää pyyntö heidän tapaamiseksi. Työpäivä loppuu illalliseen, jonka jälkeen vuorossa oleva osasto pääsee kuntosalille. Tunnin päivittäinen ulkoilu kuuluu vangin oikeuksiin. Ulkoilu tapahtuu vankilan pihalle pystytetyssä aitauksessa. Perjantai-iltaisina suljetuilla osastoilla sellejä pidetään auki kauemmin, jotta vangit ehtivät siivota sellinsä ja käydä saunassa. Päihdeosastoilla on omat rutiininsa, joihin en tutustunut kovin tarkasti. Lauantai- ja sunnuntaiamupäivinä on mahdollista ottaa vastaan vieraita siviilistä, ja sunnuntaisin halukkaat voivat mennä kirkkoon.

3.2 Osallistuva havainnointi

Turvallisuusselvityksen saavuttua olin vapaa menemään ja tulemaan vankilan ulko-ovista. En kuitenkaan sisäovista. Turvallisuussyistä en saanut käyttööni avaimia, vaan olin riippuvainen henkilökunnan avuliaisuudesta. Tämä teki liikkumiseni ja havainnointini vankilassa hiukan hankalaksi ja joustamattomaksi, mutta varsinaiseksi ongelmaksi sitä ei voi mainita. Liikkumisen kannalta olin lähes yhtä avuton kuin vangit.

Martti Grönfors (1982, 87) erottelee kenttätöön neljä osallistumisen astetta. Havainnointi voi tapahtua ilman varsinaista osallistumista, osallistumalla havainnointivien toimintaan, osallistavalla havainnoinnilla tai piilohavainnoinnilla. Menneskensäni vankilaan en tiennyt tarkkaan, minkä asteista osallistumista tulisin käyttämään. Oli selvää, etten voisi pysytellä piilossa, mutta toisaalta voisin osallistua vankien arkeen vain jähmeästi, yhteen toimintoon kerrallaan. En voinut kulkea heidän kanssaan tilanteesta ja paikasta toiseen, kuten olisin halunnut. Osallistumiseni oli pääasiassa läsnäoloa, kyselemistä, juttelemista ja kuuntelemista. Kannoin takataskussa keltaista muistikirjaa, johon kirjoitin muistiinpanoja avoimesti vankien ja henkilökunnan nähden. Kirjoitin sekavat, epäselvät ja fragmentaariset muistiinpanot koneelle yleensä havainnointipäivän iltana, mutta joitakin kertoja vasta muutaman päivän kuluttua. Sirpa Lappalainen (2007, 125) muistuttaa, että mitä enemmän tapahtumien ja kirjoittamisen väliin jäävä aika pitkittyy, sitä ohuemmaksi kuvaus käy. Minulle yksi kirjoittamiskerta ei vielä riittänyt. Täydensin muistiinpanojani useiden päivien aikana, kun mieleeni muistui tärkeitä tapahtumia, joista en ollut vankilassa ollessani enkä samana iltana ehtinyt tai muistanut kirjoittaa. Kenttätöön aikana alkoi myös vähitellen hahmottua erilaisia aiheita ja teemoja, jotka vaikuttivat olennaisilta maahanmuuttajien vankilaolojen näkökulmasta. Tämä sai huomioni kiinnittymään näihin seikkoihin tarkemmin ja antoi merkityksen sellaisille tapahtumille, joita en ollut aiemmin ymmärtänyt kirjoittaa ylös.

Vankila on siinä mielessä helppo tutkimuskenttä, että rutiinit ovat päivästä toiseen samoja ja on mahdollista suunnitella etukäteen, mihin havainnointitilanteisiin minäkin päivänä osallistuu. Aloitin havainnoinnin seuraamalla vankeja päivän toimintoihin, työpaikoille keittiöön, ruokalaan, puutyöverstaalle, verhoomoon ja metallipajalle sekä valmentavaan koulutukseen. Osallistuin jumalanpalvelukseen ja kanttiinijonotukseen, ja olin mukana kuulustelussa, sosiaalityöntekijällä ja päihdetyöntekijällä. Seurasin vankien ulkoilua, käyntiä salilla, kirjastossa ja narikassa⁶ sekä sitä, kun he tapasivat vierailijoita siviilistä. Olin myös näkemässä perjantain iltatoimia, joihin kului siivousta, ruoanlaittoa ja saunomista. Saunomaan en kuitenkaan päässyt. Kävin vankilassa 15 päivänä ajanjaksolla 8.11.2009–15.1.2010 ja vietin siellä yhteensä noin 73 tuntia. Lyhimmillään päiväni vankilassa kesti vajaat kaksi tuntia ja pisimmillään lähes yhdeksän tuntia.

---

⁶ Narikaksi kutsutaan paikkaa, johon vangit jättävät henkilökohtaiset tavaransa ja jossa heidät tarkastetaan kiellettyjen tavaroiden salakuljettamisen varalta.

Osallistuvalla havainnoinnilla pääsin näkemään, minkälaisessa materiaalisessa ympäristössä vankila-arki tapahtuu ja millaisia rajoitteita se asettaa vuorovaikutukselle ja minuudelle. Halusin kuulla ja nähdä millaista vankien ja henkilökunnan välinen sekä vankien keskinäinen vuorovaikutus olisi erityisesti maahanmuuttajien näkökulmasta. En kuitenkaan voinut erottaa tutkimuskohdettani vankilan muusta todellisuudesta. Voidakseni tutkia vankilassa ylipäänsä mitään, oli minun saatava jonkinlainen hyväksyntä sekä muilta vangeilta että vartijoilta.

Ensimmäisinä päivinä, kun odottelimme työhön lähtöä vankilan pihalla pimeässä ja kylmästä hytisten, taisimme kaikki näyttää yhtä umpimielisiltä – vangit ja vartijat siinä missä minäkin. Ensimmäiset tilanteet, joihin tuppauduin mukaan, olivat varmasti kaikkien osapuolten näkökulmasta omituisia ja kiusaannuttaviakin. Aina kun oli mahdollista, esittäydyin kädestä pitäen ja selitin yhä uudestaan, miksi olin tullut vankilaan ja mitä aioin siellä tehdä. Mahdollisuuksien mukaan oleskelin ennemmin vankien kuin vartijoiden seurassa, jotta en profiloituisi osaksi valvovaa henkilökuntaa. Pyysin saada auttaa heitä heidän työssään, mikä aiheutti toisinaan hilpeyttä, toisinaan paljon retiisejä perattavaksi.

Yllätyin siitä, miten pian molemminpuolinen outous katosi ja sain juttuseuraa jopa aamuisin vankilan pihalla. Huomasin, kuinka hyödyllisiä olivat keskustelut myös kantasuomalaisten vankien ja vartijoiden kanssa. Tuttavuus ja kanssakäymisen luontevuus kehittyivät heidän kanssaan selvästi tapaamisten toistuessa. Kontaktien luominen maahanmuuttajiin oli jonkin verran vaikeampaa. Koin, että luottamuksellisen suhteen ja avoimen keskustelun aikaansaaminen oli toisinaan hankalaa ja muutaman tutkittavan kohdalla se jäi lopultakin saavuttamatta. Kyse voi olla siitä, että meillä oli toisiamme kohtaan alun perin suurempia ennakkoluuloja tai siitä, ettemme osanneet yhtä hyvin lukea toistemme ystävällisiksi tarkoitettuja eleitä. Pääosin maahanmuuttajat olivat kuitenkin auliita auttamaan ja yhtä miestä lukuun ottamatta lupautuivat nauhoitettaviin haastatteluihin. Kieltäytynyt mies oli uusi vanki, jonka kanssa en ollut ehtinyt aiemmin puhua. Tämän voi lukea vihjeenä siitä, että oleskelu vankilassa helpotti haastattelujen saamista.

Kenttäjakson aikana yritin tunnustella ilmapiiriä ja sitä, olinko toivottua seuraa vai en. En pyrkinyt väkisin osallistumaan keskusteluun tai toimintaan. Yleensä kysyin lupaa istua korttipelipöytään tai liittyä kahvihuoneseuriaan. Lähes aina miinuun suhtauduttiin suopeasti ja toisinaan jotkin asiat, kuten työtehtävät tai ruoanlaitto, muuttuivat vähemmän tärkeiksi, kun oli mahdollista jutella mukavia tutkijan kanssa. Monet vangit toivat esille sen, miten virkistävää oli keskustella jonkun sellaisen henkilön kanssa, joka elää siviilielämää. Osallistumiseni vankila-ärkeen muutti rutiineja jonkin verran. Myös vartijat kiinnostivat tähän huomiota. Kuten edellä totesin, minun ei ollut mahdollista tarkkailla piilosta, enkä olisi sitä halunnutkaan. Olemalla esillä annoin tutkittaville mahdollisuuden antaa itsestään haluamansalaisen kuvan. Kyse on ensinnäkin tutkittavien kunnioittamisesta. Toiseksi ajattelen Goffmania mukailen, että kaikki sosiaalinen vuorovaikutus on aina esitystä ja siksi yhtä totta kuin muukin oleminen. Kiinnostukseni kohteet nousivat usein puheista ja esityksistä kuin kiertokautta.

3.3 Haastattelut

Osallistuvan havainnoinnin yhteydessä tein kahdeksan alustavaa haastattelua. Nämä olivat ennemmin vapaamuotoisia juttuhetkiä vankien työpaikoilla tai selliosastoilla kuin varsinaisia haastatteluja. Kyselin tutkittavien osallistumisesta vankilan eri toimintoihin, siitä miksi he tekevät tai eivät tee vankilan tarjoamia töitä ja mitä he ajattelevat toimintojen mielekkyydestä. Kysyin, mitä he tekevät sellisensä ja kenen kanssa. Tein myös varovaisia kysymyksiä siitä, mitä he ajattelevat muista vangeista ja vankilan henkilökunnasta. Kirjoitin vastaukset käsin muistikirjaani, minkä takia menetin paljon tietoa. Nämä alustavat haastattelut kestivät yleensä vajaan puoli tuntia. Osa haastatteluista tapahtui useassa erässä työn lomassa. Kaikki kahdeksan miestä lupasivat, että saisin tulla haastattelemaan heitä myöhemmin nauhurin kanssa. Kolme heistä kuitenkin ehti joko vaihtaa avovankilaan tai vapautua ennen haastattelua.

Osallistuva havainnointi mahdollistaa sen, että haastattelukysymysten voi antaa kehittyä ja hioutua tutkimuksen edetessä samalla kun tutkimuskenttä tulee tutummaksi (Tolonen & Palmu 2007, 91- 92, 100). Monet haastatteluissa esittämäni kysymykset ovat juuri tällä tavoin muuttaneet muotoaan tai nousseet suoraan kenttähavainnoinneista. Samoin alustavat haastattelut suuntasivat vahvasti myöhempiä nauhurin kanssa tehtyjä haastatteluja. Tiesin nyt esimerkiksi, että tarvitsin tarkempia kysymyksiä, mikäli halusin saada esille rasismien ilmenemismuotoja. Alustavissa keskusteluissa tein myös tutkittaville tiedoksi, että olin kiinnostunut heistä ja heidän kokemuksistaan vankilassa. Muutamien päivien tai viikkojen viive alustavien ja varsinaisten haastattelujen välillä antoi tutkittaville aikaa reflektoida tuntemuksiaan ja ajatuksiaan sekä harkita, mitä he halusivat kertoa. Symbolisen interaktionismin teoriaperinteeseen kuuluu käsitys tutkittavista kyvykkäinä reflektoivina informanteina, jotka muodostavat tutkimuksen kannalta relevanttia tietoa itsestään ja ympäristöstään (Rock 2001, 12–13). Pyrin välittämään tällaisen metodologisen asenteen myös tutkittaville.

Myös tarkemmat tutkimuskysymykseni alkoivat hahmottua tutustuessani vankilaympäristöön, vankeihin ja vartijoihin. Etnografinen tutkimusasetelma on lähtökohtaisesti avoin ja se joustaa tiedon kerääntyessä. Tärkeimmät kysymykset nousivat kenttähavainnoista ja niiden keskinäisistä ristiriidoista. (Esim. Rock 2001, 12.) Rikosseuraamuslaitokselle lähettämässäni tutkimussuunnitelmassa kerroin haluavani tutkia maahanmuuttajien osallistumista vankilan tarjoamiin toimintoihin sekä vapaa-ajan toimiin osastoilla ja selleissä. Ajatus oli, että osallistuminen vankilan virallisiin toimintoihin ja epäviralliseen toimintaan selleissä ja osastoilla kertoisi maahanmuuttajien asemasta ja oloista vankilassa. Odotin siis löytäväni hienovaraisia vihjeitä ja heijastumia siitä, minkälaista on olla maahanmuuttajana suomalaisessa vankilassa. Aluksi näyttikin, että se olisi kaikki, mitä aineistostani irtoaisi. Tämä olisi kuitenkin ollut liian hätäinen johtopäätös. Lopulta kysymyksenasettelu osoittautui liian varovaiseksi. Saamani aineiston syvyyden ja monipuolisuuden vuoksi oli mahdollista esittää suurempi ja pelkistetynmpi kysymys siitä, minkälaista on olla maahanmuuttajana suomalaisessa vankilassa. Kysymys

osallistumisesta tulee esille monista kertomuksista, mutta sen asema analyysissäni on alkuperäistä suunnitelmaa pienempi.

Osallistuva havainnointi osoittautui niin kiinnostavaksi ja antoisaksi, etten olisi halunnut jättää sitä viiteentoista tutkimuspäivään. En kokenut, että aineisto olisi havainnoinnin suhteen saturoitunut, ja tunsin, että paljon olisi ollut vielä nähtävää ja kuultavaa. Tiesin kuitenkin, ettei minulla tämän tutkielman yhteydessä ollut mahdollisuutta käyttää siihen enempää aikaa. Siirryin siis tekemään varsinaisia tutkimushaastatteluja. Nämä haastattelut toteutin rauhallisessa paikassa, kuten luokkahuoneessa tai selliosaston keittiössä silloin, kun muut olivat töissä tai selkeissä. Kaksi haastattelua tein vankien yksittäisselleissä.

Nauhurin kanssa toteutettaviin haastatteluihin sain yhdeksän maahanmuuttajavankia. Varsinaista haastateltavien valintaa ei tapahtunut, sillä pyysin haastateluun lähes kaikkia maahanmuuttajia, jotka vierailuni aikana oli vangittuna tutkimusvankilassa. Tutkittavien ulkopuolelle jätin aluksi vain venäläisen miehen, joka ei puhunut suomea eikä englantia. Ainoastaan espanjaa puhuvalle miehelle valmistin hänen omalla kielellään kysymyspaperin, mutta vastaukset oli annettu niin puutteellisesti ja perustelematta, että päätin jättää myös hänet tutkimuksen ulkopuolelle. Venäläinen ja espanjalainen kuuluivat muutenkin tutkimuskohteen rajamaille, sillä he eivät olleet asuneet Suomessa ennen vangituksi tulemistaan. Haastatelluista kaksi oli sellaisia, joiden kanssa en ollut puhunut aikaisemmin. Yhteensä alustaviin ja nauhurin avulla tehtyihin haastatteluihin osallistui 12 maahanmuuttajaa. Kahdeksan heistä oli syntynyt jossakin Afrikan maassa. Kaksi oli peräisin Lähi-idästä, yksi Kaakkois-Aasiasta ja yksi Venäjältä. Haastateltavista kahdeksan oli 20–30 -vuotiaita ja neljä yli 40-vuotiaita. He olivat kaikki asuneet Suomessa vuosia ennen vangitsemistaan. Haastattelukielenä oli neljässä tapauksessa englantia ja muissa suomi. Nauhoitetut haastattelut kestivät keskimäärin noin tunnin. Lyhin haastattelu kesti 38 minuuttia ja pisin tunnin ja 23 minuuttia.

Pyrin luomaan nauhurihaastatteluista mahdollisimman vapaan keskusteluhetken, jossa haastateltavalla olisi tilaa kertoa itselleen merkittävistä seikoista. Tämä ei kuitenkaan aina onnistunut kovin hyvin ja jouduin turvautumaan pitkään listaan valmiita kysymyksiä. Kysymysten pääteemat koskivat haastateltavien arkea vankilassa ja siihen liittyviä sosiaalisia suhteita. Varhaisten keskustelujen ja lopussa toteutettujen nauhoitettujen haastattelujen eron perusteella uskon, että havainnointijaksolla oli suuri vaikutus saamieni haastatteluiden laatuun ja syvyyteen. Juuri tutkijan suhde haastateltaviinsa erottaa etnografisen haastattelun muista tutkimushaastatteluista (Heyl 2001, 2).

3.4 Aineiston luennasta

Etnografisen tutkimuksen analyysi kietoutuu kenttätööhön ja siitä kirjoittamiseen, joiden myötä lopullinen tutkimuskysymys vähitellen muodostuu. Alustava analyysi suuntaa kiinnostusta ja ohjaa kentällä havainnointia, kirjoittamista ja haastattelujen tekemistä. (Palmu 2007, 141–142.) Kirjoitetun tutkimusaineiston analyysi muistuttaa sisällönanalyysia. Aineistosta etsitään ja abstrahoidaan tutkimus-

kysymyksen kannalta olennaisia toistuvia teemoja. Alkuvaiheessa teemat ovat karkeita ja täsmentymättömiä. Vähitellen aineiston käsittelyn edetessä ne tarkentuvat ja niiden väliset yhteydet alkavat hahmottua. Teemojen valinta perustuu aiheiden toistuvuuteen mutta myös laadulliseen vahvuuteen, eli merkityksellisyyteen. (Syrjälä ym. 1994, 89–90.) Alussa teemat irrotetaan tutkittavista henkilöistä ja yksittäisistä tapahtumista. Aineisto siis hajotetaan käsitteellisiksi osiksi, jotka yhdistetään synteesin avulla johtopäätelmiksi. Raportoinnissa palataan yksittäisten tutkittavien puheisiin ja havainnoinnin aikana sattuneisiin tapauksiin, jotka toimivat nyt johtopäätösten todisteina. Samalla päättelyketju asetetaan lukijan arvioitavaksi. (Grönfors 1982, 145–146.)

Analyysissäni limittyvät tavat lukea haastatteluja toisaalta tutkittavien tiedonantona tutkimuskohteesta ja toisaalta puheena siitä. Olen samaan aikaan kiinnostunut kertomuksista välittyvistä tapahtumista ja niiden kokemisesta kuin myös siitä, miten haastateltavani puhuvat kokemuksistaan. Diskursiivinen lukutapa liittyy erityisesti viimeiseen analyysilukuun maahanmuuttajavankien selviytymistavoista. Näissä kohdissa puhe ei ole ollut kiinnostavaa niinkään välineenä todellisuuden tavoittamiseen kuin tapana rakentaa todellisuutta (ks. Eskola & Suoranta 1998, 195).

3.5 Tietämisestä ja etiikasta

Etnografinen tutkimus herättää muita menetelmiä vahvemmin kysymyksen tutkijan positiosta tiedon välittäjänä. Tutkija ei voi yksinkertaisesti siirtää tietoa, sillä havainnoinnissa on kyse valikoinnista ja tulkitsemisesta sekä näiden asioiden saattamisesta kirjalliseen muotoon. Verrattuna vaikkapa lomakekyselyihin tai haastattelututkimuksiin, joissa tutkija tapaa haastateltavat kerran tai kaksi, vaikuttaa etnografi pidemmän aikaa omalla persoonallaan tutkittaviinsa ja keräämäänsä aineistoon. Tutkijan on siis oltava erityisen tietoinen siitä, miten oma persoona ja habitus vaikuttavat tutkimuksen tekoon ja tuloksiin. (Tolonen & Palmu 2007, 91–95.)

Martti Grönfors (1982, 85–86) muistuttaa, että tutkijan ominaisuudet vaikuttavat siihen, mitä tutkittavat tutkijasta ajattelevat. On hyvinkin mahdollista, että esimerkiksi maahanmuuttajamies olisi tutkijan asemassa saanut esille erilaisia asioita kuin itse sain, valinnut eri teemoja käsiteltäväksi ja painottanut toisia tulkintoja. Ulkopuolisuus voi kuitenkin tuoda myös tarvittavaa etäisyyttä tutkittavaan asiaan (Jones 1995, 115).

Olin vankilassa ainoana naishenkilönä, joka ei ollut pukeutunut univormuun tai jolla ei ollut selkeää ammatillista suhdetta vankeihin. On vaikea arvioida, oliko sukupuolestani enemmän hyötyä vai haittaa. Saatoin esiintyä harmittomana tyttönä, jolle ei tarvinnut esittää kovaa linnakundia. Kääntöpuolena on mahdollista, että erityisesti maahanmuuttajat välttivät esiintymästä silmissäni uhreina tai muuten heikkoina. Ikäni oli uskoakseni edullinen tutkimuksen kannalta, sillä suurin osa tutkittavista oli kanssani saman ikäisiä tai hiukan nuorempia. Olen tulkinnut tutkittavieni todellisuutta kantasuomalaisen, valkoisen ja korkeasti koulutetun posi-

tiosta, mikä vie minut kauas tutkittavien elämästä ja kokemusmaailmasta. Tämä on voinut vaikuttaa tietämisen ja ymmärtämisen syvyyteen. Positioni on ollut myös tutkittaville ilmeinen.

Etnografinen tieto on aina riippuvaista paitsi tutkijasta itsestään ja hänen taidoistaan ja kyvyistään myös tutkittaviksi osuneista yksilöistä sekä monenlaisista satumisista. Tieto on siis välttämättä konteksti- ja aikasidonnaista. Osallistuva havainnointi on siinä määrin ainutkertaista ja prosessiluotoista, että samanlaista tutkimusta samanlaisin tuloksin on käytännössä mahdotonta saada aikaan uudestaan. (Syrjälä ym. 1994, 101.) Koska tutkimustuloksia ei voi tarkistaa tutkimusta toistamalla, on aineistotodisteille annettava erityistä painoarvoa ja huolehdittava, että johtopäätöksiä edeltävä päättelyketju tuodaan lukijan arvioitavaksi. Richard Jones (1995, 108) huomauttaa, että rajoitteistaan huolimatta, etnografisella tutkimuksella voidaan saada yksityiskohtaisempaa tietoa, kuin millään muulla menetelmällä. Etnografinen tutkimus antaa parhaimmillaan perusteellisen kuvan tutkimuskohteesta säilyttäen sille ominaisen monimutkaisen luonteen (Rock 2001, 11–14).

Laadullisessa tutkimuksessa yleistettävyyden määrittäminen ei ole yhtä mutkallista kuin määrällisen tutkimuksen kohdalla (esim. Alasuutari 1994, 222). Tästä syystä tuloksia luettaessa on merkityksellistä tietää, mitä olosuhteita tutkimustulokset kuvaavat, toisin sanoen keitä haastateltavat ovat ja mistä he tarkkaan ottaen puhuvat. Haastattelemani maahanmuuttajat olivat monessa suhteessa heterogeeninen joukko. Miehet erosivat toisistaan muun muassa syntymämaan, etnisyyden, ihonvärin, iän ja kielitaidon suhteen. Se, keitä tutkimusvankilassa sattui tutkimuksen aikana olemaan, teki aineistosta ainutkertaisen. Tämä tietynä ajankohtana tutkimusvankilassa ollut joukko maahanmuuttajia ei esimerkiksi vastaa vankitilastojen osuuksia vangittujen kansalaisuuksista. Haastatteluissa taas keskusteltiin tutkimusvankilan lisäksi muista vankiloista, jotka sijaitsivat pääosin pääkaupunkiseudulla. Analyysi ja tulokset eivät siis koske vain tutkimusvankilaa, sen henkilökuntaa ja sinne sijoitettuja kantasuomalaisia vankeja vaan vankilaolosuhteita tutkimusvankilaa laajemmin.

Tutkimusetiikan perussääntö on, ettei tutkimuksesta saa aiheutua tutkittaville haittaa. Toisinaan haittoja on kuitenkin vaikea ennustaa. Tutkittavat voivat kokea tutkimuksen vuoksi ahdistusta, stressiä, syyllisyyttä tai heidän itsetuntonsa saattaa joutua koetukselle. (Murphy & Dingwall 2001, 5; Kuula 2006, 62.) Monet haastateltavistani kertoivat elämänhistoriaansa ja syrjityksi tulemiseen liittyviä kipeitä tarinoita. Haastattelussa miehet esiintyivät hillitysti, vaikka osa osoittikin eri kertomusten yhteydessä ärsyyntymisen, turhautumisen ja pettymyksen tunteita. Toivon kuitenkin, että onnistuin luomaan haastatteluista pääasiassa positiivisia tilanteita, joissa tutkittavat kokivat, että he pääsivät kertomaan itsestään ja kokemuksestaan aidosti kiinnostuneelle kuuntelijalle. On silti mahdollista, että keskusteluiden aiheet jäivät vaivaamaan heidän mieltään. Moraalisten riskien vuoksi arkaluontoisen aiheen tutkimiseen ei olisi syytä lähteä kevyin perustein. Tutkimuksen oikeutus piilee lopulta tavoitteessa, että tutkimuksen lopputuloksella olisi positiivista merkitystä tutkittaville tai yhteiskunnalle yleisemmin. (Murphy & Dingwall 2001, 20.)

Vankila on tutkimuskenttä, jossa tutkittavat eivät pääse karkuun tutkijaa. Tähän liittyy vakava eettinen pulma: havainnointi tapahtuu pääasiassa ilman havainnointivien suostumusta (Murphy & Dingwall 2001, 9). Suostumus tutkimukselle annetaan Rikosseuraamuslaitoksesta ja vankilasta, mutta lupaa ei kysytä jokaiselta vartijalta tai vangilta erikseen. Lisäksi eettisen ongelman aiheuttaa tutkimusfokuksen muuttuminen kenttätyön edetessä ja analyysin kirjoittamisen aikana. Alussa esitellessäni vankilan henkilökunnalle tutkimussuunnitelmaani en vielä tiennyt, että keskustelut henkilökunnan taukokuoneessa ja vartijoiden toiminta yleensä muuttuisivat niin olennaiseksi osaksi tutkimusta. Tätä muutosta en myöskään ymmärtänyt aineistonhankinnan aikana tarkentaa henkilökunnalle. Haastatteluihin suostumuksen hankkiminen oli huomattavasti helpompaa.

Tutkittavat voivat myös pahastua tai loukkaantua tavasta, jolla heistä on kirjoitettu (Murphy & Dingwall 2001, 5). Erityisen huolestunut olen tutkimusvankilan vartijoista ja siitä, ettei lukija ohita niitä kohtia, joissa korostan vartijoiden keskinäistä erilaisuutta. Analyysissä olen tietoisesti nostanut esille maahanmuuttajien rasismikokemuksia, mikä ei kuitenkaan tarkoita, että kaikki vartijat tai edes suurin osa olisi syyllistynyt rasismiin. Haastateltavat puhuvat myös ”hyvistä” ja ”huumorintajuisista” vartijoista, joiden kanssa ”tulee hyvin juttuun”. Samalla tavalla kantasuomalaisten vankien puheet maahanmuuttajista olivat pääasiassa asiallisia, neutraaleja tai ystävällisiäkin. En missään nimessä halua yleistää rasisista toimintaa kaikkia vartijoita tai kantasuomalaisia vankeja koskevaksi.

Analyysiä kirjoittaessani olen antanut tutkittaville merkiksi jonkin kirjaimen. Peitenimien keksiminen tuntui huonolta ajatukselta, koska en halua paljastaa tutkittavista - esimerkiksi maakohtaista alkuperää tai uskontoa - tunnistamisriskin vuoksi. Toisaalta en halua johtaa nimillä harhaan näiden samojen ominaisuuksien suhteen. Kirjaimista voi päätellä ainoastaan sen, missä yhteyksissä puhuja on sama henkilö. Kantasuomalaisille vangeille ja vartijoille olen lukemista helpottaakseni antanut peitenimiä.

Vankiloiden nimeämisen kohdalla olen päätenyt osittaiseen anonyymiyteen. Jotta en paljastaisi tutkimusvankilaa, olen nimennyt muista Etelä-Suomen vankiloista vain yhden. Helsingin vankilasta (myös Sörkkä tai Sörkka) puhun oikealla nimellä, sillä se toistuu muita useammin haastatteluissa ja siitä on olemassa aineistoani tukevaa tutkimusta. Helsingin vankilan henkilökunta ei ole ollut henkilökohtaisesti osallistumassa tutkimukseeni, eikä heidän anonyymiteettinsä ole vaarassa. Mikäli olisin nimennyt useampia vankiloita nimeltä, olisi myös tutkimusvankila ollut helpommin tunnistettavissa. Tutkimuksessa ei ole tarkoitus paljastaa jonkun tietyn vankilan epäkohtia, vaan tarkastella vankeinhoidon etnistä tasa-arvoisuutta yleisemmin.

4 Vankilaolosuhteet maahanmuuttajavangin näkökulmasta

Käydessäni läpi keräämääni aineistoa nousi siitä lukuisia eri tavoin toisiinsa linkittyviä teemoja: kieliongelmat, uskonto, karkotusuhka, yhteydet siviiliin, vankien asettuminen tilaan, rasistiset symbolit, varovaisuus sosiaalisissa suhteissa, luottamus, vartijoiden asenteet ja toiminta, vuorovaikutus vankien välillä ja niin edelleen. Vyyhtiä olisi voinut lähteä avaamaan monesta suunnasta. Hahmottelin teemoista erilaisia analyysilukuja, kunnes ymmärsin, että havainnot edustavat vankilan kahta, toisistaan erotettavissa olevaa puolta. Osa havainnoista liittyy vankilan virallisiin sääntöihin, periaatteisiin ja erilaisiin käytännön toimintamalleihin ja järjestelyihin. Toinen puoli taas liittyy epäviralliseen sosiaaliseen vuorovaikutukseen vankien ja vartijoiden välillä sekä vankien kesken. Jaottelu epäviralliseen ja viralliseen instituutioon on tuttu kouluetnografoista. Tarja Tolonen (2001) jakaa tutkimuskohteensa formaaliin, informaaliin ja fyysiseen kouluun. (Mt., 78; myös Paju 2011.) Itse jätän fyysisen vankilan pääosin reunahuomautuksiksi. Virallisen ja epävirallisen vankilan erottelun avulla oli mahdollista muotoilla ja esittää kysymys maahanmuuttajien vankilaoloista tarkemmin. Lisäksi jouduin vielä kertaalleen pohtimaan, olinko nostanut aineistosta olennaisimmat huomiot.

Olen jakanut analyysiluvun kolmeen alalukuun, jotka yhdessä kuvaavat niitä tekijöitä, jotka tekevät maahanmuuttajan olemisesta vankilassa erityislaatuista. Ensimmäisessä luvussa liikun vankilan virallisella tasolla ja esittelen niitä tapoja, joilla maahanmuuttajien erityistarpeet on pyritty vankeinhoidossa huomioimaan. Tarkastelen näitä tapoja suhteessa ongelmiin, jotka vielä jäävät jäljelle ja jotka tavalla tai toisella ovat seurausta vangin maahanmuuttajataustasta. Ensimmäinen alaluku keskittyy siis minuuden rajoituksiin vankilainstituution virallisella tasolla.

Toisessa alaluvussa siirryn vankilan epäviralliselle tasolle. Ensin pohdin vartijoiden asenteita ja puhetta maahanmuuttajista, minkä jälkeen tarkastelen vartijoiden ja maahanmuuttajien välistä vuorovaikutusta. Toiseksi kohdistan huomion maahanmuuttajien ja muiden vankien välisiin suhteisiin ja vuorovaikutukseen.

Viimeisessä alaluvussa pohdin ja erittelen maahanmuuttajien tapoja vastata ensimmäisessä ja toisessa luvussa eriteltyihin olosuhteisiin. Kyse on toisin sanoen minuuden ylläpitämisestä olosuhteissa, joissa vankilan fyysinen ja muu järjestelyjen tason ympäristö rajaa ensin kaikilta asukkailtaan pois joitakin minuuden tasoa ja jossa etninen ja kulttuurinen erilaisuus aiheuttaa lisähaasteita ja -mahdollisuuksia autonomisen minuuden ylläpitämiseen. Yksityiskohtaisemmin kyse on minuuden ylläpitämisestä olosuhteissa, joissa maahanmuuttajan minuuks on rajattua sekä vankilan virallisella että epävirallisella tasolla.

4.1 Vankilan virallisen tason minuuden riisto

Yksi nykyhetken tärkeimmistä periaatteista suomalaisessa vankeinhoidossa on niin kutsuttu normaalisuusperiaate. Anne Hartonevan (2002) mukaan sen asettaminen vuonna 1975 heijasti aikansa kriminaalipolitiikassa tapahtunutta asenne muutosta. Vapaudenriisto oli saanut uutta painoarvoa yhteiskunnassa, jossa vapaa-ajan merkitys oli korostunut. (Mt., 13–14.) Normaalisuusperiaate sisältyy vankeuslain kolmanteen pykälään, jonka mukaan ”*Vankilan olot on järjestettävä niin pitkälle kuin mahdollista vastaamaan yhteiskunnassa vallitsevia elinoloja*”. Saman pykälän mukaan ”*Vankeuden sisältönä on vapauden menetys tai sen rajoittaminen. Vankeuden täytäntöönpano ei saa aiheuttaa vangin oikeuksiin eikä olosuhteisiin muita rajoituksia kuin niitä, joista säädetään lailla tai jotka välttämättä seuraavat itse rangaistuksesta*”. (Vankeuslaki 767/2005, 3§.) Vankeinhoitolaitoksen tehtävänä on siis toteuttaa vangin vapaudenriisto niin, että siitä aiheutuu mahdollisimman vähän haittaa vangitun henkilön elämään. Vapaudenriiston olosuhteiden ei tulisi muodostaa lisärangaistusta. Lakia voi tulkita niin, että sen tekijät tiedostavat vankeusrangaistuksen totalisuuden ja sen aiheuttamat negatiiviset seuraukset mutta pyrkivät minimoimaan ne vankeudesta johtuviin väistämättömiin seurauksiin. Toisin sanoen vankilarangaistus on välttämättä minuuden rajoittamista, mutta sen muotoja halutaan rajoittaa.

Luvussa kaksi olen esittänyt Erving Goffmanin (1961a) erittelemiä minuuden riiston muotoja, jotka ovat tyypillisiä totalisille laitoksille. Minuuden loukkaamista ja tyypistämistä tapahtuu mitä moninaisimpien käytäntöjen tuloksena ja niiden lopullinen eliminoiminen tarkoittaisi koko vankilajärjestelmän purkamista. Vankeinhoitolain viidennessä pykälässä todetaan, ettei vankeja saa asettaa keskenään eriarvoiseen asemaan mm. rodun, kielen, uskonnon, etnisen alkuperän tai ihonvärin perusteella (Vankeuslaki 767/2005, 5§). Tämä ei vielä riitä. On huomattu, että eri lähtökohdista tulevilla vangeilla on erilaisia tarpeita, jotka tekevät vankilakokemuksesta eri ihmisille erilaisen koettelemuksen. Voimassa olevaa lainsäädäntöä sekä kansainvälisiä suosituksia täydentämään on laadittu vankeinhoitolaitoksen ja kriminaalihuoltoyhdistyksen periaateohjelma ja lähiajan toimintalinjat (1999). Periaateohjelmaan on kirjattu viisi vankeinhoidon periaatetta, joista yksi on yksilöllisyys. Sen mukaan ”*vankeusrangaistuksen täytäntöönpanossa otetaan huomioon tuomitun tilanne ja yksilölliset tarpeet*”. (Mt., 4.) Tätä periaatetta sovelletaan erityisesti rangaistusajan suunnitelmaa⁷ tehtäessä. Tasa-arvo- ja yksilöllisyysperiaatteiden yhdistäminen on kuitenkin käsitteellisesti ristiriitaista. Käytännössä periaatteiden rinnakkainen toteuttaminen tarkoittanee, että lähtökoh-

---

⁷ Yksilöllinen rangaistusajan suunnitelma on lain mukaan tehtävä jokaiselle vangille erikseen. Suunnitelma koskee vangin sijoittamista, toimintaa vankeusaikana, valvottua koevapautta, ehdollista vapauttamista ja poistumisluvan myöntämistä. Suunnitelmaa tehtäessä huomioidaan rangaistusajan pituus, aikaisemmat vankeusrangaistukset, vangin työ- ja toimintakyky sekä hänen rikollisuudestaan ja olosuhteistaan saadut tiedot. Suunnitelma laaditaan arviointikeskuksissa ja sitä tarkennetaan vankilassa, johon vanki sijoitetaan. Rangaistusajan suunnitelmaa täydennetään vapauttamis- ja valvontasuunnitelmalla ennen vangin vapauttamista. (Kurki-Suutarinen 2010, 39–40.)

taisesti kaikkia kohdellaan samalla tavalla, mutta instituution määrittelemät erityistarpeet muodostavat alueen, jossa tasavertaisuudesta voidaan poiketa.

Näiden periaatteiden lisäksi tarvitaan yhdenvertaisuussuunnitelma (julkaistu vuonna 2006) täydentämään kuviota. Kaikkien kohtelu samalla tavalla, mutta yksilölliset riskit ja tarpeet huomioiden, jättää näköpiiristään sen, että vankilassa on ihmisryhmiä, joilla on tiettyjä yhteisiä ominaisuuksia ja joilla on siten ryhmänä muista poikkeavia tarpeita. Maahanmuuttajat ovat yksi tällainen ryhmä. Ei ole järkevää pohtia jokaisen yksilön kohdalla erityisiä järjestelyjä, joita esimerkiksi maahanmuuttajille yleinen kielitaidottomuus aiheuttaa. Osa tarpeista heijastuu instituution rakenteisiin, joita ei voi muuttaa yhtä vankia varten. Seuraavaksi käsitellessä esille nousseita vankilan virallisentason käytänteitä, joissa maahanmuuttajien erityistarpeet otetaan huomioon ja niitä ongelmia, jotka tästä huolimatta jäävät jäljelle.

4.1.1 Miten maahanmuuttajat huomioidaan vankilan virallisella tasolla?

Maahanmuuttajilla yksi ilmeisimmistä kulttuurisista eroista suhteessa kantaväestöön liittyy uskontoon. Tapaamistani maahanmuuttajavangeista viisi on kristittyjä ja kuusi muslimeja. Yksi kertoi olevansa buddhalainen. Tutkimusvankilassa on oma evankelisluterilainen pastori ja erillinen kirkkorakennus, jossa järjestetään hartaushetkiä kerran viikossa. Kristityt maahanmuuttajat eivät esittäneet erityisiä toivomuksia uskontoonsa liittyen. Ainoa kritiikki liittyi siihen, että jumalanpalvelus pidetään vain suomen kielellä. Muslimit oli huomioitu järjestämällä mahdollisuus valita sianlihaton ruokavalio ja viettää ramadania. Myös kanttiinini (vankilan kauppaan) on varattu nautan jauhelihaa niille, jotka eivät halunneet syödä sianlihaa. Aineistonkeruuaikana vankilassa ei käynyt imaamia. Joitakin vuosia aiemmin imaami oli tehnyt vierailuja omalla kustannuksellaan, mutta hän oli luopunut käynneistä, kun vankila ei ollut myöntänyt matkakuluavustusta. Monet haastateltavista muslimeista toivoivat imaamin käyntejä. Rikosseuraamuslaitokselle tekemäni selvityksen (Huhta 2010, 7) mukaan imaami kävi kahdeksassa vankilassa ”pyydettyä” tai ”tarvittaessa”. Missään vankilassa vierailut eivät olleet säännöllisiä. Tutkimusvankilan haastateltavista yksi toivoi, että vankilan kirjasto tarjoaisi hengellistä kirjallisuutta muslimeille. Haastateltavat eivät kuitenkaan nähneet uskonnon harjoittamiseen ja uskonnollisen elämäntavan toteuttamiseen suuria instituutiotason esteitä.

Uskonnon ohella kieli on ilmeisimpiä huomioitavia asioita. Se on otettu huomioon muun muassa kirjastossa, jonka valikoimaan kuuluu jonkin verran englanninkielisiä ja muutamia ruotsin-, saksan- ja venäjänkielisiä kirjoja. Työtoiminnassa kielitaidottomille on pyritty järjestämään sellaista työtä, jossa ohjeet voidaan antaa englanniksi ja jossa vaaratilanteiden syntyminen ovat epätodennäköisiä. Vangit ovat toimineet myös toistensa tulkkeina ja näin suomen kieltä taitamattomat ovat voineet osallistua työtoimintaan. Erään työnjohtajan kertomuksen mukaan työssä oli kerran ollut samanaikaisesti kolme tšekkiä, kaksi puolalaista, kaksi virolaista ja kaksi venäläistä. Ainoastaan virolaiset olivat pystyneet kommuni-

koimaan työnjohtajien kanssa suomeksi, ja he olivat toimineet tulkkeina kaikille muille. Saman työnjohtajan mielestä työtä helpottaa myös se, että nuoret kantasuomalaiset vangit osaavat hyvin englantia.

Kolmas asia, jossa vankila on pyrkinyt joustamaan maahanmuuttajien kohdalla, ovat omaisten tapaamiset. Yleensä tapaamisia järjestetään ainoastaan viikonloppuisin. Mikäli omainen kuitenkin tulee tapaamaan vankia ulkomailta, on tapaamisia järjestetty myös viikolla ja tapaamisten pituudessa on joustettu.

Tutkimusvankilassa osa selleistä on mitoitettu kuudelle vangille. Pitempää tuomiota istuville on varattu yksin asuttavat sellit. Tutkimushetkellä yksittäisselleissä asui kaksi maahanmuuttajavankia. Ryhmäselleissä asui vaihteleva määrä lyhyempiä tuomiota suorittavia maahanmuuttajia, jotka oli kerätty pääasiassa kahteen selliin. Tämä ratkaisu oli nähty parhaaksi erityisesti maahanmuuttajien itsensä kannalta. Moni heistä oli itse pyytänyt päästä selliin muiden maahanmuuttajien kanssa. Tärkeimmät syyt liittyivät kieleen ja turvallisuuteen.

Uskonto, kieli, omaisten tapaaminen ja asuminen ovat siis neljä tärkeintä institutiotason järjestelyä, joilla maahanmuuttajille erityisiä olosuhteita on pyritty helpottamaan. Esitän seuraavaksi havainnoinnin ja haastattelujen pohjalta nousseita ongelmakohtia, jotka ovat näiden järjestelyiden jälkeen jääneet jäljelle.

4.1.2 Erityishuomioinnin jälkeen jäljelle jäävät ongelmat

Maahanmuuttajien erityisillä tarpeilla tarkoitan tässä yhteydessä sellaisia tilanteita ja olosuhteita, joissa vankien maahanmuuttajataustaan kytkeytyvät ominaisuudet aiheuttavat erityisiä haasteita vankilaolosuhteissa. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että kaikilla maahanmuuttajilla olisi kaikki samat ominaisuudet. Kielitaito, uskonto, kulttuuri, etnisyys ja ihonväri yhdistävät joitakin maahanmuuttajia ja erottavat toisista. Nämä tekijät yhdistyvät lukemattomilla tavoilla muihin ominaisuuksiin, kuten ikään, elämäkokemukseen, koulutukseen, Suomessa vietettyyn aikaan sekä sosiaalisiin ja muihin taitoihin. Haluan korostaa, että maahanmuuttajien kokemukset vankilasta eivät ole kaikissa tapauksissa yhteisiä ja samanlaisia.

Keskityn tässä luvussa erittelemään instituutiotason haasteita, joihin ei ole toistaiseksi onnistuttu vastaamaan. Osaan haasteista tai ongelmista olisi helppo puuttua, toisiin taas lähes mahdotonta. Kuvailemalla molempia pyrin piirtämään mahdollisimman kokonaisvaltaisen kuvan maahanmuuttajavangin arjesta.

Suurin osa tapaamistani nuorista maahanmuuttajista oli asunut Suomessa jo pitkään. Moni oli suorittanut suomalaisen peruskoulun ja muutama lukion. Nämä nuoret miehet puhuivat suomea sujuvasti ja kielipillisesti puhtaasti. Joukkoon kuului kuitenkin myös sellaisia, joille suomen kieli tuotti suuria vaikeuksia. Tutkimusaikana vankilassa oli kaksi henkilöä, jotka puhuivat ainoastaan joitakin sanoja suomea tai englantia. Toinen heistä oli venäläinen ja toinen espanjalainen. Heidä tulisi kutsua täsmällisemmin ulkomaalaisiksi, sillä heidän oleskelunsa Suomessa ennen vangituksi tuleamista oli väliaikaista. Rikosseuraamuslaitokselle

tekemäni selvityksen (Huhta 2010) mukaan useimmissa vankiloissa vankiloiden esitteet oli käännetty vähintään kahdelle ulkomaiselle kielelle. Tutkimusvankila oli tässä suhteessa poikkeus, sillä siellä esitteitä oli ainoastaan kotimaisilla kielillä. Ilmoitustaulujen ilmoitukset, joista vangit saavat tietoa vankilassa järjestettävästä toiminnasta, aikatauluista, erilaisista kursseista, työtoiminnasta ja päihdeosastosta, oli käännetty huomattavasti harvemmin. (Mt., 7.) Puolitoista vuotta vankilassa ollut englannintaitoinen vanki kuvaa kokemustaan näin:

Haastateltava: The fact is that sometimes they have this program to learn Finnish, but you don't know when it is started, you don't know when the program comes out, because every information they put out here is in Finnish language. So you may not get the details.

HH: Do your room mates help you with the papers and announcements?

Haastateltava: No, because the person I stay in my room does not even talk Finnish. He's Russian. He does not speak even English. (naurua)

Hmm.. Yeah, I mean, would have been better, when they make an announcements, they could make it also in English. Because sometimes I wonder, if there is a fire, and everybody's running, and I don't know what they are talking about. (naurua)

HH: Most of the guards speak some English?

Haastateltava: Yes, but when they make announcement, they don't come to everybody's room telling everybody individually. (L)

Kyvyttömyys ymmärtää ilmoitustaulujen informaatiota saattaa joissakin tapauksissa sulkea maahanmuuttajan vankilan toiminnan ulkopuolelle. Samoin se voi herättää epävarmuutta siitä, mitä kaikkea vankilassa tapahtuu ja muistetaanko kielitaidotonta informoida erikseen. Yllä lainattu haastateltava esitti naurun säestämänä kuvitellun tilanteen, jossa vankilassa olisi tulipalo ilman, että hän saisi siitä tietää. Lainaus heijastaa tilannetta, jossa informaation puute tai epävarmuus sen saamisesta voi tuottaa kokemuksen siitä, ettei henkilö hallitse ympäristöään. Lisäksi tarve löytää informoija tai kääntäjä jokaisessa tilanteessa erikseen tekee kielitaidottoman riippuvaiseksi muista.

Toinen vanki kertoo, että hänellä oli ollut aiemmassa vankilassa ongelmia saada tulkkia viranomaisasioiden hoidossa siksi, että sosiaalityöntekijä piti vangin englannin kielen taitoa riittävänä. Mies perustelee toivomustaan tulkkipalvelusta sillä, ettei englanti ollut hänen äidinkieltensä.

But really, when there's a problem in jail, like me, English is not my mother tongue. I speak Arabic more than English, because English I speak like foreigner. Arabic I know how to speak it and how to write it, because it was in primary school. So even when I came here, I met... what is it called... a translator in Arabic, and then he translated. So if I have a problem, like paper, judgement and papers of deportment. So you should bring me... how was it... tulkki. (O)

Suomen kielen osaamattomuus tutkimusvankilassa oli este vankien osallistumiselle päihdeosastolle, valmentavaan koulutukseen sekä sähkökoneiden käyttöön puu- ja metallipajoilla. Kielitaidottoman ottaminen töihin oli pitkälti

työnjohtajien arvioinnin varassa. Useimmat tutkittavat pitivät vankilan henkilökunnan englanninkielen taitoa riittävänä. Varsinkin erityishenkilökuntaan kuuluivat psykologi ja päihdeohjaaja saivat tästä kiitosta.

Tutkimusvankilan verkkosivuilla (2.10.2010) kerrotaan, että vankila tarjoaa suomen kielen opetusta maahanmuuttajille. Viimeisestä kurssista oli kuitenkin vierähtänyt jo useampia vuosia. Itseopiskelua varten on saatavilla kirjoja kirjastosta. Haastattelemistani kolmestatoista maahanmuuttajavangeista seitsemän puhui suomea niin hyvin, ettei tarvetta kieliopetukselle ollut. Neljä miestä olisi toivonut opetusta, ja yksi ei ottanut asiaan kantaa todettuaan, ettei se ole mahdollista. Yhden vangin opiskelumotivaatio riippui karkotusuhasta, eli siitä, saako hän vapauttuaan jäädä Suomeen.

Karkotusuhka aiheuttaa monelle vangille levottomuutta. Varautuminen karkotukseen vähensi motivaatiota opiskeluun ja sai monet tasapainottelemaan useamman vaihtoehdoisen tulevaisuudensuunnitelman välillä. Yhdelle suurimman hädän aiheutti erottaminen omasta lapsesta, ja toiselle paluu synnyinmaahansa sai pelkäämään oman henkensä puolesta. Kolmas mies kertoi karkotuspäätöksen odottamisen olevan vankilassa pahinta. Mies sanoi olevansa niin stressaantunut, että on vaikea keskittyä mihinkään tai nukkua öisin. Karkottaminen tai sen uhka merkitsee monille maahanmuuttajille vankeusrangaistuksen päälle asetettua lisärangaistusta. Honkatukia ja Suurpää (2007, 170–171) muistuttavat, että vaikka karkotus ei ole rikosoikeudellinen rangaistus, asettaa se osan maahanmuuttajista käytännössä epätasa-arvoiseen asemaan oikeusjärjestelmässämme.

Monissa vankiloissa maahanmuuttajien oli oman turvallisuutensa vuoksi asuttava erillisillä suljetuilla osastoilla. Erityisesti ihonväriltään poikkeavilla oli kokemuksia väkivallasta tai pelottelusta, minkä seurauksena he olivat hakeutuneet suljetuille osastoille tai toisiin vankiloihin. Sekä maahanmuuttajat että kantasuomalaiset vangit ja vartija pitivät tutkimusvankilaa kuitenkin poikkeuksellisen ”helppona” paikkana maahanmuuttajille. Tutkimusvankilan lisäksi suhteellisesti turvallisiksi nähtyjä vaihtoehtoja olivat muiden vankiloiden suljetut osastot. Tällä seikalla on ainakin kaksi instituutiotason seurausta, jotka koskevat Etelä-Suomen maahanmuuttajavankeja. Viranomaisselfivitykseni (Huhta 2010) mukaan mahdollisuudet osallistua erilaisiin toimintoihin suljetuilta osastoilta vaihtelevat suuresti. Joissain tapauksissa suljettujen osastojen asukkaiden toimintamahdollisuudet ovat rajoittuneet päivittäiseen ulkoiluun (mt., 6). Lisäksi vaikka osallistuminen olisi järjestelyjen puitteissa mahdollista, voivat maahanmuuttajat kokea muiden vankien läheisyyden uhkaavana. Tämä rajaa maahanmuuttajien halukkuutta hakeutua koulutuksen tai työtoiminnan perässä muihin vankiloihin. On vaikea arvioida, kuinka yleinen ongelma tämä on ja mitkä kaikki toiminnot jäävät tällöin maahanmuuttajan ulottumattomiin. Tutkielmaa varten tekemiäni haastattelujen ja aiempien tutkimusten (Ruckenstein & Teppo 2005) valossa näyttää siltä, että ongelma koskettaa lähinnä ihonväriltään muista poikkeavia afrikkalaistaustaisia vankeja. Se, että toisissa vankiloissa maahanmuuttajien on helpompaa olla kuin toisissa, aiheuttaa toisenkin ikävän seurauksen. Kun maahanmuuttajat hakeutuvat ”helpompaan” vankilaan pelkäämisen tai suuremman vapauden takia, he joutuvat usein kauemmas perheestään ja muista läheisistään. Harvemmat tapaamiset omaisten kanssa

ovat hinta, jonka esimerkiksi eräs haastatteleman pienen lapsen isä joutui maksamaan vankilaa vaihtaessaan.

Monet maahanmuuttajavangit kertoivat pitävänsä siviilissä yhteyttä omaisiinsa Internetin kautta, ja halpojen Skype-puheluiden hyödyntäminen oli yleistä. Suomen suljetuissa vankiloissa vankien pääsy Internetiin ei ole toistaiseksi mahdollista, mikä osaltaan rajaa kaikkien vankien yhteyksiä siviiliin ja erityisesti yhteyksiä kaukomaihin. Vartijoiden valvontakopissa olevaa puhelinta saa käyttää kerran päivässä viiden minuutin ajan. Tätä järjestelyä ei voi pitää kovin käytännöllisenä ulkomaanpuheluita ajatellen. Yhteydenpidon vähentyessä maahanmuuttajien transnationaalit ystävyysuhteet saattavat väljähtyä (myös Kautto 2009, 66).

Maahanmuuttajien näkökulmasta tutkimusvankila näyttäytyi siis Etelä-Suomen ”parhaana” suljettuna vankilana. Useat maahanmuuttajat kiittelivät sitä, että ovet osastolle olivat auki enemmän kuin muissa vankiloissa, oli mahdollisuus osallistua työtoimintaan ja valmentavaan koulutukseen sekä päästä muutaman kerran viikossa salille. Muissa vankiloissa ovet osastolle olivat auki ainoastaan ulkoilun yhteydessä tunnin päivässä. Tällainen kokemus oli monella useampia vankiloita kiertäneellä maahanmuuttajalla. Kantasuomalaisien vankien parissa aihe herätti hämmästyksiä. Useat kantasuomalaiset miehet kertoivat, että muissa suljetuissa vankiloissa ovet ovat auki osastoille joko koko vuorokauden läpi tai ainakin aamusta iltaan. Heidän sanojensa mukaan ainoastaan maahanmuuttajien osastoilla sellit pidetään lukittuina. Heidän mielestään tutkimusvankila on vapaampi vain siten, että toisin kuin monissa muissa vankiloissa, ulkoilu ja muukin toiminta suoritetaan yhdessä, jolloin maahanmuuttajia ei ole ”karsinoitu” ja erotettu muista. Vaikuttaakin siltä, että ainakin nuorten tummaihoisten ja arabimaista lähtöisin olevien vankien näkökulmasta kaikkein avoimmin vankila näyttäisi olevan kantasuomalaisille suljetuin.⁸ Ristiriita selittyy sillä, että suljetuissa vankiloissa on erilaisia osastoja, jotka vaihtelevat avoimuudeltaan. Toisilla osastoilla sellien ovet ovat auki käytäville suuremman osan päivästä kuin toisilla. Tutkimusvankilaan tyytyväiset maahanmuuttajat olivat muissa vankiloissa asuneet suljetummilla osastoilla kuin ne kantasuomalaiset, joiden kanssa asia tuli puheeksi.

Aineistosta nousi esille useita tilanteita, joissa institutionaaliset rakenteet vaikeuttivat maahanmuuttajien vankilaoloja. Goffmanin (1961a, 43–44) mukaan yksi tottaalisille laitoksille yhteinen minuuden riiston muoto on aikuisen ihmisen autonomian ja itsemääräämisoikeuden kieltäminen. Laitoksen asukas alennetaan lapsen kaltaiseen asemaan, jossa hän on pienimmissäkään päivittäisissä asioissa muiden avun varassa. Kielitaidottomilla ongelmat informaation saatavuudessa tai epävarmuus informaation kulusta heikentävät henkilön valmiuksia pärjätä itsenäisesti ja hallita ympäristöään.

Toinen minuuden tyypistämisen muoto on erilaisten roolien rajoittaminen miniiniinsä. Eri toiminnoissa, ympäristöissä ja sosiaalisissa kokoonpanoissa ihminen toteuttaa monia osin toisistaan erillisiä rooleja. Vangin roolin lisäksi vankilassa

---

⁸ Huomaa, että tässä puhe oli suljetuista vankiloista erotuksena avovankiloista.

on mahdollista omaksua muita instituutionalisia rooleja esimerkiksi työntekijänä tai opiskelijana. Mikäli erilaisia toimintamahdollisuuksia ajatellaan tilaisuuksina omaksua ja ylläpitää erilaisia rooleja, näyttäytyy maahanmuuttajien roolivalikoima kapeampana kuin muiden. Kyse on tässäkin tapauksessa useimmiten tummaihoisista vangeista, joille pääsy tavallisille osastoille on rasistisen painostuksen vuoksi muita vaikeampaa. Myös perheeseen ja ystäviin liittyvät roolit kärsivät silloin, kun maahanmuuttaja hakeutuu turvallisuutensa vuoksi lähivankilastaan muualle.

Vankilan virallisen tason järjestelyiden heikkouksia ja puutteita voidaan tarkastella institutionaalisen rasismina. Robert Miles (1994) kuitenkin muistuttaa, että syrjiviä käytäntöjä voidaan nimetä institutionaaliseksi rasismiksi vain, jos niiden taustalta on tunnistettavissa rasistinen ideologia. Rasistisen ideologian tai diskurssin osoittaminen ei tapahdu tekojen tai käytäntöjen seurauksia tutkimalla, vaan huomio on kiinnitettävä siihen diskurssiin, jolla niitä perustellaan tai on joskus perusteltu (mt., 125). Vankilan järjestelyissä paikantamani ongelmakohdat ovat pääasiassa puutteita, jotka ovat seurausta siitä, että valtaväestölle suunniteltuihin ja mukautettuihin olosuhteisiin on asutettu tietyiltä ominaisuuksiltaan valtajoukosta poikkeava vankiryhmä. Ongelmia ei siis ole varta vasten suunniteltu, vaan niitä ei ole tunnistettu, niihin ei ole nähty tarvetta puuttua tai niiden korjaaminen on ollut liian vaikeaa. Mikäli jotkin maahanmuuttajavankien olosuhteista ovat rasistisen ideologian tuottamaa institutionaalista rasismia, ei tätä ole tässä tutkielmassa mahdollista osoittaa. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, ettei rikosseuraamusalan olisi kehitettävä toimintaansa, jotta se voisi täyttää itselleen laissa ja asetuksissa asettamansa tavoitteet.

Erottelu instituutionalisen ja epävirallisen tason olosuhteisiin on tarpeellinen, jotta vankeinhoidon viralliset doktriinit eivät sekoittuisi niihin olosuhteisiin, jotka muodostuvat doktriinin mahdollistamissa puitteissa, mutta ihmisten välisen vuorovaikutuksen seurauksena. Erottelu ei tarkoita, että instituutiotason käytännöt olisivat tietoista minuuden riistoa tai edes välinpitämättömyyttä. Osa käytännöistä johtuu vankilan totaalisesta luonteesta. Instituutiotason järjestelyjä on lisäksi osittain vaikea erottaa vankilan epävirallisesta tasosta. Esimerkkinä tästä ovat suljetut osastot, joita vankilat tarjoavat pelkääjille. Pelkääminen on seurausta vankien välisten suhteiden ongelmista, mutta suljetut osastot ovat virallisen tason ratkaisu tilanteeseen. Seuraavassa alaluvussa käsitelen vankien ja vartijoiden välisiä suhteita sekä vankien keskinäistä vuorovaikutusta, joista maahanmuuttajavankien arjen epäviralliset olosuhteet muodostuvat.

4.2 Vankilan epävirallinen minuuden riisto

Ensimmäiset havaintomuistiinpanot tutkimusvankilassa muodostavat sisäisen riskiriidan:

Tuntuu siltä, että kaikki maahanmuuttajavangit ovat tyytyväisiä, eikä kukaan valita. Kaikki (tässä vaiheessa tapaamaani) kolme tummaihoista miestä kuitenkin kertovat, että jonkinlainen välttely on paras strategia vankilassa. Kaikkialla on Suomen leijona -tatuointeja, ja vartijoiden puhe on hyvin erilaista, kun se koskee

maahanmuuttajia. Heistä ei pidetä, ja osa on lähettämässä heitä saman tien ”kotiinsa”. Tähän mennessä näyttää silti siltä, että järjestys on veitsen terällä, mutta silti tasapainossa. Muista vankiloista saatetaan puhua eri tavalla. Sörkässä saa pelätä, mutta täällä? Kukaan ei ainakaan myönnä. (Havaintopäiväkirja 11.11.2009)

Ensimmäiset lyhyet keskustelut ja haastattelut maahanmuuttajien kanssa antavat kuvan siitä, että kaikki olisi hyvin: ”*Vartijat tekevät vain työtään*”, eikä muiden vankien kanssa ole ollut ongelmia. Samaan aikaan on mahdotonta olla näkemättä rasistisia tai sellaisiksi tulkittavia symboleja raaputettuna puupintoihin tai tatuoituina miesten ihoon. Useiden vartijoiden puhe maahanmuuttajista on huomiota herättävän negatiivista. Jos aineiston kerääminen olisi pitänyt lopettaa tähän, olisi tutkielman johtopäätös ollut, että maahanmuuttajiin kohdistuvia negatiivisia asenteita on näkyvillä, mutta niiden siirtyminen maahanmuuttajien vankilakokemuksiin on onnistuttu estämään. Erään muun kuin tutkimusvankilan johtaja sanoi keskustellessamme, ettei vankilassa ole enää rasismia. Tämän kuulin myös joidenkin tutkimusvankilan henkilökunnan edustajien suusta. Voiko siis olla, että suomalaisessa vankilassa ei ole rasismia?

Kyse on osittain määrittelystä. Rasismi mielletään usein tahalliseksi vihamieliseksi teoksi, jotka tähtäävät toisen vahingoittamiseen. Jos tuomitsemme rasismiksi vain sen äärimmäiset ja väkivaltaiset muodot, päädymme kauas arjen rasismikokemuksista. (Rastas 2004, 5; Perho & Godoy 2009, 133.) Rasismi voidaan ymmärtää myös arjen tilanteina, jossa rodulliset, etniset ja kulttuuriset ennakkoluulot ilmenevät tahallisten vihamielisten tekojen lisäksi arkipäiväisenä vuorovaikutuksena esimerkiksi eleinä, katseina tai eristämisenä. Näin ajateltuna rasismi ei välttämättä tarkoita tarkoituksellista toimintaa (Essed 1991). Rasismi ulkoa asetettuna kategoriana rajaa uhrinsa liikkumatilaa ja mahdollisuutta esittää itseään (Ahmed 2005). Rasismi voi siis olla merkittävä tekijä niille raameille, jotka määrittelevät maahanmuuttajan mahdollisuuksia ilmentää ja ylläpitää minuuttaan.

Erittelen tässä luvussa huomioitani maahanmuuttajien ja muiden vankien sekä vankilan henkilökunnan välisestä vuorovaikutuksesta, jonka tulkitsin rasismiksi sävyttämäksi. Samoin käsittelen erilaisia maahanmuuttajiin liittyviä asenteita, sekä maahanmuuttajavankien syrjintäkokemuksia, jotka haastateltavani itse ovat kokeneet rasistisiksi. Rakennan seuraavat kaksi rasismia kartoittavaa alalukua tukeutuen Gordon Allportin (1954) temaattiseen jaotteluun ennakkoluulojen ilmentämisestä. Allport määrittelee ennakkoluulon pahan ajattelemiseksi kokonaisesta ihmisryhmästä ilman riittävää oikeutusta. Pahan ajattelu käsittää inhon, halveksunnan ja pelon tuntemukset sekä erilaiset vihamieliset käyttäytymismuodot, kuten pahan puhumisen, syrjinnän ja väkivallan. (Mt., 6, 12.) Allportin määritelmä ennakkoluulon alkuperästä ja erittelyt sen ilmenemismuodoista eivät olennaisesti eroa arkipäivän rasismiksi käsitteestä (Essed 1991, 2, 6). Käytänkin ennakkoluulon ja rasismiksi käsitteitä analyysin yhteydessä rinnakkain. Allportin psykologinen käsitys minuudesta poikkeaa Goffmanin vastaavasta terminologiasta. Puhuessani minuudesta viittaa ainoastaan Goffmaniin.

On tarpeellista vielä huomauttaa, että haastattelemani vangit eivät puhuneet pelkästään tutkimusvankilasta. Suurin osa heistä oli ollut myös jossakin muussa

vankilassa Suomessa. Tämä johtuu useiden tuomioiden lisäksi siitä, että tutkinta-vankila, sijoitteluvankila ja vankila, jossa tuomio lopulta suoritetaan, ovat erotet-tuja toisistaan. Lisäksi monet olivat suorittaneet aiempaa vankeusrangaistusta jos-sakin toisessa vankilassa tai hakeneet tuomion aikana siirtoa tutkimusvankilaan edellisessä paikassa ilmenneiden ongelmien takia.

4.2.1 Maahanmuuttajavangit ja vartijat

Maahanmuuttajavangin ja vanginvartijan suhde rakentuu niiden rooliasetelmien päälle, jotka määrittelevät kenen tahansa vangin ja vartijan suhdetta. Goffmanin (1967) mukaan ihmisten käytössä olevat toimintalinjat ovat osin institutionaali-sesti legitimoituja. Tämä tarkoittaa, että ihmisten näkyvät ominaisuudet (kuten esimerkiksi yhteiskunnallinen asema tai ikä) rajaavat sitä, millaisia toimintalinjo-ja he voivat kohtaamisessaan muiden kanssa omaksua. Mikäli kohtaamisen toinen osapuoli tulkitsee ominaisuuksia konservatiivisesti, vähenevät mahdolliset toi-mintalinjat entisestään (mt., 7). Vankien ja vartijoiden ominaisuudet sitoutuvat vankilan institutionaalsiin rooleihin ja heijastuvat valittavissa oleviin toimintalin-joihin. Vankien ja vartijoiden toimintalinjat ovat keskenään vastakkaiset ja ne yl-läpitävät toisiaan. Vastakkaisina ryhminä ne odottavat toisiltaan tietynlaista käy-töstä, joka jatkaa rooleista kumpuavia toimintalinjoja. Vartija ei voi toimia miten tahansa. Häntä rajoittavat paitsi vankilan säännöt, myös vankilan epävirallinen kulttuuri. Hukatessaan rooliin liitetyn toimintalinjansa, vartija menettää kasvonsa ja joutuu naurunalaiseksi.

Vallan yksipuolinen jakautuminen vartijoille ja toisaalta vankien avuton ja riip-puvainen asema muodostavat asetelman, jossa vastakkaiseen ryhmään liitetään negatiivisia määreitä. Erityisesti henkilökohtaiselle alueelle menevä valvonta ja päätösvalta aiheuttavat vangeissa katkeruutta. (Kääriäinen 1994, 155–159.) Anssi Peräkylän (1986) tutkimat vartijat suhtautuivat vankeihin lähinnä epäluotettavina ja viekkaina. Vartijoiden vankikuva ei kuitenkaan ollut Peräkylän mukaan täysin ristiriidaton. Vankeja pidettiin samanaikaisesti sekä tavallisista ihmisistä poik-keavina että normaaleina. (Mt., 37.) Yleisesti vankilatutkimuksissa vankien ja vartijoiden suhdetta on kuvailtu etäisenä ja kylmänä (Kääriäinen 1994, Järvinen 1988; Cohen & Taylor 1986; Peräkylä 1986). Vartijoiden suhtautumisessa van-keihin on säännönmukaisuuksia, mikä ei kuitenkaan poista variaatiota vartijoiden väliltä. Haastattelemiini vangit puhuivat ”hyvistä” ja ”pahoista” vartijoista. Tämä viittaa vartijoiden roolien ja toimintalinjojen sisältämään liikkumavaraan. Haas-tatteluissa kartoitin kielteisiä ja rasisisiksi koettuja tilanteita vartijoiden kanssa.

Allport (1954, 14–15) jakaa negatiivisen ennakkoluulon ilmenemismuodot viiteen muotoon: (1) pahan puhuminen toisten samanmielisten kanssa, (2) vältteleminen, (3) syrjintä ja eristäminen, (4) fyysinen hyökkäys, väkivalta tai sillä uhkaaminen sekä (5) hävitys. Pahan puhuminen toisten kanssa oli hyvin näkyvillä vartijoiden taukotiloissa, joissa vangit eivät olleet kuulemassa puheita. On ilmeistä, että pai-kallaoloni ja tietoisuus tekemästani tutkimuksesta aktivoi henkilökunnan puhu-

maan maahanmuuttajista tavallista enemmän. Toisaalta on mahdollista, että läsnäoloni hillitsi rasistisimpia puheita.

Kahvitunnilla Ketonen esittää, että maahanmuuttajia ei tarvitse kotouttaa, eihän se ole edes suomen kieltä. Sen sijaan mamut pitäisi kotiuttaa. Toinen vartija kertoo kuinka paljon Tanskan valtio maksaa palauttamisrahaa karkotetuille ja siitä, kuinka kohtuuttoman paljon maksetaan tukea maahanmuuttajille, jotka ovat vain kotona lasten kanssa. Ketonen ehdottaa, että hän voisi muiden vartijoiden kanssa kirjoittaa minulle väitöskirjan, jossa todetaan että maahanmuuttajat voivat mennä ”koteihinsa”. (Kahvihuone 10.11.2009)

Vaatus ”kotiin” lähettämisestä on ilmaus siitä, että vartijan mielestä maahanmuuttajat eivät ole ”meitä”, eivätkä kuulu ”meidän” maahan. Vartija ei eritellyt, keitä maahanmuuttajia pitäisi Suomesta lähettää pois ja miksi. Väitteen epämääräisyydestä ja perustelemattomuudesta huolimatta sille ei vaadittu tarkennuksia. Kahvihuonekeskusteluissa vain osa paikalla olleista vartijoista otti osaa keskusteluun. Mikäli muilla oli poikkeavia näkemyksiä maahanmuuttajista, ei niitä tuotu esiin muiden kuullen. Vasta ollessamme kahden, jotkut saattoivat esimerkiksi sanoa, että ”*eivät kaikki ole samaa mieltä kuin Ketonen, vaikka ei täällä maahanmuuttajista tykätäkään*”. Vartijat eivät kuitenkaan lähteneet kritisoimaan kahvihuonekeskustelujen maahanmuuttajavastaista asenneilmapiiriä. Pahan puhumisen vitsien tai sutkautusten muodossa oli yleistä.

Vartija, joka on saattamassa minua, huutelee portaikosta itäpäähän vartijalle ohjeita minun suhteen. Hän sanoo minun menevän tapaamaan kaakkois-aasialaista vankia, ja vinguttaa samalla ääntään, kuin leikittäessä taistelulajeja. Toinen vartija lähtee mukaan vingutteluun. Miehiä naurattaa. (Portaikko 16.12.2009)

Lähtiessäni illalla vankilasta eräs vartija huutaa perääni: ”Älä sitten nää unia mustista miehistä!” (Vartijoiden tilat 11.11.2009)

Allportin (1954) mukaan ystävälliseltäkin vaikuttava huumori voi peittää taakseen vihamielisyyttä ja toimia ulossulkijana ja eristäjänä. Tähän on kuitenkin huumorin luonteen vuoksi vaikea puuttua. (Allport 1954, 50; myös Hall 1999, 284.) Vartijan minulle huutama varoitus mustien miesten tulemisesta yöuniin voi tulkita sisältävän joukon perinteisiä rasistisia ennakkoluuloja. Ensinnäkin sen voi nähdä viittaavan ”mustan rodun” yliseksualisointiin (Hall 1999, 281–282; Rantonen 1999, 45; Rossi 2003, 190–191, 201). Toisaalta siinä ilmenee huoli siitä, että ulkomaalaiset miehet vievät ”meidän” naisemme. Yliseksualisointia esiintyy myös seuraavassa päiväkirjalainauksessa:

Etsin päivystyksen seinältä sopivaa haastateltavaa. Päätän kokeilla olisiko eräs afrikkalaisperäinen mies tullut jo töistä. Päivystyksessä puhutaan viruillen rullahuulesta, shrimpistä ja venyteltiin miehen nimeä. Ihmettelen. Mies kuulemma muistuttaa Forest Gumpin katkaravun pyydystäjää, joka kuolee Vietnamin. Eräs vartija vie minut itäpäähän. Hän varoittelee, että vanki on ”sellanen runkkari sellissäkin”. Myöhemmin päivystyksessä sama vartija vitsailee muille vartijoille, että kyseinen vanki oli vessassa pesemässä kättään, kun tulimme. Ja virnuilee, että hänen täytyisi nyt levätä. (Päivystyshuone 16.12.2009)

Vitsailut ja sutkautukset kertovat yleisestä asenneilmapiiristä, jossa vitseille nautitaan. Osa kannanotoista oli selvästi kevyempiä, kuten vartijoiden aasialaisia

elokuvia imitoiva vinguttelu portaikossa. Toiset puheet taas olivat luonteeltaan aggressiivisempia. Seuraavassa esimerkki jälkimmäisestä:

Menen istumaan vartijan ja työnjohtajan kanssa kahvihuoneeseen. Antaudun keskustelemaan maahanmuuttajista ja heihin liittyvistä ongelmista. Onnistun mielestäni argumentoimaan rauhallisesti joitain heidän väittämiään epätoiseksi tai liioitteleviksi. Olen mielestäni sovittelua, mutta keskustelun sävy muuttuu jännittyneeksi. Lopettaakseen keskustelun työnjohtaja sanoo, että asiassa on enemmän tekemistä kirveellä kuin kotouttamisella. Vartija, joka oli alusta saakka pitänyt etäisyyttä, on nyt suorastaan vihamielinen. (Työtoiminnan kahvihuone 19.11.2009)

Allportin (1954) mukaan ennakkoluuloihin liittyy sekä uskomuksia että kielteisiä asenteita. Uskomusjärjestelmän tarkoitus on oikeuttaa ennakkoluulot (mt., 13–14). Vaikka tällainen rationalisointi osoitettaisiin puutteelliseksi, on siitä vielä pitkä matka asenteen muuttamiseen. Edellisessä päiväkirjakatkelmassa miehet provosoituvat uskomusjärjestelmän kyseenalaistamisesta ja kirveen sanallinen heiluttelu oli keskustelun lopputulos. Toisissa tilanteissa provosointia ei tarvittu. Mitä spontaanimpaa ja irrelevantimpaa rasistinen huumori tai muu kommentointi on, sitä voimakkaampaa on luultavasti myös taustalla kytevä vihamielisyys (mt., 50–51). Seuraavan lainauksen tapauksessa vihamielisyys purkautuu yllättäen.

Telkkariutisissa kerrotaan romanialaisista, jotka yrittävät selvittää asuntoautoisinaan 15 asteen pakkasessa. Taukotilan nurkassa istuva vartija sanoo, että kaikki ”sompupomput [somalialaiset] pitäisi kanssa laittaa tonne johonkin pohjoseen, että voisivat sitten miettiä haluavatko tosissaan jäädä tänne”. (Taukokuone 16.12.2009)

Vaikka kaikki ennakkoluuloiset eivät siirry puheen tasolta muuhun ennakkoluuloisuutta ilmentämään toimintaan, on ilmeistä, että pahan puhuminen tekee siirtymisen helpommaksi (Allport 1954, 15). Keskustelu erään vankilan hoitohenkilökuntaan kuuluvan henkilön kanssa vahvisti epäilystäni siitä, etteivät rasistiset asenteet jää vartijoiden taukutiloihin.

Puhun [hoitohenkilökunnan edustajan kanssa] myös vartijoiden ulkomaalaisvihamielisistä asenteista. Ihmettelen, voiko olla, ettei asenne siirry työhön. Keskustelukumppanini on varma, että siirtyy. Asenne näkyy kylmissä katseissa ja puhuttelussa. Vihamielisyyden kohteina ovat romanit ja ulkomaalaiset. ”Arjalaisuus on täällä kova sana.” (Käytäväkeskustelu 1.12.2009)

Kenttätöyön jatkuessa aloin vähitellen kuulla tällaisia tarinoita myös maahanmuuttajilta, mutten kuitenkaan kaikilta. Aasiasta lähtöisin oleva mies kertoi, että toimimalla sääntöjen mukaan välttyi hankaluuksilta: ”*They just do their job*”. Rasismi ei tuntunut kiinnittävän niinkään maahanmuuttajataustaan sinänsä, vaan ihonväriin ja kulttuuritaustaan. Venäjällä syntynyt ja 12-vuotiaaksi asunut mies mielsi itsensä suomalaiseksi. Niin mielsivät myös vartijat.

Etsin kauan taululta nuorta venäläistaustaista miestä, joka puhuu hyvin suomea. Kukaan päivystyksessä kävijä ei tunnu muistavan sellaista. Viimein joku muistaa, että J on venäläinen (Päivystyshuone 16.12.2009)

Monet afrikkalaistaustaiset miehet olivat asuneet Suomessa kauemmin ja puhuivat suomea yhtä hyvin kuin J, mutta kokivat, etteivät voineet kutsua itseään suo-

malaisiksi. Toisin kuin J:llä, afrikkalais- ja arabitaustaisilla miehillä oli kokemuksia rasismista vartijoiden taholta.

Haastateltava: The bad ones among them, is like those that have to confess that they are racist, that they don't want to see this colour. No matter what, how you behave they are not pleased. Whenever they see you, he'll be so angry in his mind.

HH: How do they show it, is it like how they look or...?

Haastateltava: Yea, yea, of course, if you study somebody, that doesn't like you, the way he look you and the way he will behave, when you ask him something. You find out really, that this guy is not a good person. (S)

Rasismi kiinnittyy miehen mukaan nimenomaan hänen ihonväriinsä. Hänen mukaansa ”huonot” vartijat luokittelevat mustaihoiset tyytymättömyyttä ja vihaa heittäviksi riippumatta heidän käytöksestään. Ei siis ole merkitystä sillä, minkälaisen toimintalinjan mies omaksuu, sillä ihonväri sulkee pois mahdollisuuden positiiviseen tai neutraaliin kohtaamiseen. Nuori musta mies kertoo samankaltaisesta kokemuksestaan toisessa vankilassa:

Haastateltava: Ne anto mulle sellasen kuvan, että ne ei vaan pidä musta. Et ne ei haluu tehdä mulle mitään mitä ne tekee muille vangeille.

HH: Ja ne sano sen suoraan, vai näytti jotenkin..

Haastateltava: Suoraan sano mulle joo.

HH: Oliko ne sillai, näkikö niistä jotenkin muuten...

Haastateltava: Tiesä, jos sä katot ihmisten kasvopiirteitä, ni sä huomaat millaisessa olotilassa se ihminen on. Mä juuri huomasin missä olosuhteessa vartijat siinä vaiheessa oli, ku ne seiso mun oven vieressä. Ei tarvii olla kyllä kovin fiksu siihen. (B)

Molemmissa haastattelukatkelmissa haastateltavat kertovat eleistä ja ilmeistä, joilla ”huonot” vartijat osoittivat heitä kohtaan vihamielisyyttä. Goffman (1967, 55) puhuu seremoniallisesta säännöistä ja eleistä, joilla toisen ihmisen arvo tunnustetaan ja osoitetaan. Kahdessa edellisessä esimerkissä vartijat eivät vain jättäneet näitä eleitä osoittamatta vaan korvasivat ne halveksiviksi tulkituilla eleillä. Eräs mies kutsuu edellä monissa kertomuksissa esille tullutta asennetta ”passiivis-aggressiivisuudeksi”:

HH: You said that some guards are passively aggressive. Do you see from the way they act or behave or..

Haastateltava: Yes, it's when you refrain from somebody, do you know what refrain means? Refrain means: you might do something, but you can't do it because of the law. There are some who would want to, but because they know their limitation by the law, they put it aside. But you can read that he is passively aggressive. He would have gone beyond that bound, but he has the inhibition because of the law. Do you understand?

HH Yes. Some people have said that it's something you can see in their eyes or the way they are like...

Haastateltava: Yes, that's what I mean, you see, sometimes if you go to an office, somebody could treat you suspiciously. And when you look deeply, it (?) on anger or it (?) on almost attack. You understand? Yes, it's like that. (L)

Negatiivisesti sävyttyneet kohtaamiset vartijoiden kanssa eivät rajoittuneet passiivis-aggressiivisiin eleisiin. Maahanmuuttajat olivat kokeneet aktiivista rasismia muun muassa nimittelyn muodossa. Sama haastateltava kuin yllä jatkaa kokemuksistaan:

Haastateltava: Sometimes I see something, but I don't take it in. When I came here the first time... (pitkä hiljaisuus) Security guard has called me a black monkey, but I pretended I never heard it.

HH: You heard it yourself?

Haastateltava: Yes. He just came to and then he was asked me to get ready to come to fill some papers, and that was taken to something, and then he (?) that one, and I pretended that I didn't hear.

HH: Was it the only time it happened?

Haastateltava: Yes. That was the only time. Yes. (L)

Kaikki eivät olleet joutuneet vartijoiden nimittelemiksi, ja kuten edellä, joillakin kokemukset olivat yksittäisiä. Toiset olivat kokeneet rasistisen puhuttelun järjestelmällisemmäksi:

HH: Tuutko sä hyvin toimeen suomella vartijoiden kanssa ja ymmärrät aina mitä vartijat sanoo.

Haastateltava: Joo, kyllä. Helposti toimeen niiden kanssa. Ihan yksinkertaisesti ja selkeää suomea puhuvat. Ja selkeästi ymmärtää heitä, ihan mukavia, tähän mennessä ainakin keitä olen tavannut. Hyviä tyyppejä, tekee työnsä hyvin.

HH: Ei oo ollu mitään...?

Haastateltava: Täällä [tutkimusvankilassa] kaikki on kunnossa. Jossain muualla ehkä vähän erilaista.

HH: Mitä esimerkiks?

Haastateltava: No esimerkiks, mä olin viimeks Sörkässä, niin meillä oli vartijat nimitteli ja rasismia ja lausu ja...

HH: Nimitteli?

Haastateltava: Joo, välillä.

HH: Sillai päin näköä vai?

Haastateltava: Joo.

[...]

HH Sörkässä oli siis nimittelyä?

Haastateltava: Joo siellä oli, vangit sekä vartijat. Molemmat nimitteli. Ne läpällä sanoo, että kaikkia juttuja. Nehän heittää nyt mitä sattuu, eikä ne ehkä vakavis-
saan, ei ehkä myöhemmin. Mutta kaikkialla tämmösiä.

HH: Oliko mitään uhkailua tai sellasta?

Haastateltava: No ei, ei oikeen uhkailua tullut. (E)

Joissain tapauksissa nimittelevää vartijaa suojeli jonkinlainen puuttumattomuus. Monet haastateltavat kertoivat, etteivät he olleet kertoneet nimittelystä vankilan henkilökunnalle, koska he eivät uskoneet näiden puuttuvan asiaan. Tälle epäilyk-
selle oli kokemuksen tuomaa painoarvoa. Eräs vangeista kertoi tilanteesta, jossa hän oli jäänyt lakimiehen tapaamisen jälkeen lukkojen taakse.

I said "hei, moro!" Because I need to come out the place I was with my lawyer, so that's why I shouted, "hei, moro! Olen täällä." And then nobody came to me. And then another door, going to where we're living. The lady open the door, var-
tija-lady, and she told me, "mitä neekeri tekee täällä?"

Minä sanon, "oikeesti, täällä on vartijat racist ihmisiä täällä. Hän sanoi mulle "neekeri, mitä neekeri tekee täällä?" Sitten minä menen sisälle ja kerron kave-
reille [...]. Ja sitten sanon, mitä vartija sanoi mulle. Kaksi pojat sanoi, "se on ra-
cism, miksi sinä nyt odotat? Pitää mennä pomolle ja kertoa, mitä vartija sanoi
sulle." Sitten minä menen ja kerron toinen vartija. Toinen vartija se on mies,
mutta hän osaa englantia hyvin. Ja minä kerron hänelle. Hän sanoo mulle "ei ole
minun asia. Se on sun asia hänen kanssaan". (O)

Esimerkissä niin tummaihoisen vanki kuin hänen sellitoverinsakin tulkitsivat pu-
huttelun rasistiseksi. Toisinaan neekeri-sanana käyttöä on perusteltu sillä, ettei pu-
huja välttämättä tarkoita sanalla mitään pahaa, vaan viittaa sillä ainoastaan toisen
ihonväriin, johon sana etymologisesti palautuu. Sanan käyttöä ei kuitenkaan voi-
da pitää neutraalina, sillä se on syntynyt diskurssissa, jossa sanan kohdetta hal-
vennetaan. Neekeri-sanana käyttö tuottaa ja uusintaa rodullistettuja ja eriarvoista-
via jakoja. (Rastas 2007, 139.) Nimittely yhdistyi muutamassa kertomuksessa
vartijan haluttomuuteen vastata vankien pyyntöihin:

Haastateltava: [Eräissä toisessa vankilassa] vielä pahempi, ku mä odotin.

HH: No?

Haastateltava: Ihan kun ne ei olis koskaan nähnyt mustaa miestä. Jokainen varti-
ja tollää sua näin. Sä et pääse liikkuu mihinkään. Sulle ei tehä minkäänlaisii pal-
veluksia, mitä sä et itse voi tehdä. Se oli vielä pahempi.

[...]

HH: Kerro vähän esimerkiksi Sörkästä. Millasta siellä oli?

Haastateltava: Esimerkiksi, jos pyysi jotakin, niin oli mahdotonta saada sitä, jos
sä olet ulkomaalainen. Varsinkin, jos sä olet musta mies. Esimerkiks, jos sä ky-
syt, jos sulla on päänsärky, jos sä kysyt lääkettä, niin eräs vartija vastas mul-
le... ei ku mulla, mä olin pari päivää, sit mult puuttu toi tyyny. Mä painoin sitä
nappia, ja mä sanoin vartijalle, että voisitko tuoda mulle tyynyn. Ni sit se oli, et-
tä nuku palmun lehdillä.

HH: Tapahtuuko tollasta usein?

Haastateltava: Kyllä, kyllä. Monta muuta tilannetta. Enkä mä viittinyt jaksaa laskea. (B)

Kehotus nukkua palmulehdillä on esimerkki kolonialismin aikaan viittaavasta diskurssista, jossa valkoiset siirtomaaisännät toiseuttivat alkuperäisasukkaita määrittelemällä ja esittämällä heidät eläimellisiksi, villeiksi ja sivistymättömiksi (Hall 1999, 281; Löytty 1994, 118; Rantonen 1999, 45–46). Myös seuraavassa kertomuksessa kuvataan epäasianmukaista kohtelua:

Haastateltava: Sillon ne heitti mut. Ne teki kyllä virheen alussa, ku ne heitti mut sinne. Ne laitto mut yks osasto, siel oli niin ku rikollisjärjestöille tarkoitettu. Ne [vangit] sano mulle, et tää ei oo mulle tarkoitettu tää osasto. Menin ja sanoin, et lähettäkää mut täältä osastosta turvallisuuden syistä. Ja ne heitti mut suoraan kurinpitoselliin.

HH: Rundiin?

Haastateltava: Rundissa kaheksan päivää. Sen takia, että ne vaihto mut johonki osastolle. Se oli mun niiltä väärin, koska mulle ei ollut määrätty kurinpitorangeistusta. Silti ne heitti mut sinne.

HH: Olisitko sä ollut mieluummin niiden jengiläisten kanssa siihen asti, että sut siirretään?

Haastateltava: Joo. Mä sit katoin, et se olis mulle parempi. En mä tiedä mitä ne olis, ne tuli sanomaan mulle, et mun pitää muuttaa pois, et tänne ei oteta värillisiä ihmisiä. Ne vangit oli sellasia vähän pelottavia. Sit ku mä sanoin niille henkilökunnalle, et siirtäkää mut pois tästä osastosta, ni sit ne heitti mut sinne. Se oli musta tosi väärin. Vaikka siellä oli se toinen osasto, joka oli tarkoitettu kaikille, et ne olis voinu laittaa mut sinne. Se oli yhden vartijan tekemä päätös, mä yritin niin ku saada esimiestä ja noita kiinni, eikä ne viestiä laittaneet eteenpäin eikä mitään.

HH: Ja sä sanoit, et sä et halua olla siellä, mut silti ne piti sua siellä?

Haastateltava: Joo, mä sanoin, et mikä on se syy tai oonks mä tehnyt jotain väärin, ku yleensä laitetaan ne rundiin, jotka on tehnyt jotain väärää laitoksessa. Mä en oo tehnyt mitään. (E)

Kurinpitoselliin sulkeminen on niin sanottu yksinäisyysrangaistus, joka voidaan määrätä järjestysrikkomuksesta, kuten vankilassa suoritetuista rikoksista, joista ankarin mahdollinen rangaistus on sakko, tai muiden vankilan järjestyssääntöjen rikkomisesta. Yksinäisyysrangaistuksen maksimikesto on 14 vuorokautta. Uutta yksinäisyysrangaistusta ei saa laittaa täytäntöön ennen kuin seitsemän vuorokautta on kulunut aiemman rangaistuksen loppumisesta. Mikäli rangaistusta määrätään yli seitsemäksi päiväksi, on kuultava terveydenhuoltohenkilökuntaa. (Vankeuslaki 767/2005, 15 luku.) Nämä yksinäisyysrangaistuksen rajoitukset laissa antavat ymmärtää, että asuminen virikkeettömässä kurinpitosellissä ei ole helppoa. Kuitenkin haastateltu siirrettiin sellaiseen yli viikoksi, eikä hän pyytäessään saanut puhutella esimiestä.

Jotkut haastattelukohtat ilmensivät vartijoita kohtaan tunnetun luottamuksen vähäisyyttä. Seuraava haastateltava kertoo tilanteesta, jossa kantasuomalainen ja Afrikasta lähtöisin oleva vanki olivat lähellä käsirysyä.

HH: Missä ne tappeli, missä se siis tapahtu?

Haastateltava: Siin punttiksellä. Vartijat pelas biljardia ja katto vaan siinä.

HH: Ne siis löi?

Haastateltava: Ei, tōni vielä. Ei ne vielä ehtiny lyödä toisiaan. Tōni ja tōni ja tōni ja tōni ja huuteli.

HH: Mitä se huuteli sit se [kantasuomalainen]?

Haastateltava: Että raiskaaja jotain. Mee pois siitä, mä vedän sua turpaan ja jotain, neekeri ja.

HH: Oho, mitä sit?

Haastateltava: [Afrikkalaistaustainen] oli tälleen, et jos sä puhut mulle viel tälleen, ni mä vedän sua turpaan. Ketä sä luulet olevas? No, siin ne riiteli ja selvitti, mut mua vaan kaikkein eniten ihmetytti, et vartija vaan katto siit vierestä, ihan ku ei ois tapahtunut mitään. Mistä se saa liksaa? (B)

Sama mies kokee, ettei valitus epäasiallisesta toiminnasta tuottaisi tulosta: ”*Mutku se ei mene eteenpäin. Mä oon aika varma, ettei se mene eteenpäin. Sä puhut vankilasta*” (B). Toinen maahanmuuttajamies ei usko, että vartijat haluaisivat edistää maahanmuuttajien hyvinvointia: ”*Miks sä luulet, et ne pyrkis jotenki vaikuttaa siihen, et ulkomaalainen, et ne menis vaikuttaa siihen?*” (M).

Haastateltavat tekevät useimmiten selkeän eron ”hyvien” ja ”huonojen” vartijoiden välille. On mahdollista, että väärinkohtelusta syntyvä katkeruus kohdistuu tällöin enemmän yksilöön kuin instituutioon. Vaarana kuitenkin on, että vankilakokemus vahvistaa maahanmuuttajien epäluuloisuutta ja epäluottamusta suomalaisia virallisia instituutioita ja yhteiskuntaa kohtaan.

Tässä alaluvussa olen esitellyt maahanmuuttajavankien kuvauksia heidän ja vartijoiden välisestä vuorovaikutuksesta. On vielä kerran muistutettava, että kiinnostus on kohdistunut nimenomaisesti negatiivisesti sävyttyneisiin tilanteisiin tai kertomuksiin. Maahanmuuttajien omin sanoin henkilökunnan joukossa on ”hyviä” ja ”pahoja” yksilöitä. ”Hyvät” yksilöt ”*tekivät vain työtään*” tai ovat huumorintajuisia. Keskusteluni joidenkin työntekijöiden kanssa paljasti heidän huolensa maahanmuuttajavankien hyvinvoinnista tai heidän halunsa ajaa jotakin maahanmuuttajille tärkeäksi näkemäänsä asiaa. Positiiviset kokemukset henkilökunnan kanssa ovat tärkeitä, mutta ne eivät pyyhi pois niitä kokemuksia, joissa maahanmuuttajan minuutta on rajoitettu vihamielisellä elekielellä, rasistisella nimittelyllä ja alentavalla kategorisoinnilla tai eväämällä oikeutettuja pyyntöjä ja sulkemalla rangaistusselliin ilman perusteita. Tällainen vuorovaikutus tai toiminta eivät kuulu vankeinhoidon viralliseen doktriiniin, mutta ne kaikesta huolimatta muodostavat osan epävirallisesta ympäristöstä, jossa maahanmuuttajavangin on ylläpidettävä minuuttaan, esitettävä itseään ja löydettävä omille kasvoilleen mahdolliset toimintalinjat. Kuvatuissa tilanteissa vartijat ovat eri tavoin riisuneet kertojan kasvot ja siten pyrkineet nujertamaan tämän minuuden. Kertomusten vartijat ovat käyttäneet asemaansa vankien ihmisarvon kyseenalaistamiseen tietäen, että vanki on käytännössä puolustuskyvytön. Vartijoiden rasistinen käytös tai rasistisen toi-

minnan hyväksyminen antavat samalla hiljaisen hyväksynnän vankien rasistisuudelle.

4.2.2 Maahanmuuttajat ja muut vangit

Vankilan epävirallinen ympäristö muodostuu vuorovaikutuksesta paitsi vartijoiden myös muiden vankien kanssa.

”[E]i tää oo vankila, tää on lastentarha.” Toinen: ”ja joku mustien suojelupaikka, vittu. Onneks se lähti jo pois se somali!” (Valmentava koulutus 25.11.2009)

Vangit eivät useinkaan kokeneet tarvetta kaunistella suhtautumistaan maahanmuuttajiin. Yllä oleva lainaus kuvaa monien, muttei suinkaan kaikkien kantasuomalaisten vankien asennetta ja suorapuheisuutta. Kerta toisensa jälkeen sain myös kuulla eri henkilöiltä, että tutkimusvankila on kuin ”lastentarha” tai maahanmuuttajille ”helppo” vankila. Ei täällä tarvitse pelätä, vaikka muualla kyllä.

[Tutkimusvankilassa] on Ketosen (vartija) mukaan monilla hyvä olla, koska suomalaiset vangit täällä ovat niin luusereita jopa rikollisina, etteivät he saa edes annettua romaneille turpaan. Kysyn, pitäisikö sitten? ”No vähän pitäisi.” (Ulkoilu 15.11.2009)

Minna Ruckensteinin ja Annika Tepon vuonna 2005 tekemä tutkimus Sörnäisten vankilassa kuvaa vankien välisiä hierarkioita ja valtasuhteita. Tutkimuksessa todetaan maahanmuuttajien ja erityisesti afrikkalaistaustaisten vankien kuuluvan hierarkian pohjalle (mt., 35–39). Hierarkiaa tai vähintäänkin jakolinjoja ei voinut olla huomaamatta tutkimusvankilan ruokailutiloissa. Hakasulkujen kuvauksilla ja kirjaimilla on korvattu miesten nimet.

Noin 15:25 alkaa valua myös itäpäähän väkeä. Ruokajonossa vitsaillaan uudesta keittiöapulaisesta (eli minusta). [Kaksi tummaihoista S ja L] tulevat yhdessä. S ei halua ruokaa. Hän ottaa vain leipää. Pujoparta kysyy nimeltä puhutellen, eikö hän aio syödä. S pudistaa vain päätään. S ja L menevät [nuoren etiopialaistautaisen] luokse istumaan. Somalialainen, jota en ole aiemmin nähnyt, tulee hakemaan ruokaa. Häinkin istuu ”mustien pöytään”. Sinne menevät myöhemmin myös [eräs nuori arabi] ja espanjalainen. Keskimmaisessä pöydässä istuvat romanit ja loppuissa kahdessa istuu suomalaisen näköisiä.

Venäläistaustainen menee maahanmuuttajapöydän päähän hiukan kauemmaksi muista. Sinne tulee myös kantasuomalainen mies, jonka kanssa he juttelevat. Viimeisenä saapuu [nuori arabi R]. Kalju mies tulee äyskimään hänelle, että mitä tämä nyt tulee syömään, kun kaikkien pitäisi jo olla valmiita. R puolustautuu hämillisesti hymyillen (hän näyttää hiukan pelästyneeltä) ja katsoo minuun. En kuule mitä hän sanoo. Hän on kuitenkin suuttunut ja juotuaan maidon ”mustien pöydässä”, hän nousee ja kippaa ruoat laskiämpäriin. (Ruokailu 11.12.2009)

Ruokalan pöydistä muodostuu siis kolme aluetta, joista ovea lähimpänä olevat pöydät ovat valkoisten kantasuomalaisten hallussa. Huoneen perimmäinen osio on tummaihoisten ja arabitaustaisten maahanmuuttajien aluetta. Kuvaavasti, joskin mahdollisesti tahattomasti, romanit sijoittuvat kantasuomalaisina, muttei ”valkolaisina”, näiden kahden ryhmän väliin. Venäläistaustainen mies ei kuulu

mihinkään aiemmista kategorioista, mutta asettuu maahanmuuttajana ”mustien” pöytään. Hän jättää kuitenkin väliä muihin, ja hänen seurakseen istuutunut valkoinen kantasuomalainen tekee kategorisoinnin entistä vaikeammaksi. Haastatellut maahanmuuttajat eivät uskoneet, että jotain ikävää tapahtuisi, jos he istuisivat väärään pöytään. Yhdelle maahanmuuttajalle asiasta oli kuitenkin huomautettu tiukkaan sävyyn, ja toinen sanoi istuutuvansa varmuuden vuoksi omaan pöytään:

HH: Mä oon käyny siellä ruokalassa kans ja siellä oli sillai, että romanit istu niin ku tässä (piirrän pöytään), maahanmuuttajat tässä ja suomalaiset näissä pöydissä. Onko se sillai aina?

Haastateltava: On suurimmaks osaks.

HH: Mitä sä luulet, että tapahtuis, jos istuis väärään pöytään?

Haastateltava: No, ei varmaan tykkäis jätkät. Mut niin kauan ku on omas pöydässä, ni ei oo mitään ongelmii. (M)

Kanadalainen Rebecca Coddiers (2006, 263) on kirjoittanut ruoan ja ruokailun merkityksistä vankilassa. Hänen havaintojensa mukaan ruokalan istumapaikkojen välityksellä käydään jatkuvaa kamppailua vankien keskinäisestä hierarkiasta.

Toinen spatiaalinen etäisyys maahanmuuttajien ja muiden vankien välille muodostui selleihin sijoittamisesta. Maahanmuuttajia asui tutkimusajankohtana kahdella osastolla. Kaksi vanhempaa miestä oli asutettu omiin selleihinsä, jotka sijaitsivat toisiaan vastapäätä osastolla, jolla ei ollut muita maahanmuuttajia. Loput maahanmuuttajista asui kahden ja kuuden hengen selleissä, joissa kaikki asukkaat olivat maahanmuuttajia. Tilanne ei kuitenkaan ollut aina ollut näin selvä. Joskus haastatelluilla oli ollut myös kantasuomalaisia sellitovereita eikä yhdessäolo ollut tuottanut välttämättä ongelmia. On jälleen myös huomattava, että venäläistaustainen mies oli majoitettu kantasuomalaisten joukkoon, mikä erottaa hänet muista maahanmuuttajista. Asumisjärjestelyt olivat yleensä vartijoiden päättämiä, mutta usein myös maahanmuuttajat olivat itse pyytäneet päästä muiden maahanmuuttajien seuraan.

HH: Sä menit suoraan tohon selliin?

Haastateltava: Joo, ja sit toi [afrikkalaistaustainen] mies, niin sit ku se tuli tänne, niin se laitettiin eri selliin. Tai se pistettiin suomalaisten kanssa. Yhtäkkii ne vaan huus ”joo, ettei me haluta tota tänne”. ”Eee eei käy, eei eii”, yhtäkkii vaan vittu alkaa, hirveet huudot kuuluu. ”Miks musta mies tuli meidän selliin? Mitä tää on?” Mä olin tällee, et herran jestas, sekin on vittu ihminen, mitä sä vittu flippaat tolleen noin? Huhhuh! Mä en ymmärrä.

HH: Sit se siirrettiin teidän selliin?

Haastateltava: Joo.

HH: Olitko sä pyytänyt etukäteen, että sä pääsisit sellaseen selliin, missä on ulkomaalaisia?

Haastateltava: Joo'o, koska mä tiedän etukäteen mitä tapahtuu. (B)

Väkivallan tai nöyryytyksen pelko on yksi, muttei ainoa syy maahanmuuttajien pyyntöihin päästä yhteisiin selleihin. Kysymykseen palataan seuraavassa luvussa. Maahanmuuttajien asuinsellit ovat tutkimusvankilassa samoilla osastoilla muiden vankien sellien kanssa. Ovet sellleistä osastoille ovat auki päivän aikana ainoastaan iltatoimien aikaan sekä silloin, kun vangit siirtyvät paikasta toiseen, esimerkiksi työtoimintaan tai ruokailuun. Joissain muissa vankiloissa tämäkään järjestyly ei tulisi kuuloon.

HH: How was it in Sörkka, was it different?

Haastateltava: The black people cannot be there.

HH: And for you?

Haastateltava: Me, no problem. I have been in Sörkkä for long. [...] The blacks go even separate in piha, maybe they can see, but not go over. But before they could not survive. (K)

Helsingin vankilassa afrikkalaistaustaisia vankeja pelotellaan osastoilta, kuten aiemmin esitetty osoitti. Lisäksi Aasiasta lähtöisin olevan miehen kertomuksen mukaan ulkoilu kyseisessä vankilassa on järjestetty tummaihoisille erikseen. Tutkimusvankilassa vangit ulkoilevat yhdessä, eivätkä vartijat tai vangit kertoneet, että siihen olisi liittynyt ongelmia. Aasialaistaustainen mies vakuuttaa, ettei hänellä itsellään ollut ongelmia edes Helsingin vankilassa. Sen sijaan mustilla on vaikeampaa. Tämä käy yhteen Ruckensteinin ja Tepon (2005) huomioiden kanssa. Heidän mukaansa Aasiasta ja Lähi-idästä kotoisin olleet vangit saattavat asua Helsingin vankilan normaaliosastoilla, mutta tummaihoiset sijoitetaan usein toiseen vankilaan heidän uhatun asemansa vuoksi. (Mt., 79–80.)

Kuten aikaisemmin todettiin, sellien ovet osastoille ovat kiinni suurimman osan päivästä. Tilanteita, joissa vangit pääsevät kosketuksiin toistensa kanssa, on rajoitetusti. Pääasiassa miehet tapasivat toisiaan työtoiminnassa, valmentavassa koulutuksessa, ruokalassa, ulkoilussa, punttisalilla ja perjantain iltatoimien yhteydessä. Perjantai-iltana ovet ovat auki osastolle kauemmin kuin muina iltoina. Silloin on siivottava sellit, mutta lisäksi on mahdollisuus saunomiseen ja ruoanlaittoon. Seuraava päiväkirjaotos on osastolta, jolla asuu kaksi maahanmuuttajaa.

[Aasialaistaustaisen miehen] leipoma kakku ja pizza houkuttelevat paikalle paljon vankeja. Siirala ottaa tarjottua kakkua. Hän on aivan punainen saunan jälkeen. Hän kysyy, miten hommani edistyy. Kun kerron, että haastattelen ulkomaalaisia, hän pudistaa päätään kuin inhosta väristen. ”Mä en ole rasisti vaan roturealisti.” Leponen säestää: ”realisti täytyy olla.” Aivan vieressä ovat aasialais- ja afrikkalaistaustaiset miehet, ja Siirala oli juuri ottanut palan kakkua. [...] Afrikkalaistaustainen mies seisoo koko ajan nurkassaan. Aasialaistaustainen kulkee keittiön ja pöydän väliä. (Iltatoimet 11.12.2009)

Perjantai-ilta on vankilan rutiineissa harvinainen hetki ohjaamatonta olemista yhteisessä tilassa. Hetkessä tapahtuu niin paljon, että kaikkea on vaikea saada kirjatuksi ylös. Kakun ja pitsan jakavat keskenään maahanmuuttajat ja leijonatatuoidut kantasuomalaiset. Kakkua syönyt nuorimies pesee lautasen, tuo sen takaisin koksille ja kiittää. Aasialaistaustainen mies on opettanut osaston nuorempia miehiä leipomaan pitsaa. Samalla pelataan shakkia pöydällä, johon on raaputettu hakaris-

ti. Osastolla asuva tummaihoisen mies istuu oman sellinsä edessä hiljaisena koko illan. Viestit ovat ristiriitaisia. Toisaalta tilanteessa on mutkatonta yhdessä olemista ja puuhailua maahanmuuttajavangin laittaman ruoan ja sen jakamisen kanssa ja toisaalta irrallisia rotupuheita ja rasistisia symboleja. Tässä mielessä tunnelma toisen osaston iltatoimissa on samankaltainen.

Hiustenleikkuusta on puhetta. Nurmella on hiustenleikkuukone ja hän lupaa tulla leikkaamaan muiden vankien hiuksia. Käytävän päähän on kohta nostettu tuoli, ja Nurmi ajelee tummaihoisen nuoren miehen hiuksia. Seuraavana vuorossa on romani. Nurmi kysyy haluanko leikata. Hän kuitenkin jatkaa. Hiuksista tulee hyvät. Nurmi kertoo, että leikkasi joskus jonkun hiukset saksilla ja niistä tuli hyvät. Vankilan hiustenleikkuukoneet ovat kuulemma aina rikki. Romani ei käyttäisi niitä muutenkaan, koska ”mustat miehet ajavat niillä pallikarvansa”. (Iltatoimet 20.11.2009)

Molemmissa päiväkirjaotteissa näkyy afrikkalaistaustaisten erityinen asema vankilayhteisössä. Ensimmäisellä osastolla aasiasta lähtöisin oleva mies kulkee osastolla vapaasti ja kestittää kantasuomalaisia. Miesten ”rotorealismi”-puheet eivät ilmeisesti koske häntä. Saman osaston ainoa musta mies sen sijaan ei ota osaa illan tapahtumiin. Toisella osastolla tummalle nuorelle miehelle tarjottiin parturipalveluita, mutta hetkeä myöhemmin mustaihoiset niputettiin puheessa ryhmäksi, jonka hygieenisuus voitiin kaikkien kuullen kyseenalaistaa.

Viestien ristiriitaisuus tekee minuuden ylläpitämisestä vaikeaa. Goffmanin (1971, 66) mukaan yksilöltä odotetaan ilmaisujen yhtenäisyyttä ja esityksen tasalaatuisuutta. Samalla on mahdotonta ylläpitää kasvoja, joille ei ole ympäristön hyväksyntää. Tähän pyrkijää uhkaa jatkuvasti kasvojen menettäminen ja nöyryytys (Goffman 1967, 10).

Näkyvät Suomen leijona -tatuoinnit olivat kantasuomalaisilla vangeilla yleisiä. Vaikka erilaiset suomalaisuutta kuvaavat symbolit kuten leijonat ja liput eivät ole suoranaisesti rasistisia, voidaan ne tulkita suomalaista yliveritaisuutta ilmentäväksi (Perho 2010, 62). Moni haastateltava suhtautui symboleihin isänmaallisina, mutta näki samalla parhaaksi vältellä symbolein varustautuneita henkilöitä. Tämä kuvaa hyvin symbolien tulkintakehyksen ambivalenttiutta.

HH: Mites sitten, tääl on aika paljon sellasia vankeja, joilla on toi leijonatatuointi täällä (näytän niskaa), niin onks ne tai et voiks niistä sanoo jotain yhteistä? Et ne olis kaikki rasisteja tai?

Haastateltava: Ei siis, mua ei haittaa, jos on isänmaallinen. Saa olla. Ei se oo mun ongelma. Ymmärrätkö? Kyl mäkin oon itse isänmaallinen. Mut sit millä tavalla käyttäytyy, niin se on se tärkein osa itsestä. Ole isänmaallinen, mutta kohtele ihmisiä kuin ihmisiä.

HH: Mä oon sillai miettinyt, kun se on sellanen symboli, joka on niin kun isänmaallinen, mutta sillä on usein myös sellanen rasistinen merkitys.

Haastateltava: Nii, kyllä mä senkin tiedän, mutta mä otan mieluummin sen toisen puolen. Mieluummin. Mut en mä tiedä. Ihan sama mitä tatuointeja, ei se oo mun ongelma, mitä tatuointeja se pitää, mut kuitenkin, et se on kaikkien ihmisten kanssa. Tai käyttäytyy ihmisenä. (B)

Haastateltava oli päättänyt tulkita Suomi-leijonan isänmaalliseksi symboliksi, joka ei välttämättä liittynyt maahanmuuttajavastaisuuteen tai asettunut henkilökohtaisesti häntä vastaan. Päinvastoin hän saattoi samaistua isänmaallisuuteen tunteena ja asenteena. Toinen haastateltava sen sijaan tulkitsee leijonasymbolin yksiselitteisesti rasistiseksi.

HH: Entä nää tyytit, joilla on leijonatuointi kaulassa?

Haastateltava: No, skinejähän ne on. Moni on semmonen, et hehehe, et hymyilee, mut muuten on semmonen sisäinen, piilorasisti ja vihaa. Mut en mä hirveesti semmosista välitä. Yleensä suomalaisen kanssa, mä en edes kato. Mä en anna niille ees mitään tilaisuutta.

HH: Mut ne on ehkä kuitenkin sellasii, et jos sä näät jollain leijontatuoinnin, ni sit sä silleen kuitenkin luokittelet, et se luultavasti on rasisti?

Haastateltava: Et luultavasti ei hirveesti pidä ulkomaalaisista. (M)

Vankilan yleisessä ilmapiirissä rasististen kannanottojen ja sutkautusten lausuminen ei näyttänyt aiheuttavan vastarintaa muissa kantasuomalaisissa. Silti monet heistä ja erityisesti nuoret vangit puhuivat kanssani kahden kesken sävyisästi ja suvaitsevasti maahanmuuttajista. Vaikutti siltä, että vihamieliset ja aggressiiviset mielipiteet olivat kuitenkin asenneilmapiirissä saavuttaneet valta-aseman, jonka kyseenalaistaminen oli poikkeus tavallisesta. Tällaisessa ilmapiirissä rasististen hyökkäysten kohteeksi joutunut menettää kasvosensa ilman, että kukaan pyrkii niitä pelastamaan. Sivustakatsojat joutuvat omia kasvojaan suojellakseen jättämään uhrin ilman moraalista tukeaan (Goffman 1967, 8–9, 14).

Kantasuomalaisten vankien harjoittama rasistinen nimittely, pilkka tai syyttely on monien mielestä tutkimusvankilassa yleistä. Seuraavassa nuoren kantasuomalaisen arvio tutkimusvankilasta:

Mies sanoo, ettei [tutkimusvankila] ole vihamielinen ympäristö. Jotain huutelua voi olla, muttei sen kummempaa. ”Sörkässä oon kuullu, että jos tulee osastolle, niin hutkitaan, ja sit joutuu lähtemään. Niil [maahanmuuttajilla] on siel omat osastot.” Hän kuitenkin arvioi, että jotkut maahanmuuttajat ovat niin rankoista olosuhteista, että heille on helpompaa olla suomalaisessa vankilassa kuin siellä, mistä ovat lähteneet. Mies jatkaa lautojen kantamista. (Työtoiminta 19.11.2009)

Rasistista huutelua pidetään usein lievänä tekona, kun vertauskohtana ovat muiden vankiloiden väkivalta tai sillä pelottelu. Huutelu ja nimittely kohdistuvat pääasiassa tummaihoisiin maahanmuuttajiin. Seuraava haastattelulainaus on aasia-laistaustaiselta vangilta.

HH: Are people giving any names, like if people don't like someone, they give nicknames, like nigger...

Haastateltava: Yes, yes, most the black people here. Most Finns don't like. They call nigger, not polite way... but me, no no. (K)

Syyttely ja rasistinen ilmapiiri oli erään nuoren afrikkalaistaustaisen miehen mielestä ollut niin painostavaa, että hän oli sen vuoksi päättänyt jättää vankilan tarjoaman työpaikan.

Haastateltava: Se on niin synkkä. Ei viiti oikein herätä joka aamu sellaseen paikkaan tai sellaseen ilmapiiriin, mistä ei tykkää.

HH: Mikä siin oli siinä ilmapiirissä?

Haastateltava: No yks oli, että ne toverit oli semmosia kavereita, ettei kyl...

HH: Oliko ne jotenkin aggressiivisia vai?

Haastateltava: Ei aggressiivisia, ei. Vaan ne heitti mitä sattuu suustaan.

HH: Aha, kiusas jotenkin?

Haastateltava: Rasismia, rasismia. Kiusaaminen on kaukana siitä, mitä ne puhuu.

HH: Okei. Viittisit sä kertoo millasia juttuja.

Haastateltava: Jotain ne pakolaisista puhuu, et ne tulee tekee tänne tätä ja tota ja tätä ja tätä. Mun kuullen. Et siinä mielessä mä olen aika hämilläni, nimittäin mä olen asunut Suomessa nyt [kahdeksan vuotta]. Mä en niinku ymmärrä tätä nyt, tai et mä haluisin, et joku pistäis mut ymmärtämään sen. (B)

Kahdeksan vuotta Suomessa asuneelle miehelle muistutettiin, ettei hänellä ollut oikeutta suomalaisen miehen kasvoihin. Tällaiset kasvot tuli haastetuksi ja riisu-
tuksi poikkeavan etnisen taustan vuoksi. Suomalaisuuden hankkiminen muiden silmissä ei ole helppoa. Siihen eivät välttämättä riitä pitkä oleskelu Suomessa, kielitaito ja kansalaisuuskaan. (Lepola 2000, 367.)

Jotkut maahanmuuttajavangit, mukaan lukien osan tummaihoisista vangeista, olivat osallistuneet työtoimintaan ilman ongelmia. Monet ovat pitäneet työtoiminnasta vastaavista mestareista ja itse työstä. Kuitenkin myös työmestarin lausunto tukee käsitystä siitä, ettei ongelmaton yhdessäolo ole itsestäänselvyys.

Mestarin mukaan maahanmuuttajia on töissä joko useampia tai ei yhtään. Hänen mielestään kyse on siitä, että sana kulkee osastolla. Toisaalta hän myöntää, että jos töissä on mies, jonka niskassa on leijonatatuointi, niin ”kahnauksia” tulee todennäköisesti. ”Painimisia” on tapahtunut vain joitakin kertoja ja silloinkin tilanne on rauennut, kun vartija on mennyt väliin. (Työtoiminta 19.11.2009)

Se, että maahanmuuttajia tuli töihin ennemmin ryhmänä kuin yksittäisinä miehinä, voi kertoa siitä, että joukon koetaan tuovan turvallisuutta. Ensimmäisenä ja ainoana maahanmuuttajana tilanteen tunnusteleminen sekä mahdollisiin ”kahnauksiin” ja ”painimisiin” altistuminen vaatii enemmän rohkeutta kuin joukon seuraaminen silloin, kun asioiden sujumisesta on jo näyttöä.

Seuraavassa tummaihoisen maahanmuuttaja kertoo halunneensa vastata itseensä kohdistuviin rasistisiin syytöksiin puhumalla ja selittämällä.

They use to say: "why you come to our country? You come wrong place. And you come to take our money, and you come to take our ladies, and we don't need you here." At lot of the questions and a lot of the things they say to us. We don't answer. Sometimes I'm feeling angry too, cause I'm a human, you know. I cannot give up. My friend, who is from Ghana, he was with me, said "no, [don't do like that]" I said, "no no, my man, we cannot give up until then. We must answer them, let them know." He said: "if you answer, we are going to fighting". (O)

Afrikkalaistaustainen, vasta joitakin vuosia Suomessa asunut mies, oli tulkinut rasistiset huutelut tietämättömyydeksi ja oli tappelunkin uhalla halunnut vastata syytöksiin. Mies pahoinpideltiin tämän jälkeen vankilan saunassa. ”[T]hey beat me good. They beat me in my face. I was in sauna alone.” Tapauksen jälkeen mies vaihtoi vankilaa. Tämä oli ainoa kerta, kun maahanmuuttajavanki kertoi tulleensa useamman vangin pahoinpitelemäksi. Useammin kerrottiin uhkailusta tai tappeluista. Väkivallan uhka voi seurata myös siviiliin:

Haastateltava: No, yks kerta mulle tapahtu tää: [?] huutamaan. Sit minä suutuin siitä.

HH: Olikse jotain rasistista?

Haastateltava: On, joo. "mitä tekee ulkomaalaisii, nänänää, pitäis tehdä jotain joo, jauhaa lalalaa, jotain sillee. Sillee "what?" Sit se lähti, tulee selittää kovaan ääneen ja sit. Ei jaksa kuunnella lisää sitä paskaa. "Mene muualle, jos sä haluat selittää!"

HH: Se ei tullu sit sen jälkeen enää?

Haastateltava: Joo. Sit se vähän taaksepäin ja lähti omaan selliin. Hän sano mulle, et jos nähään siviilissä, mä tapan sut! Vartijan edessä se puhu. Vartija ei mitään. Mua ei kiinnosta, mä en pelkää. Mä kuolen yks kerta, mutta mä vihaan. Se ei uskalla tulla tekee mitään. Se puhuu vaan. Ja mä en, valehtelee ihmiset, tai nää, en mä tykkää. Mun mielestä. Se ei tee mitään siviilissä. Se lähtee vaan karuun. Mä vannon, ooo. Kymmenen metrii, jos mä nään tiellä. (R)

Analyysiluvun kahdessa ensimmäisessä alaluvussa on pyritty luomaan kuvaa maahanmuuttajavangin arjesta sellaisena kuin se piirtyy minuuden riiston erityisissä olosuhteissa. Päiväkirjamerkinnöistä ja haastattelulainauksista on nostettu esille olosuhteita, tilanteita ja tapahtumia, joissa minuuden riisto on kohdistunut erityisesti maahanmuuttajataustaisiin vankeihin. Viimeinen alaluku tarkastelee niitä asenteita ja keinoja, joilla maahanmuuttajavangit vastaavat olosuhteisiin, joissa rangaistustaan suorittivat. Toisin sanoen kiinnostuksen kohteena on selvittää, miten maahanmuuttajat suojelevat uhattua minuuttaan vankilaympäristössä.

4.3 Maahanmuuttajavankien keinot selviytyä vankilassa

Maahanmuuttajan toimintalinja ja kasvot, vaikka taitaenkin vankilan kulttuuriin mukautettuina, saatetaan koska tahansa kyseenalaistaa rasistisella viestinnällä. Samalla kuitenkin näyttää siltä, että maahanmuuttajan asemaan vankilassa vaikuttaa muikin kuin tämän ulkomuoto. Ruckensteinin ja Tepon (2005) tutkimuksen mukaan afrikkalaistaustaisten vankien asema on erityisen huono, mikäli tumman ihonvärin lisäksi henkilön sosiaaliset taidot ovat puutteelliset (mt., 82). Ei ole siis samantekevää, tunteeko tummaihoisen vanki vankiyhteisön hienovaraisen koodiston ja miten hän sen puitteissa itseään esittää.

Silmiinpistävin jakolinja kasvojen ylläpitämiskeinoissa asettui vanhempien yli 40-vuotiaiden ja nuorempien alle 30-vuotiaiden maahanmuuttajien välille. Tutkitaviin ei sattunut ketään kolmenkymmenen ja neljänkymmenen ikävuoden väliltä. Tutkimusajankohtana vankilassa oli vanhempia afrikkalaistaustaisia miehiä kol-

me ja afrikkalais- tai arabitaustaisia nuoria vankeja yhteensä kuusi. Ensimmäisenä mainituista kaksi ja jälkimmäisistä viisi miestä antoi kahdenkeskisen nauhoitetun haastattelun. Seuraavat huomiot koskevat pääasiassa juuri näitä miehiä, joihin suurin minuuden riistokin näytti kohdistuvan.

Vanhempien maahanmuuttajavankien puheista ilmeni eräänlainen varovaisuus ja passiivisuus, jolla he suhtautuivat vankilassa olemiseen ja seurallisuuteen siellä.

I have no problem with anybody. Because it is very important, that when you are in prison, not in normal life, you don't start what you cannot finish. Because, the first point not having enemies, is not making friends. Because somebody who has never been your friend, cannot be your enemy. (L)

Uhka saada vihamiehiä painaa vaa'assa enemmän kuin seurallisuuden tuoma tyydytys. Sama mies sanoi toisessa yhteydessä, ettei kommunikoi muiden vankien kanssa, vaikka nämä osaisivatkin paremmin englantia. Hän ei myöskään kuluttanut aikaa sellitoverien kanssa, vaan käytti vapaa-aikansa pääasiassa lukemiseen ja kirjoittamiseen. Vartijoiden apua tarvitessaan hän kertoi valitsevansa ajankohdan, jolloin vuorossa oli hänen asialliseksi kokemansa vartija. Toinen vanhempi mies kuvaili hyvin samalla tavalla sosiaalisuuttaan vankilassa. Hän kertoi puhuvansa muiden vankien kanssa hyvin vähän, sillä vuorovaikutuksesta voisi seurata ongelmia. Kolmas vanhemmista miehistä koki, että ystäväystymisessä on edettävä vähitellen ja varovasti tunnustellen.

Yea, yea, because when you, maybe before you can get little close, LITTLE, not fully, because you don't know his mind. When you study the person, you see that [he] is some good, friendly, then you bring little bit friendly to him also. Not deeply, you understand? (S)

Mies arvioi myös, että ongelmanratkaisussa parhaiten toimii väistäminen. Provosoituminen sen sijaan olisi typerää ja vaarallista.

Vankilassa on S:n mukaan paljon rasisteja. Heihin pitää kuitenkin osata suhtautua oikein. S:n mielestä rasisteja vastaan pitää käyttää aivoja. Hän hymyilee minulle, kuin salaliittolaiselle. Jos rasistit nimittelevät tai hyökkäävät fyysisesti, ei saa lähteä tappeluun mukaan. Jos jättää nämä tilanteet huomiotta, pääsee helpolla. Rasisti rauhoittuu silloin. S sanoo selviävänsä hyvin. Kuitenkin monet nuoret, jotka pääsevät avovankilaan provosoituvat ja ottavat hyökkäykset kunnialleen. He alkavat tapella ja joutuvat siksi takaisin suljetulle. (Alustava haastattelu 11.11.2009)

Päiväkirjaan referoiduissa puheissaan mies tekee eroa nuorten ja vanhempien maahanmuuttajavankien välille. Vaikkei hän lähde nuorten tavoin puolustamaan kunniaansa väkivalloin, ei hän silti hylkää kasvojaan ja esiinny nujerrettuna. Mies pitää provosoitumista tyhmänä ja omaa väistämistään älykkäänä. Hän asettuu älykkyydessään hyökkääjänsä yläpuolelle ja pyrkii näin mitätöimään loukkauksen (Goffman 1967, 18).

Vanhempien maahanmuuttajamiesten puheista voi lukea, että he aktiivisesti välttävät kohtaamista henkilöiden kanssa, jotka voivat olla vaaraksi heidän kasvoilleen. Miehet etsivät mieluummin turvaa ja varmuutta kuin sosiaalisten tilanteiden mahdollisuuksia riskeineen. Goffman (1967, 15–16) huomauttaa, että kasvojen

menettämisen pelko estää usein henkilöä osallistumisesta tilanteisiin, jossa vaihdetaan tärkeää informaatiota tai luodaan kontakteja.

Aiemmin näimme, minkälaisiin uhrauksiin jotkut nuoret maahanmuuttajat ovat valmiita säilyttääkseen kasvonsa. Yhdelle miehistä se tarkoitti luopumista työtoiminnasta, johon osallistuminen olisi tarjonnut pienen palkan lisäksi ennen kaikkea tekemistä päivien ajaksi. Racistisen ilmapiirin vuoksi mies kuitenkin valitsi jäädä selliin, jossa parhaimmillaan asusti hänen lisäkseen viisi muuta vankia. Vankilassa, jossa mitataan rangaistuksen pituutta ajalla ja ajan kuluttamisesta muodostuu ongelma, tulee toimintojen vähäisyydestä merkittävä riiston välikappale. Vankeus lyhentää ihmisen siviilielämää, mutta paradoksaalisesti lisää kulutettavaa aikaa (Cohen & Taylor 1981, 102). Mitä vähemmän tarjolla on mielekäs- tä tekemistä, sitä hitaammin tuntuu aika kulkevan. Tylsistyminen sekä tunne ajan hukkaan menemisestä saattavat olla raskaita kestä. (Goffman 1961a, 53, 55.)

Eräs nuori haastateltava kertoi kokevansa rassistiset hyökkäykset kunniantuntoon- sa kohdistuvina loukkauksina. Mies tunsu, että hänen oli puolustettava kunniaansa väkivalloin, vaikka pääsy avovankilan puolelle vaikeutuisi ja oikeus lomiin evät- täisiin. Hänelle valinta oli selvä, ja niin hän oletti muidenkin maahanmuuttajien ajattelevan.

HH: Onks täällä ollu jotain huuteluu tai jotain?

Haastateltava: On tääl tullu jonkun verran joo.

HH: On tullu jotain?

Haastateltava: Joo, sit ku on sanonu siit pari kertaa tai jotain, ni sitte ne on vähä rauhattunu.

HH: Mitä ne sit on huudellu?

Haastateltava: Jotain, "Timo, yön timo" jotain tollasta. Mut se on totta kai sä et haluu pilata sun mahiksii jonneki avotaloon tai lomiin. Mut sit ku kerran, mulla- ki on et sit ku kerran napsahtaa, ni se on ihan sama, avotalo, ihan sama kaikki, et kyllä mä puolustan omaa kunniaa, et ei kukaan suomalainen tuu aukoo päätään. Kuka kukaki luulee olevansa, tieksä. Se on vaan, et meil ei oo pelkoo, oikeesti ei oo pelkoo, ihan sama mikä on, ei vaan oo pelkoo. Sä voit kysyy ihan kenelt vaan ulkomaalaiselta, ni ihan sama juttu, et aina pitää puolustaa omaa kunniaa.

HH: Onks joku uhkaillu sua?

Haastateltava: Ei oo vielä. (M)

Kolmannessa kertomuksessa nuori mies oli asettanut terveytensä vaaraan halutes- saan vastata rassistisiin syytöksiin. Hänet olikin pahoinpidelty, minkä jälkeen mies oli vaihtanut vankilaa. Samalla hän oli joutunut maantieteellisesti kauas lapses- taan ja tämän äidistä, jotka saattoivat tulla tapaamaan perheenjäsentään nyt har- vemmin.

Kasvot tai "kunnia", kuten yksi nuorista miehistä ilmaisee, saa miesten uhrauksiin suhteutettuna paljon painoarvoa. Vankilassa, jossa asema, omaisuus ja siviiliroolit on riisuttu, ei vangille jää juuri muuta kuin kasvonsa rippeet. Näistä rippeistä pi-

detään kiinni, vaikka se tarkoittaisi luopumista avovankilan vapauksista, loma-
keuksista, työtoiminnan tarjoamasta mielekkästä ajankäytöstä tai omasta tervey-
destä.

Nuorten ja vanhempien miesten selviytymiskeinot eivät ole kokonaan erilaisia.
Vanhempien maahanmuuttajavankien tavoin osana nuorempien vankien selviy-
tymiskeinoja on jonkinlainen varovaisuus:

No, skinejähän ne on. Moni on semmonen, et hehehe, et hymyilee, mut muuten
on semmonen sisäinen, piilorasisti ja vihaa. Mut en mä hirveesti semmosista vä-
litä. Yleensä suomalaisen kanssa, mä en edes kato. Mä en anna niille ees mitään
tilaisuutta. (M)

Haastateltavan strategiana oli olla huomioimatta ”piilorasisteiksi” uskomiaan
henkilöitä. Näin heille ei tule tilaisuutta hyökkäykseen. Sama haastateltava kertoi
kuitenkin toisessa yhteydessä olevansa myös valmis tappelemaan kunniastaan.
Vaikka varovaisuudestakin puhuttiin, korostui nuorten asemoitumisessa toimin-
nallisempi ote. Nuorten miesten keinot selviytyä on jaettavissa kahteen toistensa
suhteen vastakkaiseen keinovalikoimaan. Ensimmäinen näistä on kääntyminen
vankilan valtakulttuuria vastaan, oman aggressiivisuuden ja kunnian puolustami-
sen korostaminen sekä tähän liittyvä maahanmuuttajien keskinäisen veljeyden ja
sosiaalisuuden tärkeäksi kokeminen. Toinen keinovalikoima edustaa valtakulttuu-
rin puoleen kääntymistä, sopeutumista ja mukautumista.

Joidenkin miesten puheissa omaa aktiivisuutta, pelottomuutta ja tappelualltiutta
korostettiin vähättelemällä kantasuomalaisten samoja piirteitä. Kertomuksissa
kantasuomalaiset saattavat uhkailla, mutta tositalanteessa heistä ei ole mihinkään.

Nää sanoo, et nähdään siviilissä, mut ne ei teke mitään. Ne on pelkureita, mä
tiedän. (R)

Yleensä ne on tosi kovia puhumaan ja tälleen. Mut ku joku ulkomaalainen heti
hyökkää vastaan, tai jotain, niin ne heti peräännyy aina ja on silleen okei. Ihan
oikeesti, mä oon ollu pienest asti täällä suomalaisten kanssa ja niin monta kertaa
tapellu ja joutunu tappeluihin, vaikka niit on viis kuus, sä lyöt yhen jätkän, ni
kaikki muut lähtee juoksee. Oikeesti. Se on, vaikka on habaa ja vaikka on. On
vaan rasvaa, ei mitään muuta. (M)

Itseään nämä nuoret maahanmuuttajat kuvasivat raukkamaisia kantasuomalaisia
vasten pelottomina tappelijoina, jotka ovat tarpeen tullen valmiita puolustamaan
kunniaansa.

Se on vaan, et meil ei oo pelkoo, oikeesti ei oo pelkoo, ihan sama mikä on, ei
vaan oo pelkoo. Sä voit kysyy ihan kenelt vaan ulkomaalaiselta, ni ihan sama
juttu, et aina pitää puolustaa omaa kunniaa. (M)

Eräs nuori mies koki, että aggressiivisuudella ja pelottomuudella saattoi lunastaa
arvostusta muiden silmissä ja toisaalta saada suojaa rasisisilta hyökkäyksiltä:

HH: Että voi olla varma, et jos ite käyttäytyy varmasti ja aggressiivisesti, ni sitte
ei saa myöskään turpaan, vai?

Haastateltava: No kyl tääl enemmän kunnioitusta, kyl sulle tulee arvostusta. Ku noi suomalaiset kattoo, et okei toi ulkomaalainen on ehkä tommonen kilipää, et sille ei kannata aukoo, ja se saattaa tehdä mitä vaan. (M)

Haastateltava arvioi, että hänen maineensa arvaamattomana ja väkivaltaisena sai muut varuilleen ja ehkäisisi näin häneen itseensä kohdistuvaa ”aukomista”. Toinen nuori mies kertoi käyvänsä kuntosalilla samasta syystä.

HH: Et sit pitää olla vähän, et jättää huomiotta jotain tyyppiä jotka ei sit niin ku...

Haastateltava: Joo, sit ne näkee sut treenamassa koko ajan. Mä oon treenannu siviilissä ja harrastanu kickboxingia. Sul on voimaa tai jotain, oikeesti. Ne ajattelee, et se suuttuu... Mutta ei meillä käytetä sillee. Et näyttää et pelottava sillee. Sä näytät, jos et anna olla yks kerta, ni sit tulee kaks, kolme ja neljä. Sit sulla menee jotain isompaa juttuu. Parempi sillai.

[...]HH: Siit saa varmaan respectii, jos [on fyysisesti vahva].

Haastateltava: Joo, sen takii mä käyn. (R)

Miesten mielestä on parempi näyttää pelottavalta ja osoittaa heti alussa, ettei hyväksy itseän kohdistuvia hyökkäyksiä. Näin he mielestään onnistuvat välttämään suurimmat ongelmat. Miehet ovat siis omaksuneet vastapuolensa menetelmät. He vastaavat pelotteluun pelottelulla ja väkivaltaan väkivallalla. He varovat näyttämästä heikoilta tai pelokkailta (myös Kivivuori 2008, 69–70).

Erilaiset maskuliinisuudet ovat tiiviissä suhteessa vankilan hierarkiaan. Yvonne Jewkes (2005, 44, 50, 53, 58) kutsuu vankilaympäristön suosimaa liioiteltua miehisyyttä *hypermaskuliinisuudeksi*. Siihen liittyvät kova kuori, kaikenlaisen heikkouden ja herkkyuden peittäminen, valmius väkivaltaan sekä tämän valmiuden vaaliminen kuntosalilla. Jewkesin mukaan maskuliinisuuden liioittelu on seurausta siviilimaskuliinisuuksien rajoittamisesta. Vankilassa miehisyyden esitys ei saa tukea naisten seurasta, seksistä, perheestä, ammatista, kulutuksesta, harrastuksista tai varallisuudesta. Aggressiivisuus ja kehonrakennus on tulkittu myös reaktioksi omaan voimattomuuteen ja kyvyttömyyteen päättää omista asioista suljetussa instituutiossa. Oman ruumiin muokkaaminen ja sen avulla osoitettu symbolinen vastustaminen edustavat toimijuutta ja itsehallintaa siinä missä itse väkivaltakin. (Myös Honkatukia ym. 2004, 169–170.)

Nuorten vankien puheessa aggressiivisuutta perusteltiin myös oman turvallisuuden näkökulmasta. Toivomus saada olla rauhassa liittyi samalla asemaan vankilahierarkiassa. Lihaksikas ja potentiaalisesti väkivaltainen mies on kunnioitettu (Jewkes 2005, 46) ja saa siksi olla rauhassa. Anne-Mari Souto (2011) on tehnyt saman havainnon koulumaailmaan sijoittuvan rasismitutkimuksen yhteydessä. Pelottavana ja aggressiivisena esiintymisellä osoitettiin toisaalta miehisyyttä ja kamppailtiin asemasta sosiaalisessa hierarkiassa. Toisaalta se takasi koulupojille sen, että he säästyivät rasisiselta nimittelyltä ja fyysisiltä hyökkäyksiltä. (Mt., 147.) Honkatukian, Nyqvistin ja Pösön (2004) koulukotitutkimuksessa nuoret pitivät arvostettuna kuitenkin vain hallittua ja välineellistä väkivaltaa. Sen sijaan ennustamatonta ja hallitsematonta väkivaltaa pidetään halveksuttavana. On kiinnostavaa, että yksi vangeista kuvaa itseään juuri tällaisena ”kilipäänä”, ”joka

saattaa tehdä mitä vaan”. Voiko olla, ettei hän tunnista samaa hyväksyttävän väkivallan normia kuin koulukotinuoret, vai pitääkö hän kunnioitusta tärkeämpänä turvallisuuden tunnetta, jonka hän arvaamattomalla käytöksellään saavuttaa?

Väkivaltaisen maskuliinisuuden voi nähdä tilannesidonnaisena esityksenä, jota sitovat ympäristön normit ja vaatimukset. Hallitseva miehisyyden normi, johon epävarmuus omasta turvallisuudesta entisestään kannustaa, rajoittaa vankien esitystä itsestään.

HH: Pitääks pitää vähän sellasta kovaa kuorta, et kukaan ei käy aukoo päätään tai..

Haastateltava: Kyl se on joo tääl. Ja kato, ku jos suomalaiset kattoo niin ku ulkomaalaisia, no täl osastolla on ehkä vähän enemmän ulkomaalaisii, ku suomalaisii. Mut normaalisti, jos on tuolla ni, ei loppujen lopuks ulkomaalaisii niin paljon tääl vankilassa enemmän ku suomalaisii, et jos ne päättää yhtäkkiä, et no nyt mellakoidaan noit vastaan, ni eihän meil ois mitään mahiksia. Mut niin kauan ku ollaan täällä, nii koittaa... Yleensä jokaisella ulkomaalaisella on silleen, et se yrittää näyttää sellasta, et en mä pelkää teitä, vaikka mä oon teijän omassa maassa. Et ihan turha aukoo päätä. Mullaki on aina ollu sellanen juttu, et emmä yhtään tykkää et aliarvioidaan. (M)

Pohtiessaan hypoteettista joukkotappelu nuori mies arvioi voimatasapainoa kantasuomalaisten ja maahanmuuttajien välillä ja toteaa maahanmuuttajien olevan heikoilla. Yleisradio kertoi verkkosivuillaan 31.5.2011 kantasuomalaisten ja maahanmuuttajien välisestä tappelusta Keravan vankilassa. Täysin aiheeton ei maahanmuuttajavangin ajatusleikki siis ollut.

Kuten edellä todettiin, nuoret arabi- ja afrikkalaistaustaiset vangit asuivat tutkimusajankohtana samoissa selleissä. Osa miehistä oli itse pyytännyt päästä samaan selliin muiden maahanmuuttajien kanssa. Vaikka yhdessä sellissä asui parhaimmillaan kuusi miestä, en juurikaan kuullut riidoista tai epäsovusta. Ainoastaan vanhempi afrikkalaistaustainen mies, joka oli joutunut samaan selliin nuorten maahanmuuttajien kanssa, toivoi, että saisi olla omassa rauhassa. Hänet siirrettiinkin myöhemmin avovankilaan. Nuoret miehet sen sijaan puhuivat sellissä puuhailusta positiiviseen sävyyn.

HH: Mitä te ylipäänsä teette sellissä sitten, kun ootte sillä?

Haastateltava: Jutellaan ja nauretaan ja pelataan pleikkaa ja shakkii ja tammee ja.. no, eniten puhutaan. Kun puheet ei oikeen lopu.

HH: Ai ei lopu?

Haastateltava: Ei lopu, jostain syystä ne ei vaan lopu.

HH: Tuleeks aika koskaan tylsäksi?

Haastateltava: Ei. Mä en tiedä miksei tuu tylsäks. Mut puolet päivästä mä nauran ainakin.

HH: Onko sulla pitkä tuomio?

Haastateltava: Ohan mulla tässä, mitä.. seittemän kuukautta. Ei oo kovin pitkä kuitenkaan.

HH: Mietin vaan sitä tylsistymistä..

Haastateltava: Ei, niin kauan kun noi on mun sellikavereina, niin tylsyytys on kaukana. (B)

Television katsomista lukuun ottamatta miehet nimesivät varsin sosiaalisia tekemisen muotoja, joilla he saivat ajan kulumaan sellissä. Toisin kuin vanhemmat miehet, he eivät kertoneet niinkään lukevansa tai kirjoittavansa vaan pelaavansa erilaisia pelejä, puhelevansa ja kokkaavansa yhdessä.

R sanoo, että suomalaisilla yleensä ei ole mitään ”sosiaalista”. Maahanmuuttajat ovat täällä keskenään kavereita ja veljiä. He ostavat ja laittavat ruokaa riisinkelitimellä yhdessä iltaisin, sillä vankilaruoka ei ole hyvää. He myös siivoavat vuorotellen. Neljä miestä saa sellin nopeasti likaiseksi. Nyt he siivoavat useammin kuin kerran viikossa. (vaatii yhteistä sopimusta) R näyttää huolehtivan espanjalaisesta, joka osaa vain muutaman sanan englantia. R sanoo opettavansa sitä hänelle. (Alustava haastattelu 16.11.2009)

Kuten edellisessä, myös seuraavassa lainauksessa omaa sosiaalisuutta korostetaan tekemällä eroa kantasuomalaisiin.

Haastateltava: Ai mitä mä teen? Käyn suihkussa, käyn soittamassa, käyn muitten selleissä juttelemassa muitten kanssa.

HH: Niin, siellä on sit ilmeisesti jotain sellejä, joihin ei kannata mennä?

Haastateltava: Niin, mä en edes halua mennä, mul ei oo mitään asiaa sinne.

HH: Onks niitä monta, vai miten se on?

Haastateltava: Ei siel oo niin ku.. On, on aika paljon. En mä käy kun ulkomaalaisten selleissä. En mä käy suomalaisten selleissä.

HH: Onks sun mielestä...

Haastateltava: Ne on niin hiljasii, ettei niitten kanssa voi puhua. Ne oon niin hiljasii, ne ei osaa. Ne ei oo sosiaalisii. Ei niitten kaa voi puhua. (B)

Kiinnostavampaa kuin sosiaalisuuden tai yhteisöllisyyden tosiasiallinen määrä on se, että niitä halutaan korostaa ja niillä tehdään eroa kantasuomalaisiin.

HH: Ketä täällä on sellasia tyyppisiä, joiden kanssa tulee parhaiten toimeen?

Haastateltava: Ulkomaalaiset, omat kaverit. (M)

Maahanmuuttajat esitettiin veljinä ja kavereina keskenään. Puhuessaan toisilleen heidän kuuli toisinaan käyttävän ilmaisua ”my friend” lauseensa perässä. Pieni yksityiskohta eräässä haastattelussa kiinnitti myös huomion. ”HH: *Mites viime perjantaina, ku noi oli laittamassa ruokaa, ni olit sä mukana?*” Haastateltava: ”*Joo, kyl meil on perinne tehdä ain yhdessä omaa ruokaa.*” (M) Vaikka sellien asukkaat vaihtuivat tiuhaan tahtiin ja monikaan ei viipynyt siellä pitkiä aikoja, valitsi hyvin suomen kieltä taitava haastateltava sanan ”perinne” kuvaamaan maa-

hanmuuttajien yhteistä toimintaa. Myös muista maahanmuuttajista, kuten kielitaidottomasta espanjalaisesta huolehtimista pidettiin tärkeänä.

Se, miten monet haastateltavat korostivat yhteisöllisyyttä ja viihtymistään toistensa kanssa, on kiinnostavaa siksi, että nuoret maahanmuuttajamiehet olivat lähtöisin lukuisista eri maista sekä eri uskonto-, kieli- ja kulttuuritaustoista. Tekijä, joka yhdisti heitä, erottaen heidät samalla muista vangeista, oli maahanmuuttajuus, eli ei-suomalaisuus. (Myös Souto 2011, 162.) Goffmanin (1963) käsittein ilmaistuna heillä oli yhteinen poikkeavan etnisyyden stigma, mikä tekee yhdessä olemisesta helppoa. Helppous piirtyy suhteessa ulkomaailmaan, jossa on aina epävarmaa, miten stigmattomat heihin reagoivat. Ryhmässä heidän kokemuksistaan tulee kollektiivisia ja yhteisesti koettuja. Samalla tavalla stigmatisoidut ymmärtävät selittämättä, minkälaisia tällaisen henkilön kokemukset ovat. (Goffman 1963, 24, 33–36; myös Rastas 2005, 96–98; Litja 2009, 54–55.)

Maahanmuuttajien välisen yhteisöllisyyden syntyminen tai tuottaminen näyttäytyy reaktiona poissulkemiseen vankilan tai Suomen valtakulttuurista. Koska ”suomalaisuus” osoittautuu maahanmuuttajille liian vaikeaksi, he määrittelevät myös itse itsensä ”ulkomaalaisiksi” ja etsivät tästä määritelmästä positiivisia ulottuvuuksia (myös Souto 2011, 163–164). Ulkomaalaisuuden vahvuuksina näyttäytyivät ainakin pelottomuus, kunnian puolustaminen ja sosiaalisuus. Miehet saattoivat kokea, että yhteinen stigma on opettanut heille elämästä ja tehnyt heistä samalla vahvempia (Goffman 1963, 21–22). Oma ryhmä tarkoitti jäsenilleen yhteenkuuluvuutta, moraalista tukea (mies, jonka sellitoverit kannustivat valittamaan vartijan rasisisesta nimittelystä), konkreettista apua (espanjalainen vanki, joka ei osannut suomea eikä englantia) ja fyysistä joukkovoimaa (joukkotappelu) (myös Jewkes 2005, 46).

Nuorten maahanmuuttajamiesten erottautuminen muista vangeista, keskinäinen yhteisöllisyys ja ulkomaalaiseksi identifioituminen ovat positiivisten kasvojen ja toimintalinjojen löytämisestä vankilan valtakulttuurin ulkopuolelta sekä valtakulttuurin osittaista korvaamista alakulttuurisilla elementeillä. Näin mikäli alakulttuuri nähdään imaginaarisesti vastaukseksi yhteiskunnallisiin murroksiin sekä nuorten elämän sisäisiin ristiriitoihin (Lähteenmaa 1991, 258–259). Jatkuva pyrkiminen ja oman suomalaisuuden todistelu on korvattu vastavuoroisella hylkäämisellä. Nämä miehet ovat hylänneet suomalaisuutensa ja etsineet positiivista minuutta tämän negaatiosta. Alistumisen sijaan itseään kunnioittava rooli on löydetty asettumalla valtakulttuurin ulkopuolelle sitä kyseenalaistaen (myös Honkatukia & Suurpää 2007, 92). Erityisesti näin oli niillä nuorilla maahanmuuttajilla, jotka suunnittelivat muuttoa pois Suomesta. (Seuraavassa haastattelulainauksessa miehen syntymämaa on piilotettu hakasuluilla ja kolmella pisteellä.)

Haastateltava: En mä kyl yhtään näytä suomalaiselta. Tai sillee, muutenkaan, en mä tiedä, en mä oo suomalainen, siis kyl mulla on Suomen kansalaisuus ja Suomessa kaikki koulut ja intit käyny ja tälleen, mutta totta kai mä oon ihan alkuperäinen [...]lainen. Mä oon täys[...]lainen.

HH: Nii, sun molemmat vanhemmat on [...]laisia?

Haastateltava: Joo.

HH: Luuletko sä, että sun lapset on suomalaisia, vai [...]laisia?

Haastateltava: Mun lapsille mä en halua opettaa suomen kieltä.

HH: Et halua?

Haastateltava: Ei, ku mä oon ajatellu muuttaa pois täältä. (M)

Haastateltavan muunmaalaiseksi identifioituminen yhdistyi haluun lähteä pois Suomesta ja perustaa perhe muualle, vaikkei edes välttämättä synnyinmaahan, kuten haastateltava kertoo myöhemmin. Ei-suomalaisuus kääntyy kahdella vangilla Suomi-vastaisuudeksi; omien lasten ei haluta tulevan suomalaisiksi, mitä isäkään ei ole ollut. Toisella miehellä vankilaan joutuminen oli käännepointti, jonka jälkeen hän ei halunnut jäädä Suomeen.

HH: Joissain vankiloissa voi opiskella peruskouluopintoja. Et, tuliko sulle mieleen jossain vaiheessa, että sä olisit voinut käydä?

Haastateltava: Mä en halua enää täällä asua. Ku mä muutan pois.

HH: Ootko sä ajatellut, että sä voisit opiskella suomea vankilassa?

Haastateltava: Ennen mä ajattelin, mutta nyt mulle tapahtu tää. Mä inhoon koko Suomea, sanon ihan suoraan. En mä jaksa täällä enää asua. Teillä ei ole oikeutta. (R)

Maahanmuuttajien eristäytymisessä ja sulkeutumisessa omiin ryhmiinsä piilee vaara, ettei stereotypioita päästä purkamaan vaan ne pahimmillaan muuttuvat entistä negatiivisemmiksi (Litja 2009, 56).

Valtakulttuurille selän kääntäminen, maahanmuuttajien keskinäisen yhteisöllisyyden korostaminen ja aggressiivinen kasvojen puolustaminen eivät olleet kuitenkaan ainoita selviytymistapoja nuorille. Eräs afrikkalaistaustainen mies koki olevansa puoliksi suomalainen 16 vuoden Suomessa oleskelun jälkeen. Hän oli menettänyt yhteyden kotimaahan jääneeseen perheeseen ja Suomessa hänen sukulaisistaan oli vain serkku ja tämän perhe. Mies kertoi rasismikokemuksista vankilassa ja sen ulkopuolella, mutta sanoi tästä huolimatta pärjäävänsä hyvin.

Ei, mä en osaa suututtaa ketään. Edes silloin ku ollaan...no ku.. Ei oo oikeestaan ketään... Tai mä en ikinä kato, et joo tota ei kannata suututtaa, tai mitään. Mä en yleensä suututa ketään. Ollaan vaan täällä normaalisti, ja eletään vaan aikuisiksi. On ihan simppeleitä. Terve, terve, huomenta, huomenta. Sit yhdessä välillä nostellaan puntteja, pelataan sählyä, päivällä katotaan leffaa, ihan yksinkertaista.

[...]

HH: Ettei sun tarvii esimerkiks esittää mitään, mitä sä et oo.

Haastateltava: Ei. ei ollenkaan. Mä oon ihan oma itteni ollut. Ihan rauhallisesti vaan ollut täällä. Kunnioitan muita. Sillä siisti. Ei mulla oo oikeestaan ollu mitään ongelmia.

[...]

HH: Käytkö sä salilla?

Haastateltava: Joo, käyn siellä. Pelataan aika paljon sählyä. Ennen nostin puntteja harrastanut, enää ei oikein kiinnosta. [...] (E)

Miehen kuvaus vankilassa selviytymisestä on monilta kohdin vastakohtainen aiemmin esitetylle. Vaikka hänellä ei ollut muita vähemmän kokemuksia vankien ja vartijoiden rasismista, asennoitui hän molempiin ryhmiin positiivisesti. Jopa rasisistista kohtaamisistakin kertoessaan oli miehen tulkinta tilanteesta sovitteleva:

HH: Entä siellä Sörkässä, oliko siellä kans nimittelyä?

Haastateltava: Joo siellä oli, vangit sekä vartijat. Molemmat nimitteli. Ne läpällä sanoo, että kaikkia juttuja. Nehän heittää nyt mitä sattuu, eikä ne ehkä vakavis-
saan, ei ehkä myöhemmin. Mutta kaikkialla tämmösiä.

Monien muiden nuorten tavoin hän ei asettunut vastarintaan, vaan pyrki pikeminkin mukautumaan sekä korostamaan vankilan ja ihmisten hyviä ja ongelmattomia puolia. Toinen afrikkalaistaustainen mies, joka kertoi tullessaan hakatuksi vankilassa ja joka erään kolmannen vangin tarinassa oli vähällä puolustaa kasvo-
jaan tappelemalla, oli aktiivisesti kääntynyt valtakulttuurin puoleen kielenopiskelun merkeissä. Mies kertoi harjoittelevansa suomen kieltä kantasuomalaisten vankien avulla. Näin hän teki siksi, että pystyisi paremmin kommunikoimaan Suomessa kasvavan poikansa kanssa. Hän toi puheessaan esiin myös pelkonsa maahanmuuttajien eristäytymisestä sekä vankilassa että yhteiskunnassa yleensäkin. Maahanmuuttajatoverinsa mukaan mies joutui jatkuvasti kantasuomalaisten pilkan kohteeksi etsiessään näiltä apua kielen opiskeluun.

Nämä kaksi viimeistä tarinaa tuovat esille toisen mahdollisuuden, jossa hylkäämiseen ei ole vastattu hylkäämisellä tai pelkoon pelottelulla. Miehet tulkitsivat vankilassa ilmenneet ongelmat poikkeustapauksiksi tai väärinkäsityksiksi. Näillä kahdella ei ollut myöskään tarvetta korostaa maahanmuuttajien keskinäistä ystävyyttä tai yhteisöllisyyttä.

Sekä vanhemmat että nuoret maahanmuuttajavangit olivat onnistuneet hyödyntämään joitakin vankilan tarjoamia puitteita positiivisen sosiaalisen kanssakäymisen rakennusaineina. Kaksi vanhempaa vankia, joiden suomenkieli oli suhteellisen heikko, olivat työtoiminnan ohessa päätyneet opettamaan vankitovereilleen englantia. Tässä toisen heistä kuvaus:

HH: Do you think you have learned Finnish language while working? Or did they speak English to you?

Haastateltava: Yes, sometimes we discuss little bit of Finnish, mainly we speak English for those who can. There is one thing I found out: most of the Finns, there is much interest to speak at English nowadays, because since they have some foreigners. Not every foreigner that come to here can Finnish. So most of them are so shy to speak at English. But sometimes if I found out that a person who liked to discuss with me, he looks so shy to speak out. Little by little the person can. Because English is international language, it's not only the black people that can... The white people in other countries they are speaking English to Finnish people.

HH: Do you think that they learned English there?

Haastateltava: Yes. Yes, of course. I have met four people, with whom I discussed that I have to keep speaking them, so that they can continue to learn more. (S)

Englannin opettajana toimiminen on osaajan rooli, jossa afrikkalaistaustainen vanki saattoi erottautua edukseen. Hän saattoi osoittaa osaavansa jotakin, minkä ansiosta muut tarvitsivat häntä. Puheessa hän saattoi esittää kantasuomalaiset oppilaansa ujoina ja itsensä kannustavana opettajana. Valtakielen taitamattomuus oli kääntynyt poikkeavan kielitaidon omaamiseksi. Toinen tilanne, jossa maahanmuuttaja saattoi asettua osaajan rooliin, sattui vankilan verhoomossa, jossa työskenteli kantasuomalaisten kanssa yksi arabitaustainen nuori mies.

Kerron T:lle, että tutkin maahanmuuttajavankeja. Hän murahtaa, että kaikki ”mamut” voisi lähettää kotiinsa. T:llä on siisti leijonatuointi kaulassa, korvan vieressä. Iltapäivällä verhoomoon tulee myös arabitaustainen C, joka on lopettanut työt, sillä hän pääsee pian pois. Hän tulee kuitenkin vielä hakemaan todistuksensa ja juomaan munkkikahvit. Olen kiinnostunut näkemään, miten T ja C tulevat toimeen. Aluksi T nököttää tuolissaan, muka uppoutuneena lehteensä. Hän kieltäytyy kokiksesta, jota C on toivonut läksiäisiinsä.

T:llä on ongelmia nappien päällystämässä ja C ryhtyy opastamaan häntä. T on äreä, mutta antaa auttaa. C ei näytä huomaavan äreyttä ja napit saadaan lopulta päällystettyä ilman ongelmia. (Työtoiminta 10.11.2009)

Kauemmin verhoomossa työskennellyt maahanmuuttaja saattoi tehdä itsensä tarpeelliseksi ja omaksua hetkeksi auttajan roolin. Työtoiminta on tutkimusvankilan suljettujen osastojen asukkaille niitä harvoja tilanteita, joissa kantasuomalaiset ja maahanmuuttajat kohtaavat kiireettömästi ja jotka mahdollistavat yhteistoiminnan. Näissä tilanteissa saattaa syntyä positiivisia rooleja, kuten esimerkit osoittavat. Toinen tällainen paikka on yllättäen kuntosalii, jonne vangit pääsevät muutaman kerran viikossa.

HH: Sä sanoit, että sä käyt punttiksellä.

Haastateltava: Kyllä, eiks se näy?

HH: Kyllä. Kenen kanssa sä käyt siellä? Teetteks te jotain treenei yhdessä? Suunnittelette jonkun ohjelman tai jotain?

Haastateltava: Mä oon niitten personal trainer. Minä, sit on jotkut mun kanssa tulee treenaa suomalaiset sillee.

HH: Nii, että sä teet niillekin tavallaan ohjelmaa..

Haastateltava: Joo, kertoo miten tää tehään tämmönen. (R)

Kuntosalilla osaajan ja tietäjän rooliin pääseminen on erityistä siksi, että fyysisellä voimalla koettiin olevan merkitystä arvostuksen ja pelottavuuden suhteen. Voimalla erottautumisen tärkeydestä huolimatta oli haastateltava auttanut kantasuomalaisia vankeja voimaharjoittelussa ja jakanut tietoaan aiheesta. Vaikuttaa siltä, että asiantuntijuus ja siitä kumpuva symbolinen voima olivat nuoren maahanmuuttajan aseman kannalta tärkeämpää kuin tosiasiallinen fyysinen voima.

Siviilissä ihmiset vaihtelevat rooleja usein monta kertaa päivässä. Tällöin epäonnistuminen yhdessä roolissa ei häiritse suoriutumista toisessa roolissa tai siinä solmittuja siteitä. Vaihtaessamme roolia voimme asennoitua aina uudestaan ja eri tavoin. Näin voimme tasapainotella eri rooleissa ja laajentaa niiden kautta mahdollisuuksia esittää itseään ja itsen eri puolia. Totaalisessa laitoksessa rooleja takavarikoidaan. (Goffman 1961, 14, 30.) Mikäli vanki linnoittautuu selliinsä, vähenevät roolit minimiin.

Työtoiminnan ja kuntosalin tarjoamien henkireikien lisäksi monet maahanmuuttajavangit olivat hyödyntäneet vankilan psykologinpalveluja ja kokeneet ne tärkeiksi.

HH: Entä psykologilla...

Haastateltava: Joo, olen käynyt sielläkin.

HH: Onko se ollut hyödyllistä? Tai tuntuuko susta, että siellä on hyvä käydä?

Haastateltava: No, joo. Se on suunnilleen parhainta, missä on ollut hyvä käydä, on toi psykologi. On kiva käydä keskustelemassa. Se yrittää auttaa jossain asioissa. (E)

Psykologin palvelut saivat lisäarvoa seuraavan haastateltavan vankila-arjessa siksi, että tämän lähimaiset asuivat toisessa maassa. Psykologilla käynti toi helpotusta, jota hän harvoin sai siviilihenkilöiden vierailuista.

HH: Helpottaa sit käydä juttelemassa siellä..

Haastateltava: Kyllä on, oikeesti. Mieltii, mul ei oo täällä perhettä, ei ketään. Ja kaveri tulee parin viikon välein. Hänellä on vaimo ja kaksi lasta. Hänellä on kaksi työtä, huhhuh. Hänellä on perhe ja töitä, huhhuh. Välillä mä sanon, ei tarvitse tulla, ei tarvii tulla. (R)

Eräs hoitohenkilökuntaan kuuluva työntekijä kertoi, että oli valvontansa alaisena antanut erään suomen kielistä taitamattoman vangin lukea Internetistä englanninkielisiä uutisia. Kyse oli ennemmin epävirallisesta joustosta kuin yleisestä käytännöstä. Hoitohenkilökunnan palveluiden ja joissain tapauksissa epävirallisen jouston lisäksi helpotusta saattaa tuoda uskonto. Uskonto ei saanut kertomuksissa yhteisöllisiä piirteitä, vaikka ainakin kahdella kristityllä sellaisia toiveita olikin. Muslimit jakautuivat sunneihin ja shiioihin, mutta tästä erosta ei sellissä käyty keskusteluita.

HH: Nii, sä oot muslimi.

Haastateltava: Joo.

HH: sunni vai shiia?

Haastateltava: Sunni.

HH: Onks täällä ollu mitään, kun täällä on ilmeisesti molempia, ni tuleeko teille siitä ikinä mitään puhetta?

Haastateltava: Ei. Ei tuu. Näiden kanssa me ei puhuta ikinä mistään uskonnoista näiden muslimien kanssa, joita täällä on, koska me ollaan kaikki täällä vankilassa huonoja muslimeja. (E)

Haastatellut muslimit määrittelivät itsensä uskovaisiksi, mutta huonoiksi sellaisiksi. Osa heistä sanoi katuvansa sitä, ettei toiminut uskontonsa vaatimalla tavalla ja ajatteli, että perheen luo palattuaan tai myöhemmin elämässään heidän tulisi aloittaa uskonnollisten sääntöjen noudattaminen. Muslimit eivät haastatteluissa ilmaisseet uskonnon tuovan heille helpotusta, toisin kuin monet afrikkalaistaustaiset kristityt.

Pitkiin vankeusrangaistuksiin voi liittyä rappeutumisen pelko. Cohenin ja Taylorin (1981) haastattelemat pitkäaikaisvangit pelkäsivät persoonallisuuden muutoksia, älyn ja ruumiin rapistumista, kulttuurista vajavaisuutta ja sosiaalista sopeutumattomuutta. Helpotusta vankilan arkeen saattaa tuoda ajatus siitä, että vankilassaoloaika ei ole mennyt täysin hukkaan. (Mt., 98, 106, 110.) Osa nuorista maahanmuuttajamiehistä koki oppineensa vankilassa taitoja, joista heille olisi hyötyä myöhemmin siviilielämässä.

HH: Tuntuuko susta, että sä olisit oppinut jotain hyödyllisiä taitoja vankilassa ollessa? Onko mitään sellasta?

Haastateltava: Öö... miten tulee toimeen ihmisten kanssa. Peruselämää ja sit on... normaalia arkielämää, sit paljo niin kun... siivoamista, kokkaamista ja perushygieniaa. Jotain siitäkin oppii.

HH: Ja suomeekin ehkä?

Haastateltava: Ja suomen kieltäkin joo, totta. Mä olen [pärjänyt] täällä vankien kanssa. En opi kyl mitään hyvää suomea, mutta sitten saan käytännössä vähän [kertausta]. Mitä vankilassa käytetään, niin vähän erilaista suomea kuin selkeää suomea. (naurahtaa)

HH: Nii, sä tarkotat slangia, tai...

Haastateltava: Joo, sit jotain tuhmia sanoja. (E)

Suomen kielen kohentuminen on yleisesti koettu hyöty vankilassa oleskelusta. Edellisen lainauksen haastateltava kertoo myös, että peruskoulun jälkeen kielitaito on ruostunut, kun kontaktit kantasuomalaisiin ovat vähentyneet. Vaikka tutkimusvankila ei tarjonnut kielikoulutusta tutkimushetkellä, oppivat maahanmuuttajat kieltä erityisesti työtoiminnan yhteydessä. Yksi nuorista miehistä kokee oppineensa järjestelmällisyyttä:

HH: Luulet sä, että sä oot jotenkin erilainen, kun sä menet takaisin siviiliin?

Haastateltava: Hmm, joo ainakin järjestelmällinen.

HH: Ahaa... Okei, mistä sä luulet, että se tulee?

Haastateltava: No, et tääl on kaikki niin kalenterissa. Aamulla herätään seitsemältä, käydään aamupurolla. En mä ennen tehnyt niin.

HH: Onko se sun mielestä hyvä sitten?

Haastateltava: On. Tulee vähän järjestelmällisyyttä elämään. Sekin on yks taito, joka pitää oppia. (B)

Seuraava pitkä haastattelulainaus on kertomus nuoren maahanmuuttajan kasvuvuista ja siitä, miten vankila on ollut niissä apuna. Puheenvuoro on niin pitkä, että siitä on esitetty vain pääkohdat.

HH: Mitä sä luulet, et vankila vaikuttaa suhun?

Haastateltava: No, se rauhoittaa mua tosi paljon. Se muuttaa ihmistä, oikeesti, jos haluu. Tai se on itestä kiinni, ni kyl se aika paljon muuttaa ihmistä. Mä voin sanoa esimerkkinä, mul on aikasemmin ollu. Mä sanoin, et mä oon mikään väkivaltanen, tai et mä lyö naisii tai mitään. Mä vaan suutun aika paljon helposti ja kaikkee. [...]

[M]ä oon vaan ollu niin vihanen ja mä oon aggressiivinen. Kaikkee mitä on kokenu pienenä, ni se vaan tulee sillee yhtäkkiä tulee vaan automaattisesti, sillee yhtäkkiä sellanen, pitää olla yks joku kuori, minkä takana piilotella. Mä oon kokenu väkivaltaa aika paljon. Mä sanon, et mun isä on lyöny niin paljon. Se on tehny musta miehen. [...]

[M]ä en haluis mun omille lapsille tai, et omat lapset kokee tällasta ja tälleen. Mä yritän vaan turvautuu johonki, suojaa itteni kaikilt muilta, et mä en hirveesti luota ihmisiin, oikeesti en niin ku hirveesti. Kyl mun mielest muuttaa aika paljon tää vankila. [...]

Yks päivä ku mä olin siviilissä, ni opin tiek sä arvostaa sitä, niin ku, et vapaus on kaikki kaikessa. Kyl siin on aika paljon, kyl tääl oikeesti, et ei tääl olla turhaan ja että kyl tää pistää järkee päähän. Mietti aika paljon. Nyt tää on eka kerta, ku mä jouduin tänne ja myös viimeinen kerta. Ku mä pääsen täst pois, ni ei mul tuu enää mieleen tehdä mitään rikoksiä tai... Mieluummin pysyn kaukana rikoksista. Mul saatto olla ennen sillee, et ku multa meni kortti, ni se ei loppunu siihen se ajaminen, vaan just sen takii, et halus näyttää poliisille, et ei se yhtään niin ku tunnu missään. Sit mä vaan ajoin ilman korttii koko ajan. Aina ku jäi kiinni ni anto väärät henkilötiedot ja sit se meni niin överiks se koko touhu. Nii tottakai nyt se on taas ihan eri asia, niin ku en mä haluais... En mä aio, ku mä oon polteltu, emmä tee sitä ja emmä tee tätä ja.. Se on se itsekuri. (M)

Varsinaista syytä mies ei antanut muutokselleen, muuten kuin vapaudenriiston siinänsä. Hän kokee, että vankilassa oleminen oli rauhoittanut ja antanut itsekuria. Vankila oli hänen kohdallaan herättänyt pohtimaan omaa asennoitumistaan rötötelyyn, väkivaltaisuuteen ja siihen, minkälainen isä hän haluaisi olla tulevaisuudessa omille lapsilleen.

Monet nuoret maahanmuuttajat kertovat lisäksi oppineensa erilaisia taitoja työtoiminnassa ja valmentavassa koulutuksessa. Nämä ja edellä ilmenneet arjen taidot ovat hyödyllisiä kenelle tahansa, eikä niiden kohdalla voi puhua erityisesti maahanmuuttajien heikkouksista tai tarpeista. Ne kuitenkin kertovat siitä, mitä vankilalla oli tarjota haastatelluille maahanmuuttajille ja minkä he olivat omasta näkökulmasta kokeneet hyödylliseksi.

Hahmotellessani selviytymistapoja olen pyrkinyt paikantamaan sellaisia keinoja, joilla maahanmuuttajat vastasivat heihin kohdistuvaan erityiseen minuuden riistoon. Tämä ei silti tarkoita, että esitelty selviytymispaketti olisi ainoastaan heidän

käytössään. Mikäli keinot taas ovat muidenkin vankien käytössä, on syytä kysyä, vastataanko niillä vankilan yleisiin, kaikille samanlaisiin olosuhteisiin, vai ovatko ne erityisemmin vastauksia maahanmuuttajana olemiseen vankilan kontekstissa. Haastattelulainauksen tulisi vastata kysymykseen, sillä kertomuksissaan maahanmuuttajavangit ovat kuvanneet toimintaansa reaktiona syrjiviin käytäntöihin tai rasistisiin vuorovaikutustilanteisiin. Kyse on Goffmanin (1974) käsittein tulkintakehyksestä, jonka kautta interaktion tapahtumat saavat muotonsa ja merkityksensä. Rasismi on tulkintakehys, jonka maahanmuuttajavangit ovat antaneet kuvailemilleen tilanteille. Samassa tilanteessa voi olla useita päällekkäisiä kehyksiä, kuten riita, jossa etnisellä taustalla ei ole merkitystä tai vartijan ja vangin valtasuhteiden mittely. Toisen osapuolen oletettu intentio voi olla väärinkäsitys, vitaisua tai sitten tapahtuma on silkka vahinko. Kehyksissä ei kuitenkaan ole kyse intentioista tai vuorovaikutuksen tapahtumista sinänsä, vaan vuorovaikutuksen osapuolten niille antamista tulkinnoista. (Mt., 9–10.) Tulkintakehykset eivät ole tulkitsijan yksityisomaisuutta, vaan ne ovat sosiaalisesti tuotettuja ja yhteisessä käytössä. Niiden valintaan kytkeytyy lisäksi henkilön aiemmat vastaavat kokemukset. (Peräkylä 1986, 7; Rastas 2005, 94–95.) Tulkintojen uskottavuutta lisää se, että miehet kertovat myös tappeluista ja erimielisyyksistä, jotka on tulkittu muissa kuin rasistisissa kehyksissä.

Esille tulleita selviytymiskeinoja on monenlaisia. Osa minuuden riistosta kohdistuu kasvoihin suorassa vuorovaikutuksessa. Silloin riisto on välittömästi muiden nähtävissä. Minuuden riisto voi kohdistua myös yksityiseen ja olla piilevämpää, jolloin riisto tulee muille näkyväksi vasta kiertokautta. Vaikeudet pitää yhteyttä omaisiin tai omankielisen kirjallisuuden puute eivät nöyryytä yksilöä välittömästi. Ne kuitenkin rajaavat esimerkiksi mahdollisuuksia hankkia tietoa tai saada vahvistusta siviilirooleille. Yksityiseen minuuteen kohdistuva loukkaus vaatii erilaisia selviytymiskeinoja kuin kasvoihin kohdistuvat haasteet. Vuorovaikutukselliseen minuuden riistoon täytyy vastata vuorovaikutuksessa yleensä välittömästi loukkauksen tapahduttua, kun taas yksityisempään riistoon voi tuoda helpotusta esimerkiksi psykologin kanssa puhuminen tai tunne siitä, että oppii jotakin uutta ja hyödyllistä.

Aineistosta nousee esille joitakin selkeitä eroja maahanmuuttajavankien selviytymiskeinoissa. Osa esille tulleista selviytymiskeinoista on suojaavia ja osa korjaavia (esim. Peräkylä 2001, 355). Kaikki haastatellut turvautuivat joissain yhteyksissä suojaaviin keinoihin, eli varovaisuuteen tai passiivisuuteen, mutta ne korostuivat erityisesti vanhempien miesten kertomuksissa. Nuorten puheessa suojaavat keinot eivät saaneet samanlaista painoarvoa kuin korjaavat keinot, joita olivat aktiivinen suuntautuminen joko kohti valtakulttuuria tai siitä poispäin. Analyysissä en ole pyrkinyt selviytymiskeinojen tyypittelyyn samaan tapaan kuin vankilatutkimuksessa on usein tehty (esim. Goffman 1967; Cohen & Taylor 1986; Kääriäinen 1994). Käytävissä oleva aineisto tarjoaa kuitenkin mahdollisuuden nostaa esiin joitakin toistuvia, mutta toisiinsa kietoutuvia keinovalikoimia sekä joitakin niihin liittyviä jakolinjoja. Kuten Honkatukia ja Suurpää (2007, 94) toteavat haastateltuaan maahanmuuttajarikollisia, voivat kokemukset ja kertomukset itsestä ja omasta toiminnasta olla sisäisesti ristiriitaisia. Näistä syistä tarkempien selviytymistyyppien muotoilu ei tuntunut mielekkäältä.

Maahanmuuttajavankien selviytymiskeinoissa on yhtymäkohtia sekä Goffmanin (1961a), että Cohenin ja Taylorin (1981) nimeämiin strategioihin. Vanhempien miesten hiljaisen sopeutumisen voi ajatella olevan lähellä Goffmanin havaintoa joidenkin vankien pyrkimyksestä maksimoida vankilasysteemin etuudet sääntöjä noudattamalla. Nuorten maahanmuuttajien suuntautuminen valtakulttuuria kohden on taas sukua mallivangin esittämiselle. Cohen ja Taylor painottivat selviytymiskeinojen yhteistoiminnallisuutta sekä vastarintaan asettumista. Nämä puolet ovat löydettävissä nuorten miesten yhteisöllisyyden korostamisesta, joka yhdistyi suomalaisuuden vastustamiseen. Nämä miehet eivät myöskään hyväksyneet heille ulkoa käsin annettuja määritelmiä. Useimmissa vankien selviytymisstrategioita erittelevissä tutkimuksissa selviytymisen ensisijaiseksi, ellei ainoaksi haasteeksi, on nähty vankilan viralliset järjestelyt ja vartijat vallankäyttäjinä. Maahanmuuttajien selviytymispaketti on kuitenkin vähintäänkin yhtä paljon vastausta sosiaaliseen vuorovaikutukseen muiden vankien kanssa, mikä tekee näistä selviytymiskeinoista todennäköisesti intensiivisemmin vankila-arjessa harjoitettuja, useammissa tilanteissa tarpeellisia ja siten myös merkityksellisempiä. Vankeinhoidolle asetetuissa tavoitteissa ja vaatimuksissa otetaan harvoin huomioon muiden vankien vaikutus arjen olosuhteisiin. Tämä tapahtuu lähinnä silloin, kun puhutaan huumeista tai pelkäämisestä. Tutkielmassa on esitetty useampi kertomus siitä, miten vankien väliseen rasismiin ei ole puututtu edes silloin, kun se on tapahtunut vartijan nenän alla.

5 Tutkielman johtopäätökset ja toimenpide-ehdotukset

Vankila on totaalinen laitos, joka nöyryyttää, rajoittaa, loukkaa ja ty pistää sinne joutuneen vangin minuutta. Olen tutkielmassani osoittanut, etteivät nämä minuuden riiston tavat kohdistu kaikkiin vankeihin samalla tavoin, vaan maahanmuuttajat muodostavat ryhmän, johon kuuluvat kohtaavat erityisiä minuuden loukkamisen ja ty pistämisen muotoja. Minuuden riiston lähteet voi jakaa virallisen ja epävirallisen vankilan olosuhteisiin. Virallinen vankila käsittää lait, periaatteet, käytännön järjestelyt ja toimintatavat. Epävirallinen vankila taas muodostuu vuorovaikutuksesta vartijoiden ja muiden vankien kanssa. Kaksi ensimmäistä tutkimuskysymystä liittyvät minuuden riiston muotoihin vankilan virallisella ja epävirallisella tasolla ja kolmas käsittelee maahanmuuttajavankien reaktioita ja tapoja selviytyä vankila-arjessa. Erving Goffmanin ajatus minuuden rajoittamisesta teoreettisena tulkintavälineenä tarjoaa ongelmalähtöisen näkökulman. Sitä seuraten olen ensisijaisesti keskittynyt havainnoimaan ja tulkitsemaan erilaisia puutteita ja ongelmakohtia, jotka tekevät maahanmuuttajien elämästä vankilassa hankalaa.

Ensimmäinen tutkimuskysymys tarkastelee sitä, miten maahanmuuttajien erityisiin tarpeisiin on pyritty vastaamaan vankilan virallisella tasolla ja jääkö joitain erityistarpeita huomioimatta. Ilmeisimmät erityistarpeet, jotka on pyritty huomioimaan, liittyvät uskontoon, kielitaidottomuuteen, asumisjärjestelyihin ja siviilivierailijoiden vastaanottamiseen. Muslimeille on tarjolla sianlihatonta ruokaa ja ramadanin aikana erityisjärjestelyt mahdollistavat yöruokailun. Vangeille, jotka eivät osaa suomen kieltä, tarjotaan kirjastossa joitakin muunkielisiä kirjoja. Työtoiminnassa kielitaidottomat on pyritty integroimaan toimintaan muun muassa käyttämällä muita vankeja tulkkeina. Suomen kielen koulutusta järjestetään toisinaan. Niissä tapauksissa, joissa maahanmuuttaja vastaanottaa vieraita ulkomailta, on tapaamisten ajankohdissa ja pituuksissa joustettu. Lisäksi maahanmuuttajat on pääasiassa sijoitettu asumaan samoihin selleihin ongelmien välttämiseksi.

Nämä instituutiotason järjestelyt tulevat tarpeeseen, mutta jäljelle jää vielä useita ongelma kohtia, jotka asettavat maahanmuuttajat eriarvoiseen asemaan muihin vankeihin verrattuna. Tutkimusvankilassa suomen kieltä taitamattomia ei oteta huomioon ilmoitustauluilla, joilla kerrotaan muun muassa alkavista kursseista ja vankilan sisäisistä työpaikoista (myös Huhta 2010, 6–7). Vangit kokivat myös epävarmuutta joutuessaan hoitamaan itseensä liittyviä virallisia asioita muulla kuin äidinkielellään. Kyvyttömyys kommunikoida ja ottaa vastaan informaatiota suomeksi aiheutti osalle tutkittavista avuttomuuden ja hallitsemattomuuden tunteita. Vangeilla, jotka eivät puhu suomea, ei myöskään ole pääsyä erillisille yhteisö hoidollisille päihdekuntoutusosastoille. Maahanmuuttajavangit ja erityisesti afrikkalaisperäiset vangit on sijoitettu usein vankiloiden suljetuille osastoille ja pelkkääj osastoille (myös Ruckenstein & Teppo 2005, 81), joilta mahdollisuudet osallistua vankilan eri toimintoihin ovat rajatut (Huhta 2010, 5–6). Vankilan henkilökunta tekee päätökset vankien asumissijoittelusta, mutta myös maahanmuuttajat itse toivovat pääsevänsä samoihin selleihin toistensa kanssa. Tämä johtuu

yleensä kantasuomalaisten vankien painostuksesta ja uhkailusta tai aiemmista tällaisista kokemuksista.

Vangit ja vankilan henkilökunta olivat yhtä mieltä siitä, että tutkimusvankila on Etelä-Suomen vankiloista ”helpoin” maahanmuuttajavankien näkökulmasta. Tutkimusvankilassa he asuvat samoilla osastoilla muiden vankien kanssa ja voivat osallistua toimintoihin yhdessä näiden kanssa. Toisissa vankiloissa tummaihoiset maahanmuuttajavangit voivat joutua turvallisuussyistä jopa ulkoilemaan muista erillään. Hakeutuminen ”helppoon” vankilaan on ristiriidassa läheisyysperiaatteen kanssa, jonka mukaan vangit pitäisi sijoittaa mahdollisimman lähelle heidän kotipaikkakuntaansa. Yhteydet siviilisuhteisiin saattavat kärsiä maantieteellisestä etäisyydestä. Lisäksi vangit voivat olla haluttomia hakeutumaan muihin vankiloihin esimerkiksi sopivamman työn, kuntoutusohjelman tai koulutuksen takia. Siviilissä maahanmuuttajien transnationaaliset suhteet ovat suurelta osin nettiyhteiden varassa. Viiden minuutin päivittäiset puhelut eivät juuri palvele tarvetta olla yhteydessä kaukomaihin.

Tarkastellessani maahanmuuttajien vankilaoloja olen käyttänyt apuna Erving Goffmanin (1967) teoriaa rituaalisesta vuorovaikutuksesta, jossa ihmisen kasvot kuvaavat muiden hänelle osoittamaa sosiaalista arvostusta. Henkilön minuus kiinnittyy kasvoihin ja siten kasvojen kieltäminen on minuuden loukkaamista (mt., 91). Ihminen voi tavoitella itselleen arvostettuja kasvoja ja etsiä niille hyväksyntää esittämällä itseään hyvin. Jotta henkilö voi esittää itseään kunnolla, hänellä on kuitenkin oltava siihen tietty määrä vapautta (self-determination) (Goffman 1967, 92). Vankilan virallisen tason järjestelyt luovat puitteet, jotka mahdollistavat jonkinlaisen esityksen itsestä ja rajaavat pois toisen. Kielitaidottoman toisista riippuvainen asema ja epävarmuus informaation kulusta saattavat aiheuttaa avuttomuuden tunnetta ja vaikeuttaa vangin esitystä itsestään vahvana ja itsenäisenä toimijana.

Toisaalta vankilan erilaiset toiminnot tarjoavat joissakin tapauksissa alustan erilaisille positiivisille rooleille. Vanki voi omaksua roolin esimerkiksi opiskelijana tai muiden vankien auttajana. Monipuoliset roolit ovat omiaan rikkomaan usein jähmettynyttä ja ennakkoluuloista asetelmaa maahanmuuttajien ja kantasuomalaisten vankien välillä, kun taas roolien vähyys yksipuolistaa esityksen itsestä ja altistaa sen ulkopuoliselle määrittelylle. Siviiliroolit muodostuvat vapaammassa asetelmassa ja ovat siksi tavallisesti autonomisempia kuin vankilassa syntyneet. Siviiliroolien ylläpitäminen tapaamisten ja puheluiden avulla on kuitenkin vaikeaa silloin, kun omaiset ja läheiset asuvat toisessa maassa.

Toinen tutkimuskysymys tarkastelee sitä, kokevatko maahanmuuttajat vankilan vuorovaikutustilanteissa etniseen taustaansa liittyviä nöyryyksen, alistamisen tai rajoittamisen muotoja, ja jos kokevat, niin mitä nämä muodot ovat. Kysymys koskee vankilan epävirallista tasoa ja erilaisia vuorovaikutustilanteita vartijoiden ja muiden vankien kanssa. Olen tarkastellut erityisesti niitä vuorovaikutustilanteita ja tapahtumia, joissa maahanmuuttajavangin minuus on joutunut rasisen loukkaamisen ja rajoittamisen kohteeksi. Ihmisen kasvot (Goffman 1967) ovat

seurausta vuorovaikutuksesta ja edellä esitellyt vankilan institutionaaliset järjestelyt luovat reunaehdot, joissa tuo vuorovaikutus tapahtuu.

Vartijoiden taukotiloissa puhuttiin maahanmuuttajista negatiiviseen ja usein rasistiseen sävyyn, eivätkä toiset vartijat avanneet suutaan vastustaakseen tai korjatakseen esitettyjä väitteitä. Vartijoista puhuessaan maahanmuuttajavangit halusivat kuitenkin korostaa, että he olivat kohdanneet vankilassa sekä ”hyviä” että ”huonoja” vartijoita. Huono vartija osoittaa jo ilmeillään ja eleillään, ettei pidä maahanmuuttajista tai ”vihaa tämän ihonväriä”. Afrikkalaistaustaisilla miehillä oli kokemuksia rasistisesta nimittelystä ja vartijoiden haluttomuudesta toteuttaa miesten esittämiä pyyntöjä. Tutkittavat kertoivat tilanteista, joissa vartijat eivät olleet puuttuneet rasistisiin välienselvittelyihin tai halunneet keskustella toiseen vartijaan liittyneistä rasismiepäilyistä. Monet maahanmuuttajamiehet kokivat, etteivät he voineet luottaa vartijoihin kiperässä tilanteessa. Eräs vakava kertomus vartijoiden epäasiallisesta toiminnasta liittyy tapaukseen, jossa maahanmuuttajamies suljettiin eristysseleihin kahdeksaksi päiväksi ennen kuin hän pääsi toivomuksensa mukaan vaihtamaan selliosastoa. Maahanmuuttajien kokemukset vartijoista ja vankilasta yleensä riippuvat merkittävästi miesten etnisestä taustasta. Ihonväritään tummat miehet olivat joutuneet kokemaan selvästi muita enemmän rasismia sekä vartijoiden että vankien taholta. Venäjällä syntyneen miehen poikkeavaa alkuperää taas eivät muistaneet aina vartijat eivätkä toiset vangitkaan.

Vangin etnisellä taustalla on suuri merkitys vankien välisessä hierarkiassa, mikä ilmenee muun muassa tilallisena erotteluna (myös Ruckenstein 2005, 81–82). Maahanmuuttajavangit istuvat vankilan ruokalassa erillään muista ja asuvat pääasiassa samoissa selleissä toistensa kanssa. Tilallinen erottelu on seurausta vankien välisestä vuorovaikutuksesta, jossa maahanmuuttajien minuutta loukataan rasistisella nimittelyllä, syyttelyllä, pelottelulla ja väkivallalla. Kaikki kantasuomalaiset vangit eivät ota osaa nöyryyttäviin tekoihin, mutta yhdessäkin tarinassa kantasuomalainen vanki ei tullut puolustamaan kasvonsa menettänyttä tai fyysisessä vaarassa ollutta maahanmuuttajaa. Tutkimusvankilassa maahanmuuttaja saa pääosin olla rauhassa, mutta ympäristön ristiriitaiset viestit ja silloin tällöin ilmenevä rasistisesti latautunut uhkaava tai nöyryyttävä käytös tekevät kasvojen ylläpitämisestä ja niihin liittyvien toimintalinjojen sovittamisesta vaikeaa. Vapautta, jota itsen esittämiseen tarvitaan, on vähemmän niillä, joilta positiivisen minän esittäminen riistetään ulkonäön ja etnisen taustan perusteella. Erityisesti afrikkalaistaustaisen vangin minän esittäminen voi milloin tahansa törmätä rasistiseen hyökkäykseen, joka tekee tyhjäksi omaksuttujen toimintalinjojen seuraamisen.

Maahanmuuttajavangin minuutta rajoitetaan siis kahdella tasolla: vankilan virallisella tasolla sekä epävirallisella tasolla vuorovaikutuksessa vartijoiden ja vankien kanssa. Kolmas tutkimuskysymys tarkastelee sitä, miten maahanmuuttajat ovat nähin edellisten kahden kysymyksen kartoittamiin olosuhteisiin vastanneet.

Vanhemmat afrikkalaistaustaiset vangit reagoivat vankilan olosuhteisiin jonkinlaisella varovaisuudella ja passiivisuudella. Miehet viettivät aikaansa pääasiassa yksin, eivätkä he kokeneet tarvetta yhteisöllisempiin ajanviettomuotoihin. Heidän

mielestään ystäväystyminen muiden vankien kanssa sisälsi vaaran vihamiesten saamisesta.

Nuorten, alle 30-vuotiaiden miesten selviytymiskeinot voi jakaa karkeasti kahteen. Ensimmäistä leimasi kääntyminen vankilaa, kantasuomalaisia vankeja ja jossain määrin myös suomalaista yhteiskuntaa vastaan. Toista puolestaan määritteli kääntyminen näiden puoleen. Ensimmäisen keinovalikoiman omaksuneet miehet pitivät tärkeänä omaa fyysistä voimaa, jota ylläpidettiin vankilan kuntosalilla, sekä aggressiivisuutta ja tappelualttiutta. Niiden koettiin ehkäisevän rasismien kohteeksi joutumista, ja toisaalta ne olivat tarpeen silloin, kun loukattua kunniaa oli puolustettava. Nämä nuoret miehet vastasivat väkivaltaan väkivallalla ja sen uhkaan lihashasten kasvattamisella. Osa heistä oli pettynyt siihen, miten heitä oli Suomessa kohdeltu, ja heidän toivomuksenaan oli muuttaa vapauduttuaan johonkin toiseen maahan. Aggressiivisuuteen ja valtakulttuurista irrottautumiseen liittyi maahanmuuttajien keskinäisen veljeyden ja yhteisöllisyyden korostaminen. Yhteisöllisyys toi miehille turvallisuuden tunnetta, vertaistukea rasismien kohtaamiseen ja konkreettista apua esimerkiksi kieliongelmissa.

Toinen nuorten miesten selviytymiskeinovalikoima oli edellisen vastakohta. Sen omaksuneet miehet pitivät yhteyttä kantasuomalaisiin tärkeänä ja he lähtivät sen vuoksi jopa uhkarohkeisiin tekoihin. Nämä miehet kertoivat hurjimmat tarinat ongelmista vartijoiden ja kantasuomalaisten vankien kanssa, mutta toinen heistä jopa puolusteli näiden rasistista käytöstä. Tämän sävyisän ja sovittelevan asenteen valinnoita oli vähemmän kuin vastakkainasettelua korostaneita miehiä.

Selviytymiskeinoissa ilmenee jakolinjoja erityisesti iän suhteen. Tyypittelyyn on kuitenkin suhtauduttava varovasti. Näyttää siltä, että tutkittavat miehet käyttivät tilanteesta riippuen sopivimpia selviytymiskeinoja silläkin uhalla, etteivät ne olleet linjassa aiemman käyttäytymisen kanssa. Jossakin tilanteessa aggressiivisuutta uhkuva nuori mies olikin varovainen ja väisti vaaratilannetta ja toisinpäin. Aiempiin jakolinjoihin katsomatta monet maahanmuuttajat olivat löytäneet positiivisia rooleja suhteessa kantasuomalaisiin vankeihin vankilan eri toimintojen yhteydessä. Näiden roolien kautta oli onnistuttu murtamaan etniseen taustaan perustuvia erotteluja vankien välisessä vuorovaikutuksessa.

Seuraavaksi teen tutkimukseni pohjalta ehdotuksia keinoista, joilla vankien etnistä yhdenvertaisuutta voidaan parantaa.

- Vankiloiden esitteiden ja ilmoitustaulujen tiedotteet käännetään suomen kielen lisäksi vähintään englanniksi.
- Vankilan kirjastoihin hankitaan luettavaa useammilla kielillä.
- Suomen kielen opetuksen järjestämisen edellytykset arvioidaan uudelleen. Mietitään, voisiko eritasoisia oppilaita opettaa pienissä opetusryhmissä. Kurssien ei välttämättä tarvitsisi noudattaa mitään tiettyä standardia, vaan ne voisivat tarpeen mukaan olla esimerkiksi sanavarastoa kasvattavia keskustelukursseja tai ne voisivat tähdätä luetun ymmärtämiseen.

- Imaamin ja muiden uskonnollisten johtajien käyntien tarvetta seurataan jatkuvasti. Oman uskontokunnan edustajan tapaaminen toisi uskonnollisille vangeille helpotusta vankila-arjen kohtaamiseen sekä tukisi heidän kulttuurista identiteettiään.
- Niissä vankiloissa, joissa maahanmuuttajavankien sijoittaminen suljetuille osastoille on välttämätöntä, turvataan näiltä osastoilta pääsy työhön tai joihinkin kuntouttaviin ohjelmiin.
- Niihin vankiloihin, joissa maahanmuuttaja- tai romanivankeja on useammin kuin satunnaisesti, nimetään etnisistä vähemmistöistä vastaava työntekijä. Vankiloiden vähemmistövastaavat voivat yhdessä pohtia ongelmia ja vaihtaa hyviksi koettuja käytäntöjä sekä olla yhteydessä romani- ja maahanmuuttajajärjestöihin ja tunnustella näiden halukkuutta yhteistyöhön.
- Pohditaan, tarvitaanko rasismien tunnistamiseen vankilan ulkopuolista koulutusapua, sillä jos rasismien olemassaolo ja esiintyminen kielletään, on sitä mahdotonta vastustaa.
- Vankeinhoidon koulutuskeskuksessa arvioidaan, sisältääkö vartijoiden koulutus riittävästi sellaista valmennusta, joka auttaa vartijaa tunnistamaan rasismia ja reflektoimaan omaa toimintaansa suhteessa erilaisiin ennakkoluuloihin.
- Rasismiin puututaan kaikkialla, missä sitä ilmenee. Vankilan johto ja rikosseuraamusesimiehet tekevät tiettäväksi ja osoittavat omalla käytöksellään, ettei rasistisille puheille ole tilaa työpaikalla.
- Vangeille tehdään entistä selvemmin tiedoksi, miten vartijoiden epäasiallisesta käytöksestä voi valittaa, ja korostetaan palautteen antamisen tärkeyttä.
- Vankeinhoitolaitoksen yhdenvertaisuussuunnitelmassa (2006) esitetään, että vankiloiden henkilökuntaa rekrytoitaessa huomioitaisiin erityisesti tarve saada mukaan maahanmuuttajataustaisia työntekijöitä. Maahanmuuttajien esiintyminen vankilassa työntekijänä rikkoisi jäykkää rooli-asetelmaa maahanmuuttajavankien ja kantasuomalaisten vartijoiden välillä.
- Vankirekisteriä kehitetään niin, että vankien äidinkieli ja syntymämaa voidaan tilastoida. Myös kielitaidon kirjaamista olisi harkittava, jotta kielitaidottomien huomioimisen tarvetta voitaisiin paremmin seurata.

Vankila on lenkki laajemmassa yhteiskunnallisten instituutioiden ketjussa, johon kuuluvat lastensuojelu, koulukodit, nuorisotyö, päihdeklinit ja erilaiset tuetun asumisen muodot. Vaikka vankila on suljettu muulta yhteiskunnalta, ei sen vaikutuksia muihin instituutioihin ja yhteiskuntaan laajemmin voi ohittaa. Vankilan

myönteiset ja kielteiset vaikutukset heijastuvat suoraan niihin toimiin, joilla pyritään tukemaan vankia ja tämän perhettä siviilissä. Tästä syystä olisi pohdittava, voisiko vankeinhoito osallistua vahvemmin maahanmuuttajavankien kotouttamiseen esimerkiksi kieli-, ja ammattivalmiuksia parantamalla.

6 Pohdinta

Maahanmuuttajien arkea suomalaisessa vankilassa olisi ollut vaikea tutkia muuten kuin etnografisin menetelmin. Tekemäni viranomais selvityksen (Huhta 2010) perusteella etnisten vähemmistöjen olot vankiloissa vaikuttivat kohtuullisilta. Seitsemän vankilan johtohenkilökunta arvioi, että henkilökunnan välisissä keskusteluissa on huomattavissa rasistisia asenteita, mutta yhdessäkään 29 vankilasta ei uskottu asenteiden siirtyvän vartijoiden käytökseen. Etnografisesti tuotettu tieto kyseenalaistaa tämän tulkinnan. Vankilan luonne erityislaatuisen suljettuna tilana ja kulttuurina edellyttää, että sen ymmärtäminen aloitetaan tutustumalla vankilan fyysisiin ja toiminnallisiin reunaehtoihin, ilmapiiriin ja sisäiseen vuorovaikutukseen. Lisäksi saamieni alustavien ja lopullisten haastatteluiden ero kertoo siitä, että luottamuksellisen suhteen luominen itseni ja tutkittavien välille ei tapahtunut ensimmäisten kohtaamisten aikana, vaan vasta kun olin oleskellut vankilassa pidempään ja toistuvasti tuonut esille kiinnostukseni tutkittavia ja heidän kokemuksiaan kohtaan. Haastatteluissa tapahtunut muutos kertoo myös siitä, ettei nöyryyttävistä kokemuksista haluttu kertoa ventovieraalle. Kentällä vietetty aika auttoi lopulta saamaan aineiston, jonka avulla saatoin kertoa maahanmuuttajavankien kokemuksista sellaista, mitä ei aikaisemmilla tutkimuksilla ollut tavoitettu (vrt. Iivari 2006; Ruckenstein & Teppo 2005; Honkatukia & Suurpää 2007).

Aineistonhankintaa aloittaessani toivoin löytäväni erilaisia vihjeitä ja heijastumia siitä, miten osallistuminen vankilan erilaisiin toimintoihin kertoisi maahanmuuttajavankien asemasta. Osallistuvan havainnoinnin edetessä ja viimeistään nauhoitettuja haastatteluja tehdessäni saatoin luopua monimutkaisista tutkimuskysymyksistä ja palata yksinkertaisimmillaan siihen, mikä minua kiinnosti: minkälaista on olla maahanmuuttajana suomalaisessa vankilassa. Toisin sanoen: minkälaiset ovat maahanmuuttajien olot vankiloissamme ja minkälaisia ovat maahanmuuttajien vankilakokemukset? Etnografisella otteella pääsin hetkeksi raottamaan vankilan virallisen tason julkisivua ja vierailemaan siinä epävirallisessa sosiaalisessa maailmassa, jossa maahanmuuttajien vankila-arki suurelta osin muodostuu. Tämä maailma on toinen, kuin mitä vankeinhoidon lait, säännöt, periaatteet ja viralliset tavoitteet antavat olettaa.

Tutkimusasetelmaa suunnitellessani tukeuduin Erving Goffmanin (1967) huomioihin rituaalisesta vuorovaikutuksesta. Etnografisille tutkimuksille on tavallista aineistolähtöisyys ja varovaisuus teorioiden käytön suhteen. Pelkona on, että teoria alkaa johdatella tutkijan huomioita ja tulkintoja. (Esim. Grönfors 2008, 13, 24.) Onkin todennäköistä, että ilman Goffmanin vaikutusta olisin kiinnittänyt vankilassa huomioni osittain eri asioihin. Toisaalta teoria rituaalisesta vuorovaikutuksesta tutkimuksen raamina antoi herkkyyttä nähdä minuuden loukkaamisen ja nöyryyttämisen tapoja, jotka muuten olisivat saattaneet jäädä huomaamatta.

Tutkielman tulokset ovat samansuuntaisia muiden maahanmuuttajia käsittelevien vankilatutkimusten kanssa. Aihetta on kuitenkin aiemmin käsitelty vain pintapuoleisesti ja maahanmuuttajien vankilakokemuksista on ollut vain vähän tietoa. Tutkimustuloksia tukee huomio siitä, että rasismien ilmenemismuodot ja seuraukset olivat vankilassa hyvin samankaltaisia kuin esimerkiksi koulumaailmassa, nuorisotaloilla ja vapaa-ajalla (esim. Souto 2011; Kurki 2008; Honkasalo ym. 2007; Keskisalo 2001; Niemi 2009). Vankila on samalla kuitenkin erityinen instituutio, ja on todettava, etteivät sen rakenteet ole kyenneet vastaamaan tarpeisiin, joita maahanmuuttajien määrän kasvu on tuonut mukanaan. Vankila on kiinnostava tutkimusympäristö myös siksi, että se saattaa olla paikka, josta löytyvät räikeimmät esimerkit viranomaisten toiminnan rasisisuudesta.

Etnografiaa ei tule tämän tutkielman yhteydessä ymmärtää sen antropologisessa merkityksessä, jolloin tutkijan odotetaan viettävän tutkittavien kanssa aikaa kuukausia tai vuosia, elävän heidän kanssaan heidän tavoin ja pyrkivän saamaan kokemuksen ryhmästä ryhmän jäsenenä (Eriksen 1995, 14–16). Tähän verrattuna aineistonhankintani osallistuvan havainnoinnin avulla näyttäytyy hyvin kevyenä etnografiana. Olennaisinta on kuitenkin sovittaa menetelmät kohteen ja tavoittelun tiedon mukaan (myös Bernard 2006, 139–140). Saamani aineisto puhuu myös tällaisen kevyen etnografian puolesta.

Kenttätöyöhön käytettävissä olleen ajan vähyys näkyy kuitenkin myös puutteina. Muutaman kuukauden kenttäjakson aikana tutkimusvankilassa ei esimerkiksi ollut yhtään vankia, jonka juuret olisivat olleet Baltian maissa. Tutkimusta olisi aiheellista laajentaa paitsi eri etnisten ryhmien suhteen myös havainnoimalla useampia vankiloita, jolloin eri vankiloiden kulttuureja ja käytäntöjä voitaisiin vertailla. Tutkielmani näkökulma on rajautunut selvittämään pääasiassa erilaisia vankilaympäristöön liittyviä ongelmia. Etnisen tasa-arvon kehittämisen kannalta olisi olennaista jatkaa tutkimusta tarkastelemalla niin sanottujen ”hyvien” vartijoiden ja muiden henkilökuntaan kuuluvien toimintamalleja sekä hyviksi koettuja käytäntöjä. Olisi tutkittava mitä ja minkälaisia ovat maahanmuuttajien myönteiset vankilakokemukset, mitä tekevät hyviksi koetut vartijat ja miten he voivat ylläpitää avointa asennettaan rasisististen mielipiteiden ollessa näkyviä ja kuuluvia. Olennaisia tässä prosessissa ovat paitsi maahanmuuttajien myös henkilökunnan kokemukset ja asiantuntemus. Maahanmuuttajien selviytymiskeinojen ja vankilan sosiaalisen vuorovaikutuksen ymmärrystä voisi syventää myös tarkastelemalla aihetta laajemmin miestutkimuksen näkökulmasta. Miesvankilat ovat paikkoja, joissa erilaisten maskuliinisuuksien merkitys vuorovaikutukseen on ilmeinen.

Rasismintutkimus on luonteeltaan ideologisesti virittynyttä (esim. Rastras 2007, 56–59; Souto 2011, 44–51; Harinen 2009, 8–11). Harva tutkija suhtautuu tutkittaviensa kokemuksiin viileästi tai välittämättä, vaan ennemminkin huolestuneena tai surullisena (esim. Pösö 2004, 11–13; Jahnukainen ym. 2004, 8–9). Entä maahanmuuttajavangit? He ovat rikollisia, jotka ovat rasismien uhreja. Onko heitä kohtaan tunnettava myötätuntoa? Vaikka tutkimukseni eetos on antirasistinen, ei mielestäni kysymys ole myötätunnosta tai sen puutteesta. Demokraattisesti sovitut pelisäännöt on asetettu koskemaan jokaista yksilöä samojen periaatteiden mukaisesti. Näin yhteiskunta pyrkii suojelemaan itseään muun muassa yksilön toi-

vomalta koston. Yhteiskunnan ja sen instituutioiden säännöt luodaan paitsi oikeudenmukaisuuden takaamiseksi myös yhteiskunnan tulevaisuuden turvaamiseksi. Rankaisemisen lisäksi on otettava huomioon erilaisten ratkaisujen seuraukset. Kun yksilöt etäännyvät henkilökohtaisista katkeruutta herättäneistä tilanteista, he kykenevät tekemään päätöksiä järjellä tunteen sijaan. Maahanmuuttajavankien tutkimisessa pätee sama. Tutkijan tai lukijan on helppo etäännyä tuomarin asemasta toteamalla, että suomalaisen yhteiskunnan lait ja vankeinhoidolle asetetut tavoitteet eivät toteudu eri etnisten ryhmien kohdalla. Kyse ei ole siis vain tutkijan mielipiteestä tai tämän tuntemasta myötätunnosta vaan yhteiskunnallisesta riskitiedasta.

Tutkimuksellani on vain vähän annettavaa rasismintutkimukselle yleensä. Rasismin ilmenemismuodot toistuvat hyvin samankaltaisina lukuisissa eri yhteyksissä. Rasismin osoittaminen ja nimeäminen kerta toisensa jälkeen vaikuttaa silti tarpeelliselta. Tähän viittaa jo se, että suomalaisten vankilanjohtajien käsitys henkilökunnan rasismisesta käytöksestä on varsin ruusuinen tai sitten he jostain syystä näkevät tarpeelliseksi kaunistella tilannetta (Huhta 2010). Vaikka siis rasismin ilmenemistapoihin tai logiikkaan on vaikea lisätä mitään merkittävällä tavalla uutta, on rasismin määrän, ilmenemismuotojen ja vakavuuden selvittämisessä eri yhteyksissä ja eri aikoina lähes loputon työsaika. Tällainen määrän ja laadun selvittämisen tiedonintressi, jonka olen omaksunut tutkielmaani, on luonteeltaan tiedon hyödynnettävyyttä korostava ja muutokseen pyrkivä.

Eri instituutioita on tutkittava kutakin erikseen myös siksi, että instituutioiden funktio ja asema suhteessa muuhun yhteiskuntaan tekee niistä kaikista erityislaatuisia. Mitä suljetumpi instituutio on, sitä todennäköisempää on, että se alkaa elämään omaa, jossain määrin muusta yhteiskunnasta irrallista, elämäänsä (myös Hoikkala ym. 2009, 47). Suljetuissa instituutioissa voi kehittyä kulttuureja, jotka eivät noudata instituutiolle asetettuja tavoitteita, vaan päinvastoin epävirallinen kulttuuri ja viralliset tavoitteet etäännyvät toisistaan. Tästä syystä niitä on tutkittava ja valvottava erityisen tarkasti.

Valvonnasta seuraava ruotuun palauttaminen on myös haastavaa, koska osittaista erilliskulttuuria ei voi palauttaa yksilön tai muutaman yksilön syyksi. On myös todennäköistä, että instituutiossa työskentelevä henkilö omaksuu ”työminäänsä” koulutuksesta saamiensa oppien ja instituution kirjoitettujen sääntöjen lisäksi instituution epävirallisen kulttuurin, johon kuuluvat muun muassa vartijoiden ja vankien väliset vuorovaikutustavat ja vankien keskinäinen hierarkia. Vartija saattaa kokea, että hyvä vartija karsastaa naisen tai lapsen tappoon syyllistyneitä, raiskaajia ja maahanmuuttajia. Tällainen hierarkia on tuttu vankilatutkimuksissa. (Ruckenstein & Teppo 2005; Kääriäinen 1994, 168.)

Kohtaamme siis kahtalaisen ongelman. Ensinnäkin instituution kulttuurin muuttaminen ei ole yhtä yksinkertaista kuin sääntöjen tai periaatteiden muuttaminen. Toiseksi vartijoiden työminän liian voimakas tuomitseminen muutoksen aikaansaamiseksi osoittautuisi todennäköisesti kontraproduktiiviseksi. Ongelmien korostamisen sijaan ratkaisu voisi löytyä etsimällä ja tarkastelemalla hyviksi koettu-

ja käytäntöjä. Positiivisten ajattelu- ja toimintamallien kannustaminen saattaisi tarjota ensimmäisen askelman kohti kulttuurin muutosta.

Suomalaisen vankilan tutkimisen helppous oli myönteinen yllätys niin minulle kuin monelle muullekin. Kertoessani tutkimussuunnitelmastani graduseminaarissa seminaarin vetäjä ilmoitti, etten tulisi saamaan lupaa tällaista tutkimusta varten. Tässä vaiheessa minulla kuitenkin olivat jo luvat sekä Rikosseuraamuslaitoksesta että tutkimusvankilasta. Ennakkoluulo vankilan tutkimisen vaikeudesta osoittautui virheelliseksi. Avoimuus tutkimukselle avaa vankilakulttuuriin oven muutoksen mahdollisuudelle. Myönteinen suhtautuminen tutkimukseen kertoo, ettei luurankoja piilotella kaapeissa, vaan että niiden paljastumista pidetään kaikkien etuna. Myös kokemukseni tutkimusvankilassa viettämästäni ajasta ovat erittäin myönteisiä (vrt. esim. Cohen & Taylor 1986, 36–37). Vangit, vartijat ja muu henkilökunta tekivät ystävällisyydellään mahdolliseksi soveltaa tutkimukseen etnografista menetelmää.

Maahanmuuttajien määrän kasvaessa ja ensimmäisen kerran niin sanottujen toisen polven maahanmuuttajien saavuttaessa joukoittain rikosoikeudellisen vastuun ikärajan (15v.), on meidän oltava tietoisia siitä, ettei vankeinhoidolle asetettu yhdenvertaisuuden tavoite toteudu. On kysyttävä, miten päätämme suhtautua rikoksiin syyllistyneihin maahanmuuttajiin. Haluammeko keskittyä rankaisemiseen ja ottaa samalla riskin siitä, että vankilakokemus vahvistaa maahanmuuttajavankien yhteiskuntavastaisia asenteita? Erityisesti nuoret ulossuljetut ja toisistaan tukea etsivät maahanmuuttajat voivat muuttua vankilassa vaarallisemmiksi itselleen ja ympäristölleen. Toinen vaihtoehto on puuttua esille tulleisiin rakenteellisiin ja vuorovaikutuksellisiin ongelmiin ja pyrkiä tunnistamaan niitä tulevaisuudessakin. Vankilat tarjoavat puitteet rikoksiin syyllistyneiden maahanmuuttajien tilanteen kartoittamiseen ja joihinkin ongelmiin puuttumiseen. Vankeinhoidolla on niin hahuttaessa mahdollisuus osallistua maahanmuuttajien kotouttamiseen. Tämä vaatii paitsi rahallista panostusta yhteiskunnalta, myös merkittävää muutosta vankilan asenneilmapiirissä. Mikäli taas kiellämme rasismia tai tulkitsemme rasismiksi vain sen ilmeisimmät ja brutaaleimmat muodot, kiellämme samalla maahanmuuttajavankien kokemukset tai ylenkatsomme ongelman syvyyttä.

Lähdeluettelo:

- Ahmed, Sara 2005: Pelon politiikka. Kirjassa Mikko Lehtonen & Olli Löytty (toim.): *Erilaisuus*. Vastapaino, Tampere, 189–211.
- Alasuutari, Pertti 1994: *Laadullinen tutkimus*. Vastapaino, Tampere.
- Allport, Gordon 1954: *The Nature of Prejudice*. Perceus books, Cambridge.
- Atkinson, Paul, Coffey, Amanda, Delamond, Sara, Lofland, John & Lofland, Lyn (toim.): *Handbook of Ethnography*. Sage Publications, London.
- Bernard, H. Russel 2006: *Research methods in anthropology: qualitative and quantitative approaches*. Altamira, Oxford.
- Cheliotis, Leonidas K. & Liebling, Alison 2005: Race Matters in British Prisons. Towards a Research Agenda. *British Journal of Criminology* vol. 46 (2), 286–317.
- Cohen, Stanley & Taylor, Laurie 1986: Mielenterveyden säilyttäminen. Tutkimus pitkän vankeusajan vaikutuksista. *Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja* 2/86, Helsinki.
- Collins, Randal 1988: *Theoretical Approach to Face-to-face Interaction*. Teoksessa Drew, Paul & Wootton, Anthony (toim.): *Erving Goffman, Exploring the Interaction Order*. Polity Press, Abingdon, 41–63.
- Degaan, Mary Jo 2001: *The Chicago School of Ethnography*. Teoksessa Atkinson, Paul, Coffey, Amanda, Delamond, Sara, Lofland, John & Lofland, Lyn (toim.): *Handbook of Ethnography*. Sage Publications, London, 11–22.
- Drew, Paul & Wootton, Anthony (toim.): *Erving Goffman, Exploring the Interaction Order*. Polity Press, Abingdon.
- Durkheim, Emil 1980: *Uskontoelämän alkeismuodot*. Australialainen toteemijärjestelmä. Tammi, Helsinki.
- Ellis, Tom, Tedstone, Cathrine & Curry, Diane 2004: *Improving race relations in prisons: what works?* Home Office Online Report, Britannia.
- Eriksen, Thomas Hylland 2001: *Small Places, Large Issues. An Introduction to Social and Cultural Anthropology*. Pluto Press, Lontoo.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha 1998: *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Vastapaino, Tampere.
- Essed, Philomena 1991: *Understanding Everyday Racism. An Interdisciplinary Theory*. Sage Series on Race and Ethnic Relations. vol. 2. Sage Publications, Newbury Park.

- Galtung, Johan 1959: Fengels samfunnet, et forsök på analyse. Universitetsforlaget, Oslo.
- Garland, David 2001: Introduction: The Meaning of Mass Imprisonment. *Punishment & Society* 2001 vol. 3 (5), 5-7.
- Godderis, Rebecca 2006: Dining in: The Symbolic Power of Food in Prison. *The Howard Journal* vol. 45 (3), 255-267.
- Goffman, Erving 1961a: *Asylums. Essays on the Social Situations of Mental Patients and Other Inmates*. Aldine Publishing Company, Chicago.
- Goffman, Erving 1961b: *Encounters. Two Studies in the Sociology of Interaction*. First Printing, Indianapolis.
- Goffman, Erving 1963: *Stigma. Notes on the Management of spoiled Identity*. Penguin, London.
- Goffman, Erving 1967: *Interaction Ritual. Essays on Face-to-Face Behaviour*. Victoria, Penguin Books Australia Ltd.
- Goffman, Erving 1969: *Minuuden riistäjät. Tutkielma totaalisista laitoksista*. Lohjan Sanomalehti- ja Kirjapaino Oy, Lohja.
- Goffman, Erving 1974: *Frame analysis. An Essay on the Organization of experience*. University Press of New England, Boston.
- Grönfors, Martti 1982: *Kvalitatiiviset kenttätutkimusmenetelmät*. WSOY, Porvoo
- Hall, Stuart 1999: *Identiteetti*. Vastapaino, Tampere.
- Harinen Päivi, Honkasalo Veronika, Souto Anne-Mari, Suurpää Leena (toim.): *Ovet auki! Monikulttuuriset nuoret vapaa-aika ja kansalaistoimintaan osallistuminen*. Nuorisotutkimusseura ry, Helsinki, 49–61.
- Hartoneva, Anne 2002: *Normaalisuusperiaate Suomen vankeinhoidossa. Rikosseuraamusviraston julkaisu 3/2002*. Vammalan kirjapaino, Vammala.
- Harvey, Lee 1989: *Myths of the Chicago School of Sociology*. Aldershot, Avebury.
- Heiskala, Risto 2000: *Toiminta, tapa, rakenne. Kohti konstruktionistista synteesiä yhteiskuntateoriassa*. Gaudeamus, Helsinki.
- Heyl, Barbara Sherman 2001: *Ethnographic Interviewing*. Teoksessa Atkinson, Paul, Coffey, Amanda, Delamond, Sara, Lofland, John & Lofland, Lyn (toim.): *Handbook of Ethnography*. Sage Publications, London, 369–379.
- Hobs, Dick 2001: *Ethnography and the study of deviance*. Teoksessa Atkinson, Paul, Coffey, Amanda, Delamond, Sara, Lofland, John & Lofland, Lyn (toim.): *Handbook of Ethnography*. Sage Publications, London, 204–214.

- Hoikkala, Tommi, Salasuo, Mikko & Ojajärvi, Anni 2009: Tunnetut sotilaat. Varusmiehen kokemus ja terveystaju. Nuorisotutkimusverkoston julkaisuja 94. Gummerus Kirjapaino oy, Jyväskylä.
- Honkasalo, Veronika, Harinen, Päivi & Anttila, Reetta 2007: Yhdessä vai yksin erilaisina. Monikulttuuristen nuorten arkea, ajatuksia ja ajankäyttöä. Nuorisotutkimusseura, Verkkojulkaisuja 15.
- Honkatukia, Päivi 2004: Väkivalta koulukodista käsin. Teoksessa Jahnukainen, Markku, Kekoni, Taru & Pösö, Tarja (toim.): Nuoruus ja koulukoti. Hakapaino, Helsinki.
- Honkatukia, Päivi & Suurpää, Leena 2007: Nuorten miesten monikulttuurinen elämäntilanne ja rikollisuus. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 232. Nuorisotutkimusverkosto / Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 80. Hakapaino Oy, Helsinki.
- Iivari, Juhani 1996: Osattomuudesta rangaistavaksi. Nuorista rikoksentehtävistä nuoruuden alakulttuuriteorian valossa. Edita, Helsinki.
- Iivari, Juhani 2006: Tuomittu maahanmuuttaja. Stakes, Tutkimuksia 154, Gummerus Kirjapaino Oy, Vajaakoski.
- Jahnukainen, Markku, Kekoni, Taru & Pösö, Tarja (toim.): Nuoruus ja koulukoti. Nuorisotutkimusverkosto, Julkaisuja 43, Hakapaino oy, Helsinki.
- Jewkes, Yvonne 2005: Men Behind Bars: "Doing" Masculinity as an Adaptation to Imprisonment. *Men and Masculinities* 2005 vol. 8 (44), 44–63.
- Joas, Hans & Knöbl, Wolfgang 2009: *Social Theory. Twenty Introductory Lectures*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Jones, Richard 1995: Uncovering the Hidden Social World: Insider Research in Prison. *Journal of Contemporary Criminal Justice* 1995 vol. 11 (2), 106–118.
- Järvinen, Saija 1988: Pilveä, puntteja ja päiväunia. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 6, Valtion painatuskeskus, Helsinki.
- Kamppinen, Matti, Huuskonen, Marjut, Vasenkari, Maria & Enges, Pasi 1994: Kaaos & kosmos. Kognitiivisen kulttuuritutkimuksen perusteet. Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskus, Turku.
- Kautto, Virpi 2009: Ootsä mun kaa? Ystävyysmonikulttuuristen nuorten arjessa. Teoksessa Harinen Päivi, Honkasalo Veronika, Souto Anne-Mari, Suurpää Leena (toim.): Ovet auki! Monikulttuuriset nuoret vapaa-aika ja kansalaistoimintaan osallistuminen. Nuorisotutkimusseura ry., Helsinki, 62–76.
- Kempainen, Juhani 1985: Mustalaisista ja heidän vaikeuksistaan vankilassa. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisut 2/85, Helsinki.

- Keskisalo, Anne-Mari 2001: ”Puhu homo suomee!” Suomalais- ja maahanmuuttajanuoret kansainvälisessä luokassa. Teoksessa Puuronen Vesa (toim.): Valkoisen vallan lähettiläät. Rasismien arki ja arjen rasismi. Vastapaino, Tampere.
- Kivivuori, Janne 2008: Rikollisuuden syyt. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä.
- Koski, Leena & Miettinen, Kaija 2007: Vangit koulutuksessa. Selvitys vankien koulutukseen osallistumisesta, oppimisvaikeuksista ja -strategioista sekä opetuksen laadusta. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 3/2007. Vammalan kirjapaino, Vammala.
- Kurki, Leena, Kurki-Suutarinen Matleena & Taruvuori Karoliina 2010: Muurien sisällä. Sosiokulttuurinen innostaminen vankilassa. Tampereen yliopistopaino, Tampere.
- Kurki, Tuuli 2008: Maahanmuuttajiksi nimetyt. Etnografinen tutkimus eroista ja toimijuudesta peruskoulun päättyessä. Käyttäytymistieteellisen tiedekunnan kirjasto, Helsinki.
- Kuula, Arja 2006: Tutkimusetiikka: aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Vastapaino, Tampere.
- Kääriäinen, Juha 1994: Seikkailijasta pummiksi. Tutkimus rikosurasta ja sosiaalisesta kontrollista. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 1/1994, Painatuskeskus Oy, Helsinki.
- Järvinen, Saija 1988: Pilveä, puntteja ja päiväunia. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 6/1988, Valtion painatuskeskus, Helsinki.
- Laine, Matti 1994: Voidaanko vankeja ja rikollisia kuntouttaa? Katsaus historiaan ja tieteelliseen keskusteluun. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 2/1994, Painatuskeskus, Helsinki.
- Lappalainen, Sirpa, Hynninen, Pirkko, Kankkunen, Tarja, Lahelma, Elina & Tolonen, Tarja (toim.): Etnografia metodologiana: lähtökohtana koulutuksen tutkimus. Vastapaino, Tampere.
- Lappalainen, Sirpa 2007: Havainnoinnista kirjoitukseksi. Teoksessa Lappalainen, Sirpa, Hynninen, Pirkko, Kankkunen, Tarja, Lahelma, Elina & Tolonen, Tarja (toim.): Etnografia metodologiana: lähtökohtana koulutuksen tutkimus. Vastapaino, Tampere. 113–134.
- Lepola, Outi 2000: Ulkomaalaisesta suomenmaalaiseksi. Monikulttuurisuus, kansalaisuus ja suomalaisuus 1990-luvun maahanmuuttopoliittisessa keskustelussa. Hakapaino Oy, Helsinki.
- Liebkind, Karmela 1988: Me ja muukalaiset - ryhmäraajat ihmisten suhteissa. Gaudeamus, Helsinki.
- Lipsonen, Leo 1997: Vangittu kulttuuri. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 1/1997, Edita, Helsinki.

- Litja, Jukka-Pekka 2009: Kulttuurinen identiteetti pelivälineenä. Teoksessa Hارينen Päivi, Honkasalo Veronika, Souto Anne-Mari, Suurpää Leena (toim.): Ovet auki! Monikulttuuriset nuoret vapaa-aika ja kansalaistoimintaan osallistuminen. Nuorisotutkimusseura ry, Helsinki, 49–61.
- Lounela, Paavo 2001: Romanit Suomen vankiloissa. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 1/2001, Tietosanoma Oy, Helsinki.
- Lähteenmaa, Jaana 1991: Alakulttuuriteoria. Teoksessa Hoikkala, Tommi (toim.): Törmäävät tulkinat. Gaudeamus, Helsinki, 225–263.
- Löytty, Olli 1994: Niilin lähteillä – tutkimusmatka länsimaalaiseen Afrikka-diskurssiin. Teoksessa Kylmänen, Marjo (toim.): Me ja muut. Vastapaino, Tampere, 113–130.
- Martikainen, Tuomas & Tiilikainen, Marja 2007: Maahanmuuttajanaiset: kotoutuminen, perhe ja työ. Väestötutkimuslaitoksen julkaisusarja D 46/2007, Vammalan kirjapaino, Helsinki.
- Miles, Robert 1994: Rasismi. Vastapaino, Tampere.
- Muiluvuori, Marja-Liisa (17.10.2011) Sähköpostiviesti.
- Murphy, Elizabeth & Dingwall, Robert 2001: The Ethics of Ethnography. Teoksessa Atkinson, Paul, Coffey, Amanda, Delamond, Sara, Lofland, John & Lofland, Lyn (toim.): Handbook of Ethnography. Sage Publications, London, 339–347.
- Mäkelä, Klaus 1999: Valtio, väkijuomat ja kulttuuri. Kirjoituksia Suomesta ja sosiologiasta. Gaudeamus, Tampere.
- Newton, Anna Kristín 2004: Foreigners in within Icelandic Prisons, a Staff Perspective. Teoksessa Fängelseforskning-Impisonment. NSfK:s 46th Research Seminar. Scandinavian Research Council for Criminology, Rörvig.
- Niemi, Hanna 2009: Nuoret somalimiehet maahanmuuttajanuorten olohuoneessa. Teoksessa Joronen Tuula (toim.): Maahanmuuttajien vapaa-aika ja kulttuuripalvelut pääkaupunkiseudulla. Helsingin kaupungin tietokeskuksen julkaisuja 4. Edita Prima Oy, Helsinki. 101–114.
- Niemi, Hannu, Honkatukia, Päivi & Lehti, Martti 2010: Ulkomaalaiset, maahanmuuttajat ja rikollisuus. Teoksessa Rikollisuustilanne 2009, Rikollisuus ja seuraamusjärjestelmä tilastojen valossa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 258, Hakapaino, Helsinki.
- Niemi, Hannu, Honkatukia, Päivi & Lehti, Martti 2011: Ulkomaalaiset, maahanmuuttajat ja rikollisuus. Teoksessa Rikollisuustilanne 2010, Rikollisuus ja seuraamusjärjestelmä tilastojen valossa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 258, Hakapaino, Helsinki.

- Paju, Petri 2011: Koulua on käytävä. Etnografinen tutkimus koululuokasta sosiaalisenä tilana. Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 115. Hakapaino, Helsinki.
- Perho, Sini. & Soto Godoy, Marisel 2009: Rasismi haasteena nuorisotyölle verkossakin. Teoksessa Harinen Päivi, Honkasalo Veronika, Souto Anne-Mari, Suurpää Leena (toim.): Ovet auki! Monikulttuuriset nuoret vapaa-aika ja kansalaistoimintaan osallistuminen. Nuorisotutkimusseura ry, Helsinki, 132–137.
- Perho, Sini 2010: Rasistisuus nuorten yhteisöissä. Tutkimus vuosituhaten vaihteen Joensuusta. Nuorisotutkimusverkoston julkaisuja 103, Yliopistopaino, Helsinki.
- Peräkylä, Anssi 1986: Vartijan näkökulma. Tutkimus vanginvartijoiden työhön liittyvästä tulkintakehyksestä. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 1/86, Valtion painatuskeskus, Helsinki.
- Peräkylä, Anssi 2001: Erving Goffman. Sosiaalisen vuorovaikutuksen rakenteet. Teoksessa Hänninen, Vilma, Partanen, Jukka & Ylijoki Oili-Helena (toim.): Sosiaalipsykologian suunnannäyttäjät. Vastapaino, Tampere.
- Pösö, Tarja 2004: Vakavat silmät ja muita kertomuksia koulukodista. Stakes, Tutkimuksia 133, Gummerus, Saarijärvi.
- Rastas, Anna 2005: Rasisimi. Oppia, asenteita, toimintaa ja seurauksessa. Teoksessa Rastas, Anna, Huttunen, Laura & Löytty, Olli (toim.): Suomalainen vieraskirja: Kuinka käsitellä monikulttuurisuutta. Vastapaino, Tampere, 69–116.
- Rastas, Anna 2007: Rasismi lasten ja nuorten arjessa. Tampereen yliopistopaino, Tampere.
- Rantonen, Eila 1999: Länsimaisten kuvien rotunaiset. Teoksessa Airaksinen, Jaana & Ripatti Tuula (toim.): Rotunaisia ja feminismejä; Nais- ja kehitystutkimuksen risteyskohtia. Vastapaino, Tampere.
- Richmond, Laurel P. & Corey, Johnson W. 2009: "It's a Race war:" Race and Leisure Experiences in California State Prison. *Journal of Leisure Research* vol. 41 (4), 565-580.
- Rock, Paul 2001: Symbolic interactionism and Ethnography. Teoksessa Atkinson, Paul, Coffey, Amanda, Delamond, Sara, Lofland, John & Lofland, Lyn (toim.): *Handbook of Ethnography*. Sage Publications, London, 26–37.
- Rossi, Leena-Maija 2003: Heterotehdas: televisiomainonta sukupuolituotantona. Gaudeamus, Helsinki.
- Ruckenstein, Minna & Teppo Annika 2005: Vankien väliset valtasuhteet ja väkivallan pelko suljetussa vankilassa. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 1/2005, Vammalan Kirjapaino Oy, Vammala.
- Syrjälä, Leena, Ahonen, Sirkka, Syrjäläinen, Eija & Saari Seppo 1994: Laadullisen tutkimuksen työtapoja. Kirjayhtymä, Helsinki.

Souto, Anne-Mari 2011: Arkipäivän rasismi koulussa. Etnografinen tutkimus-suomalais- ja maahanmuuttajanuorten ryhmäsuhteista. Hakapaino, Helsinki.

Teppo, Annika 2004: Ethnic Relations in a Finnish prison: a Case Study of Helsinki Prison. Teoksessa Fängelseforskning-Impisonment. NSfK:s 46th Research Seminar. Scandinavian Research Council for Criminology, Rörvig.

Tolonen, Tarja 2001: Nuorten kulttuurit koulussa. Ääni, tila ja sukupuolten arkiset järjestykset. Gaudeamus, Helsinki.

Tolonen, Tarja & Palmu, Tarja 2007: Etnografia, haastattelu ja (valta)positiot. Teoksessa Lappalainen, Sirpa, Hynninen, Pirkko, Kankkunen, Tarja, Lahelma, Elina & Tolonen, Tarja (toim.): Etnografia metodologiana: lähtökohtana koulutuksen tutkimus. Vastapaino, Tampere, 89–112.

Vankeinhoitolaitoksen ja kriminaalihuoltoyhdistyksen periaateohjelma sekä lähiajan toimintalinjat. 1999 Yliopistopaino, Helsinki.

Vankeinhoitoalan yhdenvertaisuussuunnitelma. 2006 Rikosseuraamuslaitoksen työryhmäraportti.

Vuorela, Ulla 1999: Postkoloniaali ja kolmannen maailman feminismit. Teoksessa Airaksinen, Jaana & Ripatti, Tuula (toim.): Rotunaisia ja feminismejä. Vastapaino, Tampere.

Wacquant, Loic 1999: 'Suitable Enemies': Foreigners and Immigrants in the Prisons of Europe. Punishment & Society vol. 1 (2), 215–222.

Williams, Robert 1988: Understanding Goffman's Methods. Teoksessa Drew, Paul & Wootton, Anthony (toim.): Erving Goffman, Exploring the Interaction Order. Polity Press, Abingdon, 64–89.

Internet-julkaisut:

Huhta, Helena 2010: Selvitys etnisestä yhdenvertaisuudesta vankiloissa 2010. Rikosseuraamuslaitoksen monisteita.
<http://www.rikosseuraamus.fi/uploads/01cdl4pjovm8.pdf>. 28.1.2012

Grönfors, Martti 2008: Laadullisen tutkimuksen kenttätömenetelmät.
http://www.google.fi/url?sa=t&rct=j&q=gr%C3%B6nfors%20martti%20laadullisen%20tutkim&source=web&cd=2&ved=0CCoQFjAB&url=http%3A%2F%2Fhomenpa-ge.mac.com%2Fvilka%2FKirjat%2FLaadullisen_tutkimuksen.pdf&ei=375IT_n dDMPT4QSRyrTYDg&usg=AFQjCNFcXP1NAIlgpeqmqA9MzTwM7KdhheQ&cad=rja 25.2.2012

Lahti, Kati 2004: Opintiellä vankilassa. Vankien strategiat selviytyä vankeusajasta – Näkökulmia marginalisaatioon ja vankeinhoitoon. Turun yliopisto.
http://www.vhkk.fi/Lahti_Kati.pdf. 28.1.2012

Tilastokeskus/ StatFin/ Väestö/ Taulukko: Syntymävaltio iän ja sukupuolen mukaan maakunnittain 1990 – 2010.

http://pxweb2.stat.fi/database/StatFin/vrm/muutl/muutl_fi.asp. 27.1.2011

Tilastokeskus/ StatFin/ Oikeus/ Vangit. Taulukko: Syntymävaltio iän ja sukupuolen mukaan maakunnittain 1990 – 2010.

pxweb2.stat.fi/database/StatFin/oik/van/van_fi.asp. 27.1.2012

Vankeuslaki 767/2005. www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2005/20050767. 28.1.2012

Varto, Juha 2005: Laadullisen tutkimuksen metodologia.

http://www.google.fi/url?sa=t&rct=j&q=laadullinen%20tutkimus&source=web&cd=10&ved=0CHIQFjAJ&url=http%3A%2F%2Farted.uiah.fi%2Fsynnyt%2Fkirjat%2Fvarto_laadullisen_tutkimuksen_metodologia.pdf&ei=Mu8jT_HOAsvN4Q Sq6amkCQ&usg=AFQjCNEktr9QAZZKHIWf-Ltq8hR-VI0kPA&cad=rja .
28.1.2012